

2019
03-04

MÁLTAI TANULMÁNYOK

A MAGYAR MÁLTAI SZERETETSZOLGÁLAT TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

A SZEGÉNYSÉG
ARCAI

© Máltai Tanulmányok
Minden jog fenntartva!

I. évfolyam, 3–4. (egybekötött) szám

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat szaklektorált folyóirata. Megjelenik elektronikusan évente négy alkalommal, nyomtatott formában egybekötve minden év végén.

A folyóirat korábbi számai elérhetők az alábbi címen:
<https://maltaitanulmanyok.maltai.hu/>

Főszerkesztő: Solymári Dániel

Szerkesztőbizottság: Győri-Dani Lajos, Jeney Gábor, Kovács Gábor, dr. Németh Nándor,
Pataki Gergely, Romhányi Tamás

Tudományos tanácsadó testület: Prof. dr. Könczei György DSc, Prof. dr. Pálné Kovács Ilona,
Pallós Tamás, dr. Székely János, Prof. dr. Ürge-Vorsatz Diana, dr. Varga Imre Kapisztrán,
dr. Várszegi Asztrik

Szerkesztőségi titkár: Czirják Ráhel

Olvasószerkesztő: Szigeti László

Korrektúra: Pávay Andrea

Tördelés és nyomdai előkészítés: Bánlaki Szabolcs és Molnár Tamás

ISSN elektronikus: 2732-0332

NMHH: CE/14647-3/2019.

Kiadja a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület
1125 Budapest, Szarvas Gábor út 58–60.
Felelős kiadó: Kozma Imre

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat e lap minden részének sokszorosításával, terjesztésével, a benne közölt adatok tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. A Máltai Tanulmányokban megjelent szerzői művek és az azok részeit képező illusztrációk, képek kizárólag a kiadó előzetes írásbeli engedélyével tehetők hozzáférhetővé. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban közölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó Magyar Máltai Szeretetszolgálat véleményét.

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Beran Ferenc – Örömhír a szegényeknek</i>	169
<i>Várda Ferenc – Mindennapi szegénységünk</i>	183
<i>Lakner Zoltán Lehel – Szegények mindig lesznek köztetek</i>	193
<i>Hegedüs József – Katona Nóra – Hátralékok és szegénységi kockázat</i> A hátralékok előfordulását meghatározó társadalmi tényezők elemzése	211
<i>Kiss Péter – Don Quijote és a spanyolviasz</i> Irodalmi kör a Menhely Alapítvány Vajdahunyad utcai intézményében	227
<i>Szirmai Viktória – Társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység, társadalmi jóllét</i>	241
<i>Görföl Tibor – Dorothy Day, a nagy ismeretlen</i>	263
<i>Dorothy Day írásaiból</i>	266
<i>Pallós Tamás – Solymári Dániel – Nincs elveszett bárány!</i> Mustó Péter jezsuita és a köztünk élő szegények	277

LECTORI SALUTEM!

A *Máltai Tanulmányok* első évadának harmadik és negyedik összevont számát tartja kezében az olvasó. Továbbra is kapcsolódva a Magyar Máltai Szeretetszolgálat megalapításának harmincadik évfordulójához, a szervezet sajátos küldetését meghatározó témákkal folytatjuk a közös gondolkodást, nyílt reflexiót. Amíg az első összevont számban „Máltai” identitásunk gyökereihez nyúltunk vissza, azon belül is a Szuverén Máltai Lovagrend 12. századi magyar rendtörténetéhez, a kezdetekhez, most a szegénység formáiról, természetéről, az emberi perifériákról közlünk elemző írásokat.

Az első tanulmányban *Beran Ferenc* pápai káplán, papi spirituális gondolkodik a szegénység teológiai tartalmáról. Az *Örömhír a szegényeknek* című munkájában azt járja körül, hogy mit tanít a kereszténység a szegényekről, és a katolikus egyház miként értelmezi azt. Ahogy írja, „a szolidaritás elve a társadalom egyes tagjainak összefogását, »sorsközösség«-vállalását fejezi ki, és ez nemcsak együttérzésben, hanem konkrét cselekedetekben is testet ölt. (...) A segítségnyújtásnak olyannak kell lennie, hogy tartsa tiszteltben a megsegített méltóságát, és olyan legyen, hogy a megsegített a lehető legkorábban »önellátóvá« tudjon válni, vagyis önállóan meg tudja oldani problémáit.” Elemző írása nem csupán teológiai reflexió, hanem a hívő közösség számára is életre váltható program.

Várda Ferenc *Mindennapi szegénységünk* című lelkeségi-elemző írásában Isten csendjéről beszél, amikor különbséget tesz az egyszerű hiány és a nyomor között, kapcsolódva ezzel a Szeretetszolgálat elvi megközelítésmódjához. A szegénységben való létezés árnyalatait járja körül, amikor így fogalmaz: „Szóba állni a szegénységgel. (...) Ez az időigényes, szelíd, ám szikár kitartást igénylő munka csak évtizedekben mérhető. Mindeközben elkezdődik egy átalakulás, egy saját belső út is. Hiszen a szegénységgel való találkozás nem múlik el nyomtalanul.”

Lakner Zoltán Lehel, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem adjunktusa, szociológus ezt a vonalat folytatja tovább „*Szegények mindig lesznek köztetek...*” című munkájában, amelyben a honi szociális ellátórendszer, karitatív hálózat történetét mutatja be. Az intézményrendszer kialakulásáról, a szociális törvényről és a jogszabályok mögött húzódó társadalmi kirekesztődés kockázatáról ír elemzésében. A romák helyzetéről szóló fejezetében úgy fogalmaz, hogy az életükben „bekövetkező változások legbeszedesebb és talán leglényegesebb jellemzője a munka világában, ezen belül is az elsődleges munkaerőpiacon való dinamikus megjelenés, amely magyará-

zatot ad a jövedelmi viszonyaikban ugyancsak bekövetkező folyamatos javulásra is. Az őket ért változások már egyfajta modernizációs fordulatot is jeleznek” – írja.

Hegedűs József és Katona Nóra Hátralékok és szegénységi kockázat – a hátralékok előfordulását meghatározó társadalmi tényezők elemzése című tanulmányukban már a szegénység egy konkrét formáját ismertetik: az úgynevezett hátralékosság kialakulását. Igényes munkájukban a jelenség ismertetésén túl bemutatják mérésüket is, amely vizsgálat kimutatta, hogy melyek azok az élethelyzetek, amelyekben a hátralék valószínűsége (a szegénységi kockázat esélye) kiugróan magas, ami egyúttal a jóléti rendszer és a lakásrendszer hiányosságaira, kritikus pontjaira is utal.

Az ötödik tanulmányunkban *Kiss Péter*, az Új Ember hetilap munkatársa, publicista egy esettanulmány formájában mutatja be a Menhely Alapítvány keretei között működő irodalmi kört. Azt ismerteti, hogy egy hajléktalan embereket segítő szociális intézményben miként lehet esz-köz az irodalom, hogyan segítheti a súlyosan traumatizált emberek felzárkózását, integrációját, személyes életük alakulását. Kétségtelenül helyesen fogalmaz, amikor azt írja, hogy „a konkrét segítségen túl, amelyet egymásnak nyújthatunk, valami sokkal mélyebb összetartozás, szolidaritás hitét kell visszaadni azoknak, akik talán soha ki nem javítható kudarcként tekintenek az életükre”.

Szirmai Viktória Széchenyi-díjas szociológus, egyetemi tanár társadalmi egyenlőtlenségről, szegénységről és társadalmi jóllétről ír a világ nagyvárosainak perspektívájából. Az urbanizációs kihívásokat bemutató munkájában szól a globalizáció okozta problémákról és a földrajzi koncentráció nagyvárosi hatásairól is. Ahogy fogalmaz, a modern dzsentrifikáció során kirekesztődések jöhetnek létre, amely „társadalmi csoportokat olyan kedvezőtlen lakóhelyi viszonyok közé kényszerít, amelyek a minőségi emberi lét minimálisan szükséges feltételeit sem biztosítják”.

Utolsó előtti írásunkban *Dorothy Day* aktivista, katolikus konvertita munkájának fordítását adjuk közre. A Görföl Tibor által készített anyagban a szegénység mint bizonytalanság kérdését járja körül a szerző, a munkások nagy barátja, az igazságosság fáradhatatlan szószólója, akinek boldoggá avatási eljárása az észak-amerikai katolikus egyház egyik legfontosabb ügye. Mivel Dorothy Day hazánkban egyelőre kevésbé számít ismertnek, az írását egy rövid életrajzi bemutató vezeti be.

Zárásként *Mustó Péter* jezsuita szerzetessel készült interjúnkat mutatjuk be, akivel a latin-amerikai szegények helyzetéről gondolkodtunk. Miközben a *Nincs elveszett bárány!* című beszélgetésünkben megismerhetik a dél-amerikai kontinens árnyas oldalait, Mustó atya szegények között eltöltött évtizedes tapasztalatait, a keresztény szociális munka alapvetése kerül a felszínre.

Miközben a szerkesztőbizottság minden tagja nevében kívánok élvezetes és tartalmas olvasást, elmélyült időöltést, megköszönöm szerzőinknek azt a hatalmas munkát, amellyel hozzájárultak lapunk létrejöttéhez.

Solymári Dániel
főszerkesztő

ÖRÖMHÍR A SZEGÉNYEKNEK

BERAN FERENC

Absztrakt

Jézus, Izajás próféta jövendölését idézve, így határozta meg messiási küldetését: „Az Úr lelke van rajtam: Ő kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” (Lk 4,18). Az elszegényedő emberek növekvő számát látva azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy megvizsgáljuk: az egyház a Szentírás üzenetéből kiindulva mit tanít a szegénységről és a szegények lelki, anyagi támogatásáról. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a szegénységet és a vele együtt járó szenvedést nem Isten büntetéseként kell felfognunk, hanem mint az emberi bűnök közvetlenül vagy közvetetten jelentkező következményét, amely azonban hordozhat magában lelki értékeket. A szegény ember ugyanis tisztában van azzal, hogy rászorul Isten segítségére, aki a segítséget emberi cselekedetek által adja meg neki. Így a szegénység jó cselekedetek előidézőjévé is válhat. Ez alapozhatja meg a tudatosan vállalt szegénység értékét is, amely készsége tesz arra, hogy szeretettel forduljunk a rászorulók felé. A szegényekkel való törődés példája lehet Jézus irgalmas samaritanusról szóló példabeszéde. Jézus tanítása szerint a szegény, kifosztott, az élet peremére szorult embert érzékeny szívvel észre kell venni, fel kell emelni, cselekvő részvétellel lelkileg és testileg hordozni kell, végül a közvetlen segítségnyújtás után nem szabad magára hagyni, hanem gondját kell viselni. A szeretetszolgálatnak ma is ezek a legfontosabb megnyilvánulásai.

Kulcsszavak: evangélium, szegénység, szegények segítése, szeretet, szolidaritás

Néhány évtizeddel ezelőtt az egyik budai plébánián a hívek egy alkalommal arról beszélgettek, hogy a mai világban miként lehet megfogalmazni keresztény küldetésüket, milyen időszerű programot lehet kitűzni önmaguk számára. A társaság egyik tagja jelezte, hogy ezt a programot Jézus a kafarnaumi zsinagógában már megfogalmazta, amikor Izajás próféta szavait idézte: „Az Úr lelke van rajtam: Ő kent fel engem, hogy örömhírt vigyek a szegényeknek” (Lk 4,18). Néhányan mosolyogtak, az egyik jelenlevő pedig meg is jegyezte: mit tegyünk akkor, ha a körünkben nincsenek már szegények? Abban az időben valóban sokan gondolhattak arra, hogy a gazdasági

fejlődés majd megoldja a szegénység problémáját, s lehetnek az országnak és a világnak olyan részei, ahol csak ritkán találkozhattak szegény emberrel.

Azóta azonban bebizonyosodott, hogy a gazdasági fejlődés is megállhat, és ha folytatódik is, nem biztos, hogy csökkenti a szegények számát, hanem *növeli a szegények és a gazdagok közötti különbséget*. A 2008-ban kirobbant gazdasági válság miatt ez a jelenség még fokozódott. Bebizonyosodott, hogy a bűn által megsebzett, önző ember nem szívesen ad a feleslegéből a szegénynek, sőt gyakran előfordul, hogy még azt sem adja meg neki, ami a munkája alapján járna. Ma is időszerűnek érezzük, amit Szent Jakab apostol indulatosan mond a népet kizsákmányolóknak: „Nos, a bér, amelyet a földeket learató munkásoktól visszatartotok, íme felkiált, és az aratók szava felhatolt a Seregek Urának fülébe” (Jak 5,4). Ezt az apostoli szót az első szociális enciklika megerősítette (*Rerum novarum*, 16) és az utóbbi időben is gyakran hivatkoznak rá.

A Szentírás üzenete

A szegények támogatása

Ha a Szentírást a szegénység, a szegények megítélése és a szegényekkel való törődés szempontjából nézzük, azt állapíthatjuk meg, hogy összetett képet mutat. Általánosságban elmondható, hogy az Ószövetség a szegénységet tehernek, megvetésre méltó állapotnak tartotta, a gazdagságban pedig Isten jutalmát látta (Lyonet, 1976: 1172).

Ugyanakkor az is nyilvánvaló az Ószövetségből, hogy Isten nem hagyja magára a szegényt, hanem segítségére siet (Haag, 1989: 1652). A szegénység megvetésének elsődleges oka az volt, hogy összefüggésbe hozták a *lustasággal* és a *hanyagsággal*, amelyet elítéltek. A Példabeszédek könyvének szerzője szerint, ha valaki lusta, akkor „a szegénység mint az útonálló rátör”, és nyomorba jut (vö. 6,11). Egy másik helyen pedig ezt írja: „Aki megveti az intést, annak szegénység és szégyen jut” (vö. 13,18).

Az Ószövetségben a szegények védelmezői, szószólói a próféták voltak. Róluk általánosságban elmondható, hogy nem a szegénység személyes okaival törődtek, hanem a gazdagok bűneivel, és *a társadalomban elkövetett bűnökkel szemben védték* a szegénysorba jutott embert. Ámosz próféta így korholja a szegényeket becsapó gazdagokat: „Halljátok ezt ti, akik eltiporjátok a szegényt, és szorongatjátok az országban a szűkölködőket [...] csökkentjük a mértéket, növeljük a sékelt, meghamisítjuk a mérleget, hogy megvehessük pénzért a szegényt, egy pár saruért a szűkölködőt, és eladhassuk a gabona ocsúját” (8,4–7). Mikeás próféta hasonlóan kemény szavakkal ítéli el azokat, akik elveszik a szegények tulajdonát: „Meggívánják a földeket, meg is szerzik, a házakat hatalmukba kerítik. Kezet emelnek a másik emberre és a házára, mind az emberre, mind az örökségére” (2,2).

A próféták tanításának megfelelően az ószövetségi törvény védte a *szegények jogait*. Ennek egyik legfontosabb megnyilvánulása a szombatév és a jubileumi év volt (Lyonet, 1976: 1173).

A *szombatévben*, vagyis minden hetedik évben a hitelezőnek el kellett engednie az adott kölcsönt (vö. MTörv 15,2), emellett megkülönböztetett figyelemmel kellett a szegény felé fordulnia: „Ne keményítsd meg szívedet, és ne csukd be markod a szegény előtt, inkább nyisd meg kezed, s adj szívesen annyit, amennyire csak szüksége van szorult helyzetében” (vö. MTörv 15,7). A *jubileumi*, vagyis ötvenedik évben pedig mindenki visszakapta törzsi birtokát, és a rab-szolgák visszanyerték szabadságukat (vö. Lev 25,8). Ezzel biztosították az önhibájuk miatt vagy önhibájukon kívül szegénységre jutott emberek számára az „esélyt”, hogy újra beilleszkedjenek a társadalomba. A törvény ugyanakkor azt is nyilvánvalóvá tette, hogy a földnek Isten a végső tulajdonosa, aki azt csak használatba adta az embernek (Budd, 1992: 181). Izajás próféta már túlnéz a földi igazságszolgáltatás határain, és a szegények megsegítésének végső megoldását üdvösségtörténeti távlatba helyezi: azt hirdeti, hogy a Messiás egyik fontos feladata a szegények jogainak védelme lesz. Ő majd „igazságot szolgáltat az alacsony sorsúaknak, és méltányos ítéletet hoz a föld szegényeinek” (11,4).

Az Újszövetségben Jézus, amikor a *szegények megsegítéséről* beszél, a prófétákat idézi. A názáreti zsinagógában Izajásnak a Messiás küldetéséről szóló szavait említi, amelyek szerint küldetésének középpontjában az áll, hogy „örömhírt vigyen a szegényeknek”, és hirdesse: „elérkezett az Úr esztendeje” (Lk 4,18–19).¹ Jézus a Názáretben meghirdetett program szerint teljesítette messiási küldetését. Megkülönböztetett szeretettel fordult a szegények és a betegek felé. Segítette őket, példabeszédeiben pedig segítségnyújtásra buzdította követőit. Jézus tanítása szerint a végső ítélet kritériuma is az lesz, hogy az ember segíti-e a rászorulókat: az éhezőket, a szomjazókat, az idegeneket, a hajléktalanokat, a ruhátlanokat, a betegeket és börtönben levőket, akikkel Jézus azonosítja magát (vö. Mt 25,35–36). A jézusi beszéd is igazolja az istenszeretet és az emberszeretet parancsának elválaszthatatlan egységét.

Jézusnak a szegények iránt mutatkozó kitüntetett figyelme azt is jelzi, hogy ő a legfontosabb feladatának *mások szolgálatát* tekintette (vö. Tarjányi, 1998: 65). A szolgálatra vonatkozóan nemcsak példát mutatott, hanem azt meg is kívánta a tanítványaitól. Lukács evangéliumában ezt olvashatjuk: „A királyok uralkodnak a népeken, s akiknek hatalom van a kezükben, jótevő úrnak hívatják magukat. Közöttetek ne így legyen. A legnagyobb legyen olyan, mintha a legkisebb volna, az előljáró pedig mintha szolga volna” (22,25 skk.). Jézus ezzel jelzi követőinek, hogy a hatalom nem egyenlő az uralommal. Az ember kaphat hatalmat egy feladatra Istentől vagy a közösségtől, de azzal nem uralkodnia, hanem szolgálnia kell.

Az Ószövetséghez képest újdonságnak számít, hogy Jézus nemcsak a szegények segítését követelte meg követőitől, hanem azt is, hogy ők maguk önként vállalt *szegénységben éljenek* (vö. Haag, 1989: 1652). Ez leginkább a gazdag ifjú történetében mutatkozik meg, amelyben Jézus az üdvösség feltételül szabja, hogy az ifjú adja el mindenét, árát ossza ki a szegényeknek, és úgy kövesse őt (vö. Lk 18,22). Amikor pedig misszióba küldi tanítványait, megköveteli tőlük,

1 – Az „Úr kegyelmének az esztendeje” utalás lehet a jubileumi évre. Vö. Spinetoli, 1996: 171.

hogy ne vigyenek az útra semmit, „se botot, se tarisznyát, se kenyeret, se pénzt” (Lk 9,3). Az utóbbi esetben Jézus a szegénység vállalását nem kapcsolja össze közvetlenül a szegények megsegítésével. A hangsúly inkább a szabadon vállalt, Istennek szentelt életen, a teljes önátadáson van (vö. Kocsis, 1995: 210). Az egyház történetéből tudjuk, hogy ezeknek a szavaknak nagy hatásuk volt. Így például Assisi Szent Ferenc 1209. február 24-én a Porciunkula-kápolnában az előbb idézett Lukács-evangélium-részletet hallotta, és ez indította arra, hogy szegényen Jézus követőjévé váljon (Diós, 1984: 586).

A Máté-evangéliumban található hegyi beszédben Jézus a „*lelki szegénységről*” is tanít: „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa” (5,3). A Szentírás magyarázói szerint a lelki szegénység azt jelenti, hogy valaki alázatos lélekkel elismeri kicsiségét, szegénységét, és tudja, hogy rászorul Isten segítségére (vö. Székely, 2003: 89). A lelki szegény – a fizikai szegénységben lévővel ellentétben – nem anyagi, hanem lelki segítséget kér Istentől. A lelki élet mesterei a lelki szegénységet a lélek szabadságával hozzák összefüggésbe. Ezek szerint a lelki szegénység nemcsak a testet, „hanem a lelket és a szívet is megszabadítja, és minden e világi dologtól elszakítja, hogy azoktól menten és akadály nélkül követhesse Krisztust, és egészen tökéletességre adhassa magát” (Rodriguez, 1910: 197).

A keresztény küldetés szempontjából elmondható, hogy az evangélium és az emberi tapasztalat szerint a *szegénység tudatos vállalása* és a *szegények megsegítése* elválaszthatatlan egymástól. Az tudja igazán segíteni a szegényeket, aki tudatosan vállalja a lelki és a testi (fizikai) szegénységet. Aki tisztában van azzal, hogy emberi korlátai folytán szegény, és emiatt rászorul Isten segítségére. Ezért – lelki értelemben – nem fogadja el a környező világ hízelgő kísértését, hogy megelégedjen hiányos ismereteivel, és testi táplálékkal jóllakva el se tudja képzelni, mit érezhet a fizikai éhségtől szenvedő társa. A szegénységet önként vállaló, azt saját tapasztalatából ismerő ember képes arra, hogy megértse a fizikai szegénységtől szenvedő emberek hallható vagy elfojtott segítségkérését, és Isten gazdagságából merítve segítse őket.

A Szentírás üzenetének hatása a történelemben

A Szentírás üzenetére az egyház története folyamán sokszor hivatkoztak. A szegények megsegítésével kapcsolatban Szent Ágoston azt tanítja, hogy a segítségnyújtás ne csupán „*ex caritate*” – tehát a szeretet törvénye alapján – történjék, hanem „*ex justitia*”, vagyis az igazságosság erénye szerint.² Ez azt jelenti, hogy a szegényeknek segítséget adó ember nem kegyet gyakorol, hanem a *kötelességét* teljesíti. Egy másik helyen így fogalmaz: „A gazdagok feleslege a szegények tulajdona” (*In Ps. 147, PL 37 1922*). Ezzel a kijelentéssel fel kívánja ébreszteni a keresztények lelkiismeretét: a feleslegüket már ne tekintsék sajátjuknak, hanem adják oda a rászorulóknak. Erre a kötelességre hívja fel a figyelmet Aquinói Szent Tamás is a *Summa Theologiae*ben (II-II,

2 – „Justitia est in subveniendo miseris.” SZENT ÁGOSTON: *De Trinitate Lib.*, 14, c. 9, PL 42 1046.

q. 32, a. 5, ad 2), sőt még radikálisabban is fogalmaz: „Adj enni annak, akit éhhalál fenyeget, ha nem adsz, gyilkosa vagy” (uo. q. 66, a. 7). Az egyházatyák szemléletes képeket is használnak, amikor a szegénység értékeiről beszélnek. Szent Jeromos például szellemesen arról ír, hogy aki gazdag, drága ruhákba öltözködik és drága dolgokkal veszi körül magát, azon könnyen talál „fogást” a gonosz. Így fogalmaz: „Ha eredményesen akarsz harcolni az ördöggel, foszd meg magad minden világi gondoktól, hogy az ördög ne találjon valamit rajtad, aminél megfoghasson és a földre leverhessen” (Szent Jeromos: *apud Euseb. De morte*, idézi Rodriguez, 1910: 184).

A papságra felkészítő erkölcssteológiai könyvek a szegényeken való segítséget a testvéri szeretet gyakorlásáról szóló részben, illetve a könyörületesség vagy irgalom és az alamizna címszó alatt tárgyalták. Az irgalom (*misericordia*) azt a szándékot, törekvést fejezi ki, hogy a szegényt megsegítsük, az alamizna (*elemosyna*) pedig az irgalomból fakadó segítséget. Az éhezők, a szomjazók, a szegények, a vándorok, a rabszolgák és a foglyok megsegítését az irgalmasság testi cselekedetei közé sorolták (vö. Evetovics, 1940: 214 skk.). A szegénység önkéntes vállalásával a spirituális teológia elsősorban a szerzetesi köteleességek tárgyalásánál foglalkozott (vö. Tanquerey, 1932: 244; Rodriguez, 1910: 181–254).

A keresztény ember a szegények között

Az előző részben a Szentírásból kiindulva igazoltuk, hogy a keresztény ember legfontosabb feladatai közé tartozik a szegények megsegítése, és ezt akkor tudja hitelesen teljesíteni, ha Jézus és az apostolok példáját követve ő is vállalja az egyszerű, szegény életet. A második részben azzal foglalkozunk, hogy a jelenben élő keresztény hogyan tud ennek a feladatnak eleget tenni. Ezzel kapcsolatban több kérdés is felmerülhet: Hogyan tud érvelni azokkal szemben, akik a szegénység okát emberi bűnökben jelölik meg? Nem szenved-e csorbát a szeretet parancsa, ha a keresztény ember – jelesül egy pap – többet foglalkozik a szegényekkel, és kevesebb ideje marad az anyagi nehézségekkel nem küszködőkre? Hogyan tud a szegények felé fordulni, ha agresszíven viselkednek? Végül a hivatalos egyházi tanítás a szegények megsegítésének milyen vonásait tartja a legfontosabbnak?

Az egyház tanítása a szegények megsegítéséről

A II. vatikáni zsinat és az azt követő hivatalos egyházi tanítás határozott iránymutatást ad a papoknak és a világi híveknek. A zsinat így tanít témánkkal kapcsolatban: „A papok ugyan mindenkinek elkötelezettjei, mégis tudatában kell lenni annak, hogy a szegények és gyengék különösképpen rájuk vannak bízva.” Majd az evangéliumra hivatkozva így folytatja: „Hiszen az Úr maga közösséget vállalt velük (vö. Mt 25,34–45), és az a messiási munka ismertetője, hogy felhangzik közöttük az örömhír (vö. Lk 4,18)” (*Presbyterorum ordinis*, 6). A földi javakkal szemben tanúsítandó magatartásra vonatkozóan pedig megállapítja: „A papok vállalják az önkén-

tes szegénységet, hogy még inkább hasonlók legyenek Krisztushoz, és szabadabbak legyenek a szent szolgálatra. Mert Krisztus, noha gazdag volt, értünk szegénnyé lett, hogy szegénysége által meggazdagodjunk (2Kor 8,9)” (uo., 17). A zsinat útmutatása alapján az *Egyházi törvénykönyv* a szegényekkel való törődést a plébános legfontosabb feladatai közé sorolja: „különleges igyekezettel foglalkozzék a szegényekkel, a szenvedőkkel, a magányosokkal, a hazájuktól távol élőkkel és azokkal, akik sajátos nehézséggel küzdenek” (529. kánon).

A szegényekkel való törődés fontosságát igazolja, hogy a *szegényekkel vállalt sorsközösség* az egyház társadalmi tanításának egyik fontos fogalmává vált (vö. II. János Pál: *Sollicitudo rei socialis*, 42; Peschke [1995]: 37).³ Ennek megvalósulása érdekében a keresztény társadalomtan több olyan fogalmat, elvet is használ, amelyet követve enyhíteni lehet a szegénység problémáját. Ezek közül a legfontosabb a szociális igazságosság, a szolidaritás és a szubszidiaritás elve. A *szociális igazságosság* elve azt jelenti, hogy a társadalom egyes tagjainak olyan esetekben is segíteniük kell a rászorulókat, amikor erre nincs törvényes előírás. Más szóval olyan esetekben, amelyek kívül esnek a törvényhozói igazságosság körén. Erre azért van szükség, mert a társadalomban hozott törvények köre nem terjedhet ki minden helyzetre. A *szolidaritás* elve (vö. Lenhardt, 1999) a társadalom egyes tagjainak összefogását, „sorsközösség”-vállalását fejezi ki, és ez nemcsak együttérzésben, hanem konkrét cselekedetekben is testet ölt. A *szubszidiaritás* elve inkább a segítségnyújtás módjára vonatkozik. A segítségnyújtásnak olyannak kell lennie, hogy tartsa tiszteletben a megsegített méltóságát, és olyan legyen, hogy a megsegített a lehető legkorábban „önellátóvá” tudjon válni, vagyis önállóan meg tudja oldani problémáit (Goják, 1999: 96).

A szegények igazsága

Az utóbbi időben a szegények és gazdagok közötti távolság növekedése miatt egyre jobban érezhető a társadalmi feszültség. Úgy tűnik, növekszik azoknak a szegény sorsú embereknek a száma, akik lázadnak, és követelődzően lépnek fel a gazdagabbakkal szemben, sőt olykor kifejezetten ellenséget látnak bennük. Ezek az emberek elkeseredetten harcolnak az „igazukért”, amit viszont nem fogadnak el tőlük.

Például a plébániámhoz tartozó útkereszteződésnél gyakran látok egy fiatal embert, aki megáll a jelzőlámpánál, és megjegyzéseket tesz az autóban ülő emberekre. Nem érvel, csak ítélkezik. A járókelők néha szóba állnak vele, s nekik elmondja, hogy szegény édesanyjával él Pesten, tartozásuk van, és szinte minden hónapban kölcsönkérnek, hogy fenn tudják tartani magukat, így a kölcsönök helyett valójában támogatásra szorulnak.

3 – A szegények védelmére irányul John Rawls „maximin”-elmélete, amely a legrosszabb helyzetben levőnek a legjobbat kívánja biztosítani. Vö. Rawls, 1997: 192.

Van-e ennek a fiatalembernek valamiféle igazsága? – kérdezhetné valaki. Nem is olyan egyszerű a válasz, hiszen ő, részben a veleszületett betegsége miatt, talán soha életében nem tud néhány hónapnál többet dolgozni; ahhoz pedig túl büszke és elkényelmesedett, hogy közmunkát vállaljon. Édesanyja korán megbetegedett, feltehetően kevés nyugdíjat kap, s ők ketten nem tehetnek arról, hogy a magas képzettségű, főiskolán tanító édesapa már rég elhagyta őket, s ha a fia kér tőle valamit, kemény szavakkal elküldi. Meg is értjük valamennyire a lázongó és egyre inkább összeférhetetlenül viselkedő fiatalembert, de vele szemben is tudunk érvelni, és persze egyfajta megoldási javaslattal is készen állhatunk: legyen alázatosabb, vállaljon közmunkát, édesapja pedig legyen együttérző beteg feleségével és fiával. Ugyanakkor úgy érezhetjük, hogy ennek a fiatalembernek van valami igazsága, mégpedig olyan, amelyet a (jogi) igazságosság elvével nehéz érvényesíteni, de amelyre a Biblia üzenete és az egyház szociális tanításából ismert szolidaritás elve tanít minket. A környezetünkben tapasztalható „világ bűnével”, vagy más szóval a „strukturális bűnnel” szemben csak a szolidaritás lehet eredményes (*Sollicitudo rei socialis*, 35). A szolidaritás pedig a másik, adott esetben szegény ember felé megnyilvánuló jóakaratot jelenti (uo., 38).

A példaként említett fiatalember csak részben tehet arról, hogy ilyen sorsra jutott. Az ember közösségi lény mivoltából következően nem vonatkoztathatunk el attól, hogy az életben jelen van a világ bűnének átláthatatlan szövevénye, amely nemcsak azt sebzi meg, aki elkövette a bűnt, hanem a környezetét és rejtett módon a világot is. Nagyrészt ezzel magyarázható az a sok nyomorúság, amely körülvesz minket. Egy-egy emberi betegség vagy valakinek a nyomorúságos élete így gyakran visszavezethető időben vagy térben akár távolabb elkövetett emberi mulasztásokra, egyéni vagy társadalmi bűnökre. A szegény ember igazsága abban mutatkozik meg, hogy segítséget kér ahhoz, hogy helyzetéből menekülni tudjon, talán nem tudatosan, de ráérezve arra az átfogó emberi, közösségi összetartozásra, sorsközösségre, amelynek a pozitív, szolidáris oldalából is szeretne részesülni. Az evangélium és az evangélium szerint élő emberek is ezért foglalkoznak annyit a szegényekkel, és hívják fel a figyelmünket arra, hogy vegyük észre őket, lehetőség szerint emeljük fel őket elesettségükből, és arra is, hogy tetteinkkel (bűneinkkel) akarva-akaratlanul se tegyünk mások vállára kereszteteket.

A szegények segítsége a gazdagok számára

Ferenc pápa Szent Ferenc tanítását követve megkülönböztetett figyelemmel fordul a szegények felé. A hívek számára lelkipásztori programot adó első apostoli buzdításában, amely az *Evangelii gaudium* (*Az evangélium öröme*) címet viseli, sokat foglalkozik a szegénységgel és a szegényekkel. Felhívja a figyelmet arra, hogy a szegények kiváltságos helyet foglalnak el Isten népében. „A legtöbb szegény különösen nyitott a hitre; szükségük van Istenre, és nem mulaszthatjuk el, hogy felkínáljuk nekik Isten barátságát, áldását, szavát, a szentségeket és a hitbeli növekedés és érlelődés útját” (200).

Ahogy korábban jeleztük, a pápa is hangsúlyozza, hogy Jézus názáreti programbeszédében elsődleges feladatának tekintette, hogy örömhírt vigyen a szegényeknek (vö. Lk 4,18). Továbbá azt is aláhúzza, hogy Jézus azonosul velük, és az ember üdvösségének feltétele az, hogy a szegényekben meglátja-e az ő tekintetét, és segít-e rajtuk (Mt 25,35; *Evangelii gaudium*, 197). Ugyanakkor elgondolkodtató és radikális módon arra is felhívja a figyelmet, hogy a szegények is meg tudják ajándékozni a gazdagokat. Ez azzal magyarázható, hogy nélkülözéseik és szenvedésük miatt „ismerik a szenvedő Krisztust” (uo., 198).

Ferenc pápa a teremtett világ problémáival foglalkozó enciklikájában is foglalkozik a szegények helyzetével. Felhívja a figyelmet, hogy az ökológiai válság is (például a halállomány kimerülése és a vízszennyezés) elsősorban a szegényeket sújtja (*Laudato si'*, 48). Ezért nincs más lehetőségünk, mint annak elismerése, hogy egy igazi ökológiai megoldás megközelítése mindig szociális megközelítéssé is válik, és ezért be kell illeszteni a szociális igazságosságot a környezetről szóló tárgyalásokba, hogy a világ „meghallja a föld kiáltását és a szegények kiáltását is” (uo., 49).

A szegények szolgálata a lelkipásztori munkában

A Szentírás üzenete, az egyházi hagyomány és az előbbi példák alapján körvonalazódní kezdhet előttünk a keresztény ember feladata is. Ezek szerint a hívőnek a szegényeket észre kell vennie, ki kell fejtenie *együttérzését* irántuk, át kell vállalnia *terheik súlyát, hordoznia kell azokat*, és ha szükséges, *gondoskodnia* kell a szegényekről. Ez a gondolatmenet tükröződik Jézusnak az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszédében, amikor arra ad választ, hogy kit tekinthetünk felebarátunknak (vö. Lk 10,25–37). A következőkben e példabeszédről elmélkedve vizsgáljuk a keresztény ember, ezen belül is különösen a pap cselekvésének egyes szempontjait.

„Meglátta őt”: a szegény iránti figyelmesség

Lukács evangélista leírása szerint a szamaritánus „meglátta” az út szélén heverő, kisémmizett embert (15,33). Érdemes megjegyezni, hogy a példabeszéd szerint a pap és a levita is „meglátta”, de elmentek mellette. Ezek szerint többféle látás is van. Az egyik csak az eseményt érzékeli, a másik mélyebb látás, amely „belelát” a szenvedő ember lelkébe, és így képessé tesz arra is, hogy cselekedjünk érte. A Szentírás a „lát” igét nemcsak az emberi kapcsolatokra, hanem Isten mélyebb megismerésére is vonatkoztatja. Jézus a hegyi beszédben arra tanít, hogy boldogok a „tisztá szívűek”, mert „meglátják” Istent (Mt 5,8). A tisztaszívűség Istennek való önátadást, „osztatlanszívűséget” jelent.⁴ A tiszta (osztatlan) szívű ember az élet eseményeit az üdvösség távlatában szemléli, és nem megosztó egyéni érdekek szerint. Az emberre és Istenre tekintő

⁴ – A „tisztaszívűség” belső magatartás, amellyel az ember igazodik Isten akaratához, vö. Jakubinyi, 1991: 54. Ezenkívül osztatlan szívet is jelent, vö. Pasquetto, 1985: 285.

tiszta szívű látás így tehát összefonódik. Aki képes arra, hogy földi életében a másik javát személe elé állítva segítse a szegényt, az képes lesz arra is, hogy „színről színre” láthassa Istent. A két látás elválaszthatatlan egységét Isten látásának oldaláról is szemlélhetjük. Isten közelségének felismerése, még nem teljesen tiszta, de tisztuló látása teszi lehetővé, hogy a másik, a szegény ember vágyait, törekvéseit még jobban meglássuk, és segítségére siessünk. Szépen fejezi ki ezt a gondolatot a mise VII. B eucharisztikus imája: „Nyisd meg szemünket, hogy észrevegyük, ha valaki gondokkal küzd...” (Misekönyv, 1991: 503).

Az előbbi gondolatot folytatva mondhatjuk, hogy a papnak azért kell sokat imádkoznia, hogy Isten szeretetét átélve meg tudja érezni a szegények szeretetéttségét. Ennek az éhségnek a vágyát úgy is erősítheti magában, ha ő maga is önként vállalja a szegények életformáját. A szentek példája igazolja, hogy elsősorban azok tudták megszólítani a szegényeket, akik szegénysorból származtak, volt tapasztalatuk a szegénységről, vagy akik megismerték a gazdagság veszélyeit. Páli Szent Vince szegény családban született, amit hosszabb ideig szegyéllt, de később ez indította arra, hogy Párizs szegényeit segítse. Assisi Szent Ferenc gyermekkorában megtapasztalta a gazdagság lélekölő hatását, ezért követelte meg társaitól a radikális szegénység vállalását: a pénznek az érintését is megtiltotta nekik.

„Meggzánta őt”: a szegény iránti együttérzés kifejezése

Lukács evangélista leírása szerint az irgalmas samaritanus nemcsak „meglátta”, hanem meg is „szánta” az út mellett kifosztott embert. Cselekedettel jelezte, hogy ez a szájalom nem csupán sajnálat részéről, hanem benne feszülnek a cselekvő szeretet egyes mozzanatai is: „Odament, olajat és bort öntött a sebeire, és bekötözte azokat” (10,34). Eközben az együttérzés számtalan apróbb jelét kellett kimutatnia. Ilyenek lehetnek a féltő kérdések, a fájdalmas testrészek érintései, a szóbeli vigasztalások és bátorítások. Jézus ugyanennek az együttérző szeretetnek a jeleit fejezte ki, amikor megérintette a vak szemét, a leprást, a felravatalozott lányt és a koporsóban fekvő naimi ifjú testét, vagy megvigasztalta a testvére elvesztése miatt bánkódó Mártát. A sentsmise VII. B eucharisztikus imája is kéri az Urat, hogy ne csak észrevegyük a szegényt: „...adj vigasztaló szavakat, ha elmagányosodott és reményvesztett emberekkel találkozunk” (Misekönyv, 1991: 503). A meglátás és a vigasztalás elválaszthatatlan egymástól. Aki nem ismerte fel vagy „nem látta helyesen” a szegény nyomorúságának okát, az nem is tud vigasztalni, annak szavai üresen és hamisan csengenek.

Az együttérző szeretet fontosságára utalt Ferenc pápa is, amikor első nagycsütörtöki beszédében azt mondta, hogy a lelkipásztoroknak *bárányszagú pásztorként* a „nyáj és a juhok szagát” kell hordozniuk (Ferenc pápa, 2013: 38). A nyáj és a juhok szagának hordozása azt jelenti, hogy a lelkipásztor közelről ismeri hívei életét, azonosul életformájukkal, gondjaikkal, bajaikkal. Amikor hívei közé megy, a szavaiból, gesztusaiból „érezik”, hogy közékük tartozik. Ennek a küldetésnek az elkötelezett keresztény ember csak akkor tud megfelelni, ha a felkent Jézus

„illatát” is hordozza. Akkor mernek hozzá ilyen kérdésekkel fordulni: „Atya, imádkozzon értem, mert bajban vagyok” (uo.), jelezve, hogy mivel egy akolból vannak, nemcsak a „szagukat”, hanem a gondjaikat, problémáikat is megérzi.

„Elvitte őt”: a szegény felemelése és hordozása

Az evangéliumi példabeszédben a szamaritánus a megvert és útszélre lökött embert „felültette” teherhordó állatára, „elvitte” egy fogadóba, és ápolta őt (10,34). A szöveg szerint a felvétel és a hordozás fizikai értelemben történt. A fizikai mozgást jelentő igéket azonban lelki értelemben is figyelembe kell venni. Aki szegényekkel és betegekkel foglalkozik, az tudja, hogy elsősorban „lelki” felemelésre és „hordozásra” van szükségük. A hosszasan tartó szegénység ugyanis lelkileg is megtöri, „lever” őket. Ebből az állapotból kell felemelni őket, hogy gondoskodni tudjanak saját sorsukról. Nehézséget jelenthet, hogy a lecsúszott ember megalázónak tarthatja felemelését, mert úgy gondolja, a segítség elfogadásával azt nyugtázza, hogy saját erejéből nem tudja megoldani a problémáját. A segítségnek tehát olyannak kell lennie, hogy elfogadható legyen a szegény számára.

A tapasztalat szerint egy ember lelkileg akkor csúszik le, ha sokan elengedik a kezét: nem figyelnek rá, nem tartják értékesnek, nincsenek megelégedve a munkájával, végül a családtagjai is magára hagyják, elválnak tőle, vagy elűzik. Így válhat valaki földönfutóvá, hajléktalanná. Ahogy a hajléktalan teljes lecsúszásához sok tétlen vagy rossz szándékú ember kell, úgy a felemeléséhez is sok emberre van szükség. Ezt példázza annak a hajléktalan férfinak az esete, aki a szülőfalujától távol, Budapesten élt. A fővárosban vele együtt levő rokonai közül mindenkit elveszített, és csak úgy volt képes újra talpra állni, hogy egy lelkipásztor vezetésével a plébánia hívei siettek segítségére, majd a rég nem látott vidéki rokonai érte jöttek, és hazavitték. Ő erre egyedül soha nem lett volna képes.

Amikor lelki hordozásról beszélünk, feltétlenül szólnunk kell a közbenjáró ima erejéről. A plébánián lelkipásztori munkát végző pap sokat tud tenni azért, hogy a hívek lelkükben hordozni tudják ezeket az elesett embereket: szentmisét ajánlhat fel értük, a szentmisén belül imádkozhatja a korábban idézett VII. B eucharisztikus imát, a rózsafüzér-társulat figyelmébe ajánlhatja őket, és egyéni imáiban is megemlékezhet róluk. A tapasztalat azt mutatja, hogy fizikai értelemben is sokkal hatékonyabban tud segítséget adni, ha imáiban hordozza őket. Ugyanakkor sok visszajelzést is kaphat, hogy az ima hatását sokan megéreztek, és így tudtak dönteni életükről.

„Viseld gondját”: további anyagi áldozat vállalása

Az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéd azzal zárul, hogy a férfi két dénárt ad egy fogadónak, hogy „viselje gondját” a kifosztott embernek, majd jelzi, hogy később – ha szükséges – az adott összeget kiegészíti (10,35). Jézus ezzel utal arra, hogy ha valaki segít, annak számolnia

kell azzal is, hogy az további áldozatokat is kívánhat tőle, és a folyamatnak nem lehet látni a végét. Az irgalom nem csupán egyetlen jó cselekedet, nem pillanatnyi érzés, hanem a személy felé megnyilvánuló törődés, az élet minden területén, így anyagi értelemben is. A szamaritánus minden segítségre kész volt (Kocsis, 1995: 264). Annak is jelentősége lehet, hogy az anyagi segítség a folyamat végén jelenik meg, ezzel mintegy jelezve, hogy a szegény embernek elsősorban nem erre van szüksége, de sok esetben erre is.

Ezt a gondolatot össze lehet kapcsolni a pap munkájával. Ha valaki segít egy szegény emberen, számolnia kell azzal, hogy a rászoruló – mivel az egyszeri segítség feltehetően nem tudja teljesen megoldani a problémáját – újra jelentkezni fog. Ha meghallgatja, látni fogja azt is, hogy a segítséget kérő ember problémája sokkal mélyebb, mint amilyennek először tűnik. Az egyszeri segítség többnyire csak tüneti kezelés. A szegény igényelni fogja a lelki támogatást és az olyan, nagyobb erőfeszítést igénylő segítséget, amely lehetővé teszi számára, hogy problémáját orvosolni tudja.

A mai világban a szegénység egyik legfőbb oka a munkanélküliség. Az állam új munkahelyek létesítésével, átképzéssel, közmunkával tud segíteni. A lelkipásztor és a plébánia pedig úgy, hogy kezességet vállal érte, és alkalmi munkát bíz rá. A közösség bizalma és az elvégzett munkáért kapott juttatás és dicséret, amely önbizalmat és bátorítást adhat neki, ugyancsak felemelheti az elesett, rászoruló szegényt. Sok esetben az anyagi segítségnyújtás elkerülhetetlen, de nem mindig célszerű azzal kezdeni. A plébániai segítség is igaz: „Nem halat kell adni, hanem hálót, amivel a halat meg tudja szerezni magának.”

Összefoglalás

Az elszegényedő emberek növekvő számát látva azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy megvizsgáljuk, az egyház a Szentírás üzenetéből kiindulva mit tanít a szegénységről. Munkánkat összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a szegénységet és a vele együtt járó szenvedést nem Isten büntetéseként kell felfognunk, hanem mint az emberi bűnök közvetlenül vagy közvetetten jelentkező következményét, amely azonban hordozhat magában lelki értékeket. A szegény ember ugyanis tisztában van azzal, hogy rászorul Isten segítségére, aki ezt emberi cselekedetek által adja meg neki. Így a szegénység jó cselekedetek előidézőjévé is válhat. Ez alapozhatja meg az értékét a tudatosan vállalt szegénységnek is, amely készségessé tesz arra, hogy szeretettel forduljunk a rászorulóknak felé.

Ezt követően azt kerestük, hogy Isten szeretetét közvetítve hogyan segíthetünk a szenvedő vagy szegény emberen. A szegényekkel való törődés példája lehet Jézus irgalmas szamaritánusról szóló példabeszéde. Eszerint a szegény, „útszélre lőkött” vagy a saját bűnei miatt az élet peremére szorult embert érzékeny szívvel észre kell venni, fel kell emelni, cselekvő részvétellel lelkileg és testileg hordozni kell, végül a közvetlen segítségnyújtás után nem szabad magára hagyni, hanem továbbra is gondját kell viselni.

IRODALOMJEGYZÉK

- BUDD, PHILIP: Ószövetségi ünnepek, in BLAIKLOCK, EDWARD MUSGRAVE ET AL. (szerk.): *Kézikönyv a Bibliához*, [Budapest], Lilliput Könyvkiadó, 1992, 180–182.
- DIÓS ISTVÁN (szerk.): *Szentek élete*, Budapest, Szent István Társulat, 1984.
- EVETOVICS KUNÓ: *Katolikus erkölcsstan I.*, Budapest, Szent István Társulat, 1940.
- FERENC PÁPA: Szentbeszéd 2013 nagycsütörtökén a krizmaszentelési misén, *Papi Lelkiség*, VIII. évfolyam, 2013, 38.
- GOJÁK JÁNOS: Der Wert der Subsidiarität im praktischen Leben der Gesellschaft, in *Sozialethische Konferenz*, Budapest, 1999.
- HAAG, HERBERT: *Bibliai lexikon*, Budapest, Szent István Társulat, 1989.
- JAKUBINYI GYÖRGY: *Máté evangéliuma*, Budapest, Szent István Társulat, 1991.
- KOCSIS IMRE: *Lukács evangéliuma*, Budapest, Szent István Társulat, 1995.
- LENHARDT VILMOS: Szolidaritás és szociális állam, in *Szociáletikai Konferencia*, Budapest, Konrad Adenauer Alapítvány, 1999, 67–72.
- LYONET, STANISLAS: Szegények, in LÉON-DUFOUR, XAVIER (szerk.): *Biblikus teológiai szótár*, Róma, Tip. Detti, 1976.
- *Misekönyv*, Budapest, Szent István Társulat, 1991.
- PASQUETTO, VIRGILIO: *Annuncio del Regno*, Nápoly, Edizioni Dehoniane, 1985.
- PESCHKE, KARL-HEINZ: *A gazdaság keresztény szemmel*, Budapest, OLI [1995].
- RAWLS, JOHN: *Az igazságosság elmélete*, Budapest, Osiris Kiadó, 1997.
- RODRIGUEZ, ALFONZ, SJ: *A keresztény tökéletesség gyakorlása*, III. kötet, Kalocsa, Jurcsó Antal Könyvnyomdája, 1910.
- SPINETOLI, ORTENSIO DA: *Lukács, A szegények evangéliuma*, Szeged, Agapé, 1996.
- SZÉKELY JÁNOS: *Az Újszövetség teológiája*, Budapest, Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, 2003.
- TANQUEREY, ADOLPHE: *Aszkétika és misztika*, Párizs, Société de s. Jean L'évangéliste – Desclée & Cie, 1932.
- TARJÁNYI BÉLA: *Biblikus teológiai tanulmányok*, Budapest, Szent Jeromos Bibliatársulat, 1998.

GOOD NEWS FOR THE POOR

Abstract

Jesus, quoting the prophet Isaiah's prophecy, specified his messianic mission in the following way: "The Spirit of the Lord is on me, because he has anointed me to proclaim good news to the poor" (Luke 4:18). Seeing the increasing number of impoverished people, the author has set forth the aim of examining what is the teaching of the Roman Catholic Church about poverty and assisting the poor spiritually and financially, based on the Holy Scripture. The author would like to call the readers' attention to the fact that one should not conceive of poverty and the suffering that goes along with it as a punishment coming from God, but as a direct or indirect consequence of sin. It is also important to underline that suffering can be of spiritual value because ideally, poor people should be aware of the fact that they are in need of God's help, who assists them through good deeds performed by other people. This way poverty can induce good deeds. This, in turn, can serve as a basis for people to be able to value voluntarily chosen poverty and will make people open to approach those in need with tenderness. As an example of caring for the poor, one can take into account Jesus's parable of the Good Samaritan. Based on Jesus's teaching, one has to take notice of poor people and raise up those who have been robbed and pushed to the periphery of society. It is important that these people receive active compassion and assistance both in a physical and in a spiritual sense, too. Finally, after providing direct help to these people, one should not leave them alone, but take care of them. These are the most important manifestations of charity even today.

Keywords: Gospel, poverty, helping the poor, charity, solidarity

Beran Ferenc

Angyalföldön született. Eredeti végzettsége szerint gépészmérnök. Erkölcsteológiából doktorált. Jelenleg plébános és a PPKE HTK szakán docensként Az egyház társadalmi tanítása és A lelki élet teológiája tanítása tantárgyakat oktatja.

MINDENNAPI SZEGÉNYSÉGÜNK

VÁRDA FERENC

Absztrakt

A szegénységgel, szegényekkel való találkozás visszahat arra, aki kapcsolatba kerül velük. Mindnyájunkat alakíthat, és olyan világba vezethet el, amelyről talán nem is tudtunk, bár közelebb áll hozzánk, mint gondolnánk. Semleges, jó szándékú, segíteni akaró emberből egy ponton érintetté válhatunk, olyanná, aki ráatalál a szegénység személyes valóságára. A külső, másoknál megtalált valóság nem különbözik attól, amiben mi magunk is élünk. A tanulmány alapvető meggyőződése, hogy csak azzal a szegénységgel tudunk kezdeni valamit, amellyel a magunk életében már szóba álltunk. Ennek a szegénységnek egyszerre jelenik meg a szakralitása és realitása mindnyájunk életében, anélkül, hogy különösebben bonyolult vallási kérdések boncolgatásába kellene bocsátkoznunk. Az egyszerűség külső és belső útjának egyes részletei válnak láthatóvá ebben az írásban.

Kulcsszavak: belső szegénység, szakralitás, spirituális tapasztalat, szociális munka, társadalmi kihívások

A szegénység mindennapjaink része, életünk egyik szerves alkotóeleme. Még azt is érdemes megkockáztatni, hogy mindannyiunknak sajátja, mégpedig napi szinten. Mivel egy bizonyos horizonton ennyire szerves alkotórésze életünknek, könnyelműség és nagy fokú pazarlás lenne félvállról venni, átutalni a szociális szférába vagy az élet bármely más területére. Számos fajtája, formája van, és sokunkban él róla egy meghatározott kép. Talán felszínes és önmagunk számára is megtévesztő dolog lenne csak arról a szegénységről beszélnünk, amely másnál tapasztalható. Érdemes a saját szegénységünket faggatni és komolyan venni. Ezt a szempontot szem előtt tartva szeretnék írni a szegénység realitásáról az evangélium szellemében.

Ha a Szentírásban Jézus születéséről olvasunk, akkor kissé talán meseszerűnek tűnő leírást kapunk, nem túl sok információval (legalábbis európai gondolkodásunk mértéke szerint). Ám ebből a néhány fejezetből is kitűnik, hogy Isten megtestesülése olyan történet, amelynek egyik fontos összetevője az egyszerűség. A szereplők, a helyszínek és a cselekmény tekintetében jelentéktelen és már-már kínosan egyszerű. Pusztán a tény, hogy Isten ennyire szerényen és csend-

ben kéredzkedik be világunkba, kérdéseket vethet fel, az pedig, hogy élete java része teljesen hozzáférhetetlen – legalábbis az információk szintjén –, valóban elgondolkodtató. (A szentírás-tudomány részben természetesen kielégítő magyarázatot adhat az elme számára, ettől azonban az egész még érdekes és súlyos jelentést hordoz.)

Isten csendje, egyszerűsége, szegénysége Jézusban megtestesül, és láthatóvá, tapasztalhatóvá, kérdezhetővé válik. Ha hajlandók vagyunk magunkra vonatkoztatni Istennek ezt a csendes és tapintatos megjelenését, akkor saját életünkre is rávetülhet az isteni valóság e fontos összetevője. Valamiért a megtestesülés ezen a módon, ilyen „parvánok” között megy végbe, és feltételezhetően ez is az örömhír része.

Jézus születése, élete, tanítása nyomán talán azt a megállapítást tehetjük, hogy a szegénység, az egyszerűség az emberi élet Istentől akart és megáldott része. Jézus szavai, mozdulatai, megközelíthetősége, megszólíthatósága annyira közel hozzák Istent az emberhez, hogy leginkább azok értik meg, akik a kor vallási szokása és gyakorlata alapján a legtávolabb kellene hogy legyenek tőle (lásd a leprásokkal, bűnösökkel, idegenekkel, betegekkel való találkozásait). Mégis ők azok, akik megtalálják vele a hangot, és életüknek szegény, mostoha körülményeit életszerűen merik odatenni Jézus elé, sőt ezek mentén találkoznak vele. A sebeik, a szegénységük, a bűneik, az elégtelenségeik, sorozatos kudarcaik válnak a találkozás aranyfedezetévé. Ez nem idealizálása az élet egy nehéz realitásának, hanem beépítése az Élet áramlásába (lásd Rohr, 2016, 135–136). Pusztán annyi történik, hogy Jézus szóba áll velük. Témává teszi az életüket önmaguk számára, és beállítja az Istennel való kapcsolat összefüggésébe.

Szóba állni a szegénységgel. Nem könnyű. Aki próbálta, tudja. Talán érdemes kívülről haladni befelé. A nagy hiányokkal élő emberek sérülnek, mert olyan helyre kerülnek az élet képzeletbeli színpadán, amelyet gyakran takargatunk. A szegénység meztelensége, szaga, jól látható fájdalma, kínjai zavarólag hatnak a mindennapokra. Ezért úgy alakítjuk napjainkat, életvezetésünket, tereinket, hogy ezt minél inkább kerüljük. Így jönnek létre a szegénység „no go” zónái, kerületei, osztályai és a melléjük felfejlődő szervezetek, amelyek hivatásszerűen foglalkoznak a szegénység különböző formáival. Ez bizonyos szinten természetes és üdvözlendő, sőt támogatandó, ugyanakkor azzal a veszéllyel is járhat, hogy olyan messze kerülünk a szegénység valóságától, hogy önmagunkra nézve szinte nem is tartjuk érvényesnek. Az egyházi szóhasználat előzékenyen a segítségünkre siet, mert szinte általánossá tette a „nekem ehhez nincs karizmám...” típusú mondatokat, amelyek mintegy felmentésként bevethetők a feltűnően kényelmetlen élethelyzetekben. A „szegények mindig lesznek veletek...” (Mt 14,7) mondatot általában úgy értjük, hogy magunkat igazán komolyan nem vesszük bele. Ha mégis be merünk lépni a szegénység vagy a nyomor világába, akkor – tapasztalatom szerint – elsőre idegenként mozgunk benne.

A szegénység, az egyszerűség megkülönböztetendő a nyomortól.¹ Az utóbbi a létezés kegyetlen formája. Sok minden mellett abban is megragadható, hogy a nyomorban megszűnik az idő, nem tényező többé, és a túlélés válik az egyetlen céllá. Túl kell élni a „most”-ot, amelyet a múlt kérlelhetetlen erővel rángat és rág, a jövő pedig veszedelmes és beláthatatlan. Jövőnek számít már a következő nap is, vagy a nap második fele. Csak az létezik, ami most van. Olyan állapot ez, mint a magashegyi hegymászásban a halálzóna, ahol huzamosabb ideig nem lehet tartózkodni, mert nincsenek meg az élet legalapvetőbb feltételei, az így szerzett károsodás pedig maradandó. A hajléktalanok, a – Magyarországon is bőven előforduló – nyomortepek lakói, a kényszerprostituáltak, a jelenkori – hazánkban is viszonylag könnyen megtalálható – rabszolgák, az uzsora világában vergődő ezrek mind ennek a világnak a polgárai. Mivel ez legtöbbször számára egészen távoli valóság, mi pedig a viszonylagos jólétekből figyelünk ebbe az irányba, felháborítanak az olyan hírek, melyek szerint például azok, akik ezer kilométereket menekülnek földrészekről, szemetet (!!!) hagynak maguk után (mert egy jó menekült nem tesz ilyet...), vagy hogy mások a megérkező családi pótlékot Pick szalámmal nullázzák le néhány percen belül...

A szegénységben a létezés más összefüggései válnak láthatóvá. (Valószínűleg elég szegény pástornak kell lenni ahhoz, hogy egy ammóniaszagú istállóban egy tizenéves anya és egy ács előtt heverő gyereket egy világvégi kis faluban valaki Istennek lássson.) Ha be merünk lépni egy szegénynegyed házának ajtaján, és egy csésze kávé mellett, esetleg még egy cigarettát is elfogadva leülünk ebbe a világba, akkor megérkezünk egy olyan iskolába, amely nagyon sok mindenre megtanít. Elvezet a saját polgári, paraszti, értelmiségi, klimatizált, „a munkát el kell végezni” világunkból egy olyan helyre, amely első látásra zavarba ejtő. Idővel kérdőjelessé válnak a „dolgozni meg nem akarnak”, „csak szülik azt a sok gyereket”, „cigire van pénz...”, „mert azonnal elköltik a pénzt” típusú mondatok. Ha benne merek maradni helyzetekben, és érintődni, elfogulttá válni, akkor kialakul egy kapcsolat, és lassan elkezdek otthonosan mozogni egy idegen világban. A roncsolt arcok, alkoholtól torzult életek, az abortuszokkal terhelt kamaszkor világában kezdenek kirajzolódni életutak, melyek már nem is annyira érthetetlenek. Ezt a világot akkor fogom tudni egy kicsit is érteni, ha úgy döntök, hogy érteni akarom, és kimondom: „Maradok!” Ez azt is magában hordozza, hogy döntök a megtört életek mellett. Az embert választom az ítélkezés helyett. Feladom saját logikámat és kialakult, begyakorolt mondataimat. Ez időigényes, és alázatot követel, mert szükség van arra az érdeklődésre, amely közelebb visz a másikhoz. Témává teszem az életét, őszintén érdekel az útja, anélkül hogy tanácsokat, szentségeket, olcsó áldásokat osztogatnék, vagy a korszellemnek megfelelő megoldási utakat vázolnék fel. Mellette maradok csendben, „mezítláb”. Nem könnyű!² Viszont

1 – Lásd erről a *Vigilia* folyóiratnak a szegénység kérdésével foglalkozó 2013. decemberi számát.

2 – Nagyon élénken él bennem egy karácsonyeste néhány órája, amit egy szegény családnál töltöttem, ahol a két kiskorú gyermek volt otthon a frissen megözvegyült anyjukkal, akit a férje halála „kórházba vezényelt”, és onnan frissen hazatérve kuporgott az egyik szobában. Az áram már kikapcsolva, egy helyiséget fűtöttek, és a kis kályhán lángost sütött az akkor másodikos kislány, az anyja szóbeli segítségével. Amikor beléptem, megörültek, és azonnal leültettek maguk mellé, kínáltak lángossal, és a gyerekek nagy örömmel meséltek az ott járt Jézuskáról.

teljes egészében életszerű. Az ottmaradásban válik a kapcsolatunk láthatóvá, és egy születésnek is tanúja leszek. Megszületik a személyes kapcsolat és a megértés. Ezen a szinten már nem osztunk tanácsokat, nem „tartunk eligazítást”, pontosan tudjuk, sőt éljük, hogy ez más valóság. A tanácsaink, az elveink, a meggyőződéseink nem férnek be a kapcsolatunkba, ott már mi magunk vagyunk jelen.

Ez az időigényes, szelíd, ám szikár kitartást igénylő munka csak évtizedekben mérhető. Mindeközben elkezdődik egy átalakulás, egy saját belső út is. Hiszen a szegénységgel való találkozás nem múlik el nyomtalanul. Ha elég sokat ültünk házikókban, utcakövön, faluszélen, aluljáróban, kórházi ágy mellett, és elég történetet hallottunk, érintődtünk, sírtunk, vagy „csak” némák maradtunk, majd belevágtunk olykor-olykor egy-egy segítői kapcsolatba is, akkor a folyamat természetesen indul el befelé, önmagunk felé.

Vannak útvesztők, amelyek természetes módon és a hitelesség ruhájába bújva jelennek meg. Ilyenek a „mindenkit meg kell menteni” vagy egyszerűen csak a „megmenteni!” programja, de ebben a sorban található még számos olyan segítői attitűd is, amely kényelmesen nagy zsákutcába vezet. Nem tudunk mindenhol jelen lenni, és ahol jelen vagyunk, ott is csak részlegesen és esetlegesen. Ezekből az utcákból kikeveredve egy idő után készen állunk arra, hogy a saját szegénységünkkel is szóba merjünk állni.

Amikor „eleget voltunk összezárva” mások szegénységével, vehetjük magunknak a bátorságot, hogy hozzányúljunk a sajátunkhoz. Érdekes módon hasonló kép és élmények fogadnak, mint amikor másoknál kerestük a szegénység nyomait. Maga az út is hasonló. Első lépésként szóba állok saját szegénységemmel. Be merek lépni saját nyomorom viskójába, le merek ülni benne, és elkezdek megtanulni elidőzni. Nem magyarázni, elemezni, oktatni, hanem kiszolgáltatatom magam annak a nyomásnak, hogy nem menekülök el magam elől. Tudok-e csendben, felmentő szavak, magyarázatok, vádaskodás nélkül egyedül maradni önteltséggel, féltékenységemmel, hiúsággal, hűtlenségeimmel, látszaténemmel? Hogy nem mozdulok, nem menekülök, az azt is jelenti, hogy a saját szegénységem elfogadása mellett döntök. Rálépek arra az útra, amely úgy vezet el a másikhoz, hogy közben útba ejtem önmagam. Ez lehet a szegénységgel való munka másik útja. Kit merek beengedni magam mellé? Kinek nyitom meg azt a kis kunyhót, amelyben éheznek, sírokat magányosan, térdelve szedegetem széttöredezett életem apró szilánkjait, bámulok fásultan a bizonytalan jövőbe? Vajon ez a szegénység mennyire különbözik a külsőtől? Vajon mekkora nyomás kell ahhoz, hogy beismerjem, én sem járok más vidékeken, mint azok, akiktől olykor akarattal megkeményített szívvel lépek odébb? Mekkora örömet okoz, ha valaki őszintén kíváncsi rám, és tud úgy mellém kerülni, hogy közelsége otthonosságot, elfogadást áraszt, nem szorongást?

Nekem úgy tűnik, kicsi a különbség,³ ez pedig vigasztaló lehet az egyik oldalról, míg a másik oldalról figyelmeztető. Ugyanazt az életet éljük, és ugyanannak a valóságnak észleljük más-más oldalát. Minden bizonnyal oka lehet annak, hogy az árnyék mindig árnyék, az élet minden szereplője számára. Ebből viszont az a kérdés adódik, hogy mihez kezdek ezzel a hasonlósággal. Mihez kezdek azzal, hogy bármelyik irányba indulok is el, az út ugyanaz, az eredmény is hasonló. Nem tudok önmagamnál maradni hitelesen, amíg nem érek el a másikig, és ha valóban eljutok a másikhoz, akkor válok igazán önmagammá. Csak azzal a szegénységgel tudok kezdeni valamit, amellyel már magamban is szóba álltam. Csak annyit tudok kifelé segíteni, amennyire befelé elindultam.

Ez már csak azért is fontos lehet, mert keresztény életünk központját érinti: „Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből, szeresd felebarátodat, mint saját magadat” (Mt 22,37–39). Ebben az istenszeretetet, a felebaráti szeretetet és önmagunk szeretete szervesen összefonódik. Ez pedig csak akkor lehetséges egészséges formában, ha saját szegénységemet integrálni tudom a személyes életembe, és így képes leszek életszerűen viszonyulni a világban jelen lévő szegénységhez, s ezáltal kapcsolódni ahhoz a szegénységhez, amellyel Isten belépett a világunkba. Ez pedig egy és ugyanaz. Ez nemcsak vallás, ez az Élet. Senkinek nem kell lefordítani, hosszasan magyarázni, kétes missziós értelmezésekbe bonyolódni. Érdemes odaadni a pohár vizet, ha valaki szomjas (Mt 25,35), mert szomjas, és én is szomjas vagyok, és Jézus is azt mondja: „Szomjazom!” (Jn 19,28).

Ez a kívülről befelé és a belülről kifelé irányuló „mozdulatsor” nagyon hasonlít a keresztény hagyományban a szemlélődéshez. Ahhoz a jelenléthez, amely arra irányul, hogy mindenfajta ítélet, gondolat, birtoklási vágy helyett az ember megálljon, és tökéletlensége keretein belül jelen legyen a Másik és természetesen önmaga számára is. A létezés olyan formája válik tapasztalattá, amelyben a találkozás és a kapcsolat egészen új aspektusai rajzolódhatnak ki. „Nincs olyan tanítója a szemlélődő imádságnak és szemlélődő életnek, aki ne ecsetelné részletesen, milyen következményekkel jár, ha valaki rálép a belső élet útjára, és idevágó megállapításai többnyire életművük legszebb oldalait eredményezik. Ami nem is meglepő, hiszen a szemlélődő életforma gyökeres belső átalakulással jár együtt, mivel olyan spirálmozgást végez, amely folyamatosan a középpont felé halad, s akkor is megváltoztatja az emberi életet, észlelést és másokhoz való viszonyulást, ha közvetlenül sokszor nem is látható. Aki ugyanis meditál, egyre közelebb kerül a szenvedő világ szívéhez, azaz nem elkülönül a világ nyomorúságától és kínjaitól, hanem egyre inkább átéli a világban szenvedőkkel való egységet” (Görföl, 2019: 188–189). Ennek a spirituális, ha úgy tetszik, gyógyulási folyamatnak a lépcsőfokait mutatja be *Isten terápiája és a szenvedélybetegségek – A középpontba vezető ima és a tizenkét lépés* című könyvében

3 – „Mindannyian meztelenek vagyunk a ruhánk alatt, és sokkal inkább egyformák, mint különbözőek. Ha ez a tanítás nem vezet el az együvé tartozás meztelen megtapasztalásáig, akkor kudarcot vall. [...] A jóságunk egyforma. A szenvedésünk egyforma. A bűnünk is egyforma” (Rohr, 2006: 144).

Thomas Keating. Nagyon precízen írja le azokat a lépéseket, amelyek során a megtört élet rálép a gyógyulás útjára, kikerül önmaga összetört, bezárt világából, s közben láthatóvá válik valódi embersége. Az egész folyamatban különösen érdekes, hogyan van jelen minden lépésnél maga Isten.

Ez az út nem a világtól arrogáns módon elzárkózó, önmagába záródó vallásos önteltséget eredményez, amely sértődötten veszi tudomásul, hogy az élet elfordult tőle (bár ezt gyakran lehet tapasztalni), hanem szabaddá tesz arra, hogy éljünk a világban. Abban a világban, amely nekünk adatott, azért is, hogy rátaláljunk egymásra, életünk szegény vagy sebzett részei mentén.

IRODALOMJEGYZÉK

- GÖRFÖL TIBOR: A teljesség iskolája, in FREEMAN, LAURENCE: *Belső fény – A tiszta imádságként végzett meditáció*, Budapest–Bakonybél, L'Harmattan – Szent Mauriciusz Monostor, 2019, 188–189.
- KEATING, THOMAS – TOM S.: *Isten terápiája és a szenvedélybetegségek – A középpontba vezető ima és a tizenkét lépés*, Budapest, Ursus Libris, 2014.
- ROHR, RICHARD: *Minden egybetartozik – A kontemplatív ima ajándéka*, Budapest, Ursus Libris, 2016.

OUR DAILY POVERTY

Abstract

Meeting poor people or poverty has a great impact on those who get in touch with them. It may change us and lead us into a world we have not even known about, though may be closer to us than we would think. A good and decent ordinary person may become a deeply touched one, when we discover the true personal reality of poverty. The outer reality we find in another person's poverty is not different from our inner poverty. This paper is based on the conviction that we can have an authentic relation only to that form of poverty which we have already discovered in our own life. The sacredness and the true reality of this poverty appears in our lives and on this point we do not need to engage in difficult theological analyses. The paper discusses the details of the inner and outer path of poverty.

Keywords: inner poverty, sacredness, spiritual experience, social work, social challenges

Várda Ferenc

Szekszárdon született. 2000 óta hitoktatóként dolgozik a pécsi egyházmegyében, és lelkipásztori, szociális feladatokat lát el ormánsági falvakban.

SZEGÉNYEK MINDIG LESZNEK KÖZTETEK...

LAKNER ZOLTÁN LEHEL

Absztrakt

A tanulmány fölidézi Árpád-házi Szent Erzsébet alakját, aki a legismertebb magyar asszonyként rendkívüli és máig tartó hatással volt a szegénység elleni küzdelemre az egész világon. Visszatekint a rendszerváltozás idején megújult magyar szociálpolitika gyakorlatára és eredményeire, valamint a változásokat, a szociális innovációkat és a szociális törvénykezést szakmailag előkészítő Szociális Válságkezelő Programok Irodájára.

Áttekinti a szegénységgel kapcsolatos magyarországi trendeket és folyamatokat, és részletes elemzést ad róluk, melynek alapján megállapítható, hogy 2012 óta töretlen dinamikával csökkennek hazánkban az egyenlőtlenségek és a szegénység.

Kulcsszavak: Árpád-házi Szent Erzsébet, szegénység, egyenlőtlenség, társadalmi kirekesztődés, Szociális Válságkezelő Programok Irodája, szociális innovációk, szociális törvénykezés

A bot

Zavarba ejtő, sőt a tehetetlenség érzését súlyosbító szavak ezek a Megváltótól. Lehet – mi több, biztosak is lehetünk benne –, hogy inkább feladatkielölő felelősséggel hangzottak el; azaz folytonosan arra figyelmeztetnek: van és lesz még rengeteg feladat és munka az emberi nyomorúságot el nem tűrőknek. A megértés, a befogadó szolidaritás, a nehezen élők élethelyzetének javítását célzó segítői munka, úgy tűnik tehát, örök feladat.

A rossz életkörülményeket és az egyenlőtlen viszonyokat azonban a történelmi időkben gyakran tartották sorsszerűnek, eleve elrendelt állapotnak, amellyel úgysem érdemes szembe szállni, mert nincs és nem is lehetséges belőle kiút. A „segítés ösztöne” mégis rendre munkára, cselekvésre készítet és készítetett sokakat, kiknek igyekezetét csodálattal, de nemegyszer „a dolgok megszokott rendjétől való eltérésként”, szinte devianciaként értelmezték az emberek. Különleges, tiszteletre méltó szentként ugyan elfogadták őket, s ma is tisztelik akár, de erőfeszítéseiktől nem remélték a kialakult rend megváltoztatását. Más esetekben még ezt a tiszteletet sem kapták meg a másik sorsáért felelősséget viselő, elkötelezett emberek, sőt gyakran gúnyolódás vagy gyanúsítgatások áldozatai lettek.

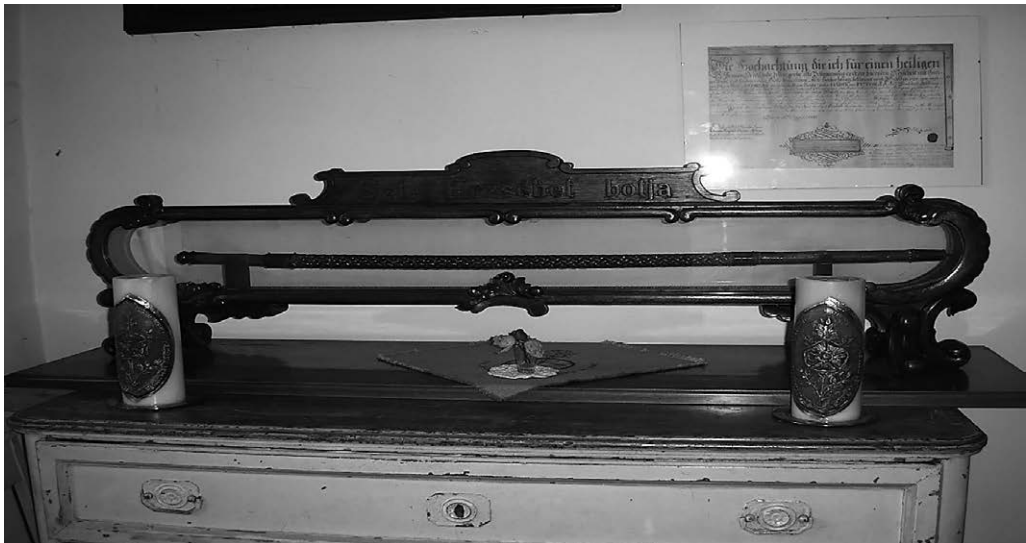
A mi Szent Erzsébetünknek is ez a – mondjuk ki – kegyetlen kegyelem jutott osztályrészül, mármint az, hogy bátorítás és együttérzés helyett sanda pillantások és ellenséges, lenézó tekintetek, kárhóztató szavak és akadályoztatás ellenében kellett önként vállalt segítőhivatását kiteljesítenie. Tudta, hogy az elesettek iránt érzett szánalom nem elegendő; kitartó szeretet, olykor cselhez folyamodó állhatatosság, cselekvés is kellett ahhoz, hogy támogatása eljuthasson a szegényekhez.

A közelmúltban Istenben megboldogult Ambrózia nővér – polgári nevén Balázs Irma –, az utolsó Szent Erzsébet-nővérek egyike, Árpád-házi Szent Erzsébet botjának az őre adott választ értetlenkedő kérdésekre, amikor megmutatta nekem azt a bizonyos, igen kevesek által ismert, üvegezett, fekvő barokkos szekrénykébe zárt botot, melyet ma a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Fő utcai templomában őriznek a sekrestyében.

– Mi szüksége volt egyáltalán egy királynának botra, s mi az a fémgyűrű a felső részén? – kérdeztem.

– Nem volt kivilágított, szépen elegyengetett sétány azon a várhegyen, hát persze hogy el-kelt ott egy jókora bot. Az a gyűrű pedig arra való, hogy szét lehessen csavarozni a botot, s belerejtve a krajcárokat ki lehessen csempészni a szegényeknek szánt adományt.

Szent leleményesség! – gondoltam örvendezve. Lám, a jó szándék megtalálja a maga út-ját-módját a rászorulókhöz.

1. kép: Árpád-házi Szent Erzsébet botja az őrzési helyén.
A háttérben az eredetiséget igazoló 18. századi okirat

Nos, ebből a bottal furfangos, életében sokszor megalázott Árpád-házi királylányból lett aztán a világ legismertebb magyar asszonya, aki szegénység dolgában a mai napig a legnagyobb hatást gyakorolja a keresztény világban. Az ő nevében és szellemében világszerte működnek iskolák, templomok, szegénygondozó házak és mozgalmak Amerikától Dél-Afrikáig, Skandináviától Új-Zélandig, s persze itthon és az egész Kárpát-medencében.

Látjuk, nemegyszer a hatalom vagy az érzéketlen többség akarata ellenére kell a szegények felé fordulni, de akkor legalább leleményességgel is akár.

A modern világ azonban már nem bízza a karitatív szeretetre az emberek élethelyzetének alakítását. Tanulni, okulni azonban, s az emberi együttérzést edzésben, munkában, gyakorlatban tartani, példát mutatni, minden ember sorsa iránt felelősséget tanúsítani mégiscsak a személyes odaadás mintázataival lehet.

Ma szociológusok és a statisztika, no meg a szociális szakma képviselői, politikusok és közéleti emberek, önkormányzati és nemzeti szintű állami rendszerek alakítják a szegénység elleni küzdelmet, vagy éppenséggel hanyagolják el, hátrítgatják el ennek felelősségét. Kemény szociológiai adatokkal dolgoznak, s ha a költségvetéseknek vannak elegendő forrásaik, s a szándék, az akarat, urambocsá! a tudás is megvan hozzá, nos, akkor esetleg történik valami lényeges és fontos ebben az ügyben.

Az egyház más fogalmakkal dolgozik: szemében a szegények nem a grafikonok és táblázatok számaiban mérettetnek meg, hanem valami egészen másban.

A katolikus szegénységfogalom így hangzik: szegények azok, akik el vannak zárva attól, hogy szabadságban, biztonságban és méltóságban élvezzék a föld javait. Mennyire más dimenzió ez! A lényeg ebben a három szóban van: szabadság, biztonság és méltóság. Mert méltatlan a teremtett világ emberéhez a szabadság és a biztonság hiánya, és méltatlan bizony a nyomorúság is. Az nem lehet Istentől való. Hiszen gazdag világot kaptunk jó sáfárkodásra. A társadalom szervezése azonban az emberi szövetkezésre, a hatalomra bízott, s ha az nem a jó, a közjó előmozdítására, biztosítására használja erejét, akkor a szabadság lehetősége, szociális biztonsággá való kiteljesedése is csak töredék vagy önmaga paródiája lehet.

Vannak idők persze, amikor szólni sem lehet. Ilyen volt a baloldali, szocialista diktatúra több évtizede, amikor fenyegetés, eltiltás, elzárás sújtotta a felhorkanókat, a látó és érző embereket. A szegények pedig ott voltak az utcákon, házakban, lépcsőházak, erdők zugaiban, mindenütt, ahol elhagyottan, magukra vetetten éltek sokan. Több millió szóttan és sóvár ember, aki várta a megszabadulást, a jobb időket. A változás megérkezett, jött a szabadság, csak a jólét váratott tovább magára.

Artes omnes perdocet paupertas

A szegénység mindenre megtanít. Így szólott egykoron a jó Plautus, a szegény ember alkalmazkodó, túlélő leleményességére utalva. 1990-et írtunk, mikor megérkezett az oly régóta várt szabadság. Jött tehát, de velünk maradt s láthatóvá vált a szegénység. Küszködött az ország a kegyetlenül sok és terhes hagyatékkal, de számos új lehetőséggel, reménnyel is. Kinyílt ugyan az égbolt, de a bajok csóstitül szakadtak ránk. A szegénység évtizedek óta feltorlódott és eltakart viszonyai ott tobzódta a százezernyi társbérletes lakásban, ránk zúduló munkanélküliségben, zavarban, pénztelenségben, széthordott térszövedék elherdálásában, az ugaron hagyott földekben, lerabolt, magánosított ipari üzemekben és a legszörnyűbb nemzeti tömegszerencsétlenségben, a hajléktalanságban. Na, ezekhez kellett a szegény ember leleményessége!

A Parlament

Az Országgyűlés jogalkotó munkája egyik csúcseredményeként a nemzeti Alaptörvényben fogalmazza meg államcélként a szociális biztonság megteremtését és védelmét, morális, jogi és gyakorlati feladatokat róva a közjóért elsődlegesen felelős államra. Az Alaptörvény XIX. cikkének (1) bekezdése szerint Magyarország törekszik a szociális biztonságra, az ellátást pedig a törvényben meghatározottak szerint nyújtja. A XXII. cikk (1) bekezdése konkrétan fogalmaz: „Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” Ezzel a magyar törvényhozás és szociálpolitika történetében először születik alkotmányos szintű rendelkezés, illetve elköteleződés a polgárok szociális viszonyainak védelmében. Megteremtődnek tehát a nyomorúsággal való aktív szembenézés jogi feltételei, s nincs is más hátra, mint hogy cselekedni kell.

A nép

1990 után a szociálpolitika és a szociális ellátások kínálati és keresleti oldala is rendszerváltó folyamatokat élt át, azonban a szocializmus éveiben mégoly alacsonyan, de mégiscsak stabilan működő szociális kiegyenlítő – inkább csak akadozva mérséklő – struktúrák elvesztése miatt a lakosság túlnyomó többségének a bizonytalanság, a kár és a veszteség, a biztonság elvesztése lett a társadalmi alapélménye. A társadalom szerkezetében ugyanakkor radikális és gyors, a széthúzó irányába mutató változások következtek be. Az elszabaduló egyenlőtlenségek rossz társadalmi közérzetet eredményeztek, ami fájó élmény volt, mert míg egyes lakossági csoportok jövedelempozíciója látványos gyorsasággal emelkedett, a többségnek a szociális bizonytalanság és a megélhetési nehézségek nyomasztó terhe jutott.

Mindazonáltal az emberek igyekeztek átrendezni az életüket, megpróbálták talpon maradni, alkalmazkodni az új világ új feltételeihez, a jövedelemszerzés ugyancsak új stratégiáihoz.

A rossz hangulatot tetézte, hogy a szerkezetváltással és piaci átalakulással, egyben piacvesztéssel járó gazdasági visszaesés következtében akkor csökkentek le radikálisan az állam rendelkezésre álló bevételek, amikor a lakossági szükségletek legalább ugyanilyen radikális mértékben fölerősödtek. A lakossági elvárások az állammal szemben egyfajta „szocialista szokásrend” szerint tovább működtek, sőt növekedtek, anélkül hogy ehhez az állam képessége – legalábbis kezdetben – megmaradt volna. A jövedelemegyenlőtlenségek és a szegénység gyors növekedése fokozta a jóléti szolgáltatások iránti keresletet, de a bruttó hazai termék visszaesése ellenére támogató rendszerünk megőrizte a jogosultságok többségét, sőt új ellátások bevezetésére is sor került.¹ A társadalombiztosítási kiadások sem csökkentek, sőt komoly erőfeszítések történtek a családtámogatások kiterjesztésére, új ellátások bevezetésére is.²

Intézmények, innovációk

Az intézményes válaszok, szociális innovációk és tűzoltási kísérletek elsődleges központjává, a szociálpolitikai rendszerváltás szakmai és politikai motorjává az első szabad kormány által fölállított Szociális Válságkezelő Programok Irodája lett, amely a Népjóléti Minisztérium igazgatási rendjébe tagoltan, de vezetőjében kormánybiztosi felhatalmazással kezdte meg a működését mindjárt 1990 őszén.

Ennek az Európában is előzmények nélküli, kis létszámú, de viszonylag erős felhatalmazású irodának a létrehozása egyedülálló „gyors reagálású” lehetőségeket teremtett Magyarországon a régóta nem látott szociális katasztrófák kezelésére.

A szociális válságkezelés első beavatkozási célterülete a hajléktalanság lett, amelynek kezelése kezdetben csak tűzoltásjellegű lehetett, viszont ez volt az az új, egész ellátási rendszert létrehozó terület, amely a legtöbb eredményt tudta a lehető legrövidebb idő alatt felmutatni. Két év alatt gyakorlatilag kiépült a hajléktalanellátás teljes intézményi hálózata, a kutatási és módszertani háttérrel biztosító intézet létrehozásától a többszintű ellátás és a finanszírozási, jogszabályi környezet megteremtéséig. A szociális védelemnek ez volt az az ága, amely elsőnek tudta aktivizálni az egyházi és a civil segítőköt is, sikeresen integrálva őket az ellátás országos rendszerébe.³ A „semmiből” néhány hónap alatt kiépített, többszintű és komplex ellátóhálózat⁴ – bár már megérett a frissítésre – máig működőképesen szolgálja a hajléktalan emberek ellátását.

1 – Erre jó példa a munkanélküliek jövedelemplótló támogatásának bevezetése.

2 – A családi típusú adózás kiterjesztése vagy az úgynevezett főállású anyaság ma is fennálló intézménye, a gyet.

3 – Közülük is máig kiemelkedik jelentőségében a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, amely hálózatalakotóként a szegények támogatásával összekötő és kiegészítő kapoccsá vált az állami segítő rendszerek és az ellátásra szoruló, sajátos helyzetű és szükségletű emberek között.

4 – Hozzá kell tenni, hogy a magyarországihoz hasonló, országos hálózatba szervezett, hajléktalanokat ellátó rendszert sehol nem találni azóta sem Európában.

A szociális válságkezelés másik beavatkozási területe a kistérségi szintű szociális védelem megerősítése volt vidéki kistelepülési, mezőgazdasági környezetben. Az országos kiterjesztésű program a helyi védelmi rendszerek megerősítésének és a kialakult helyzetre válaszolni képes, ugyancsak előzmény nélküli, új szolgáltatások elterjesztésének jegyében zajlott. Ezekben a depressziós, kiterjedt munkanélküliséggel sújtott, de jó mezőgazdasági adottságú körzetekben születtek meg a kistelepülési közellátási hiányokat pótló, Európában ma már a legjobb gyakorlatok között számontartott falu- és tanyagondnoki szolgáltatások, a szociális földprogramok, valamint számos egyedi esetkezelést segítő megoldás, mint a foglalkoztatással összekötött helyi gazdaságfejlesztés összekapcsolása a helyi termék-előállítással és a közellátással. A tizenegy megyében több mint százhatvan települést érintő kistérségi felzárkóztató programok elsődleges célja a helyi szociális szolgáltatási rendszer infrastruktúrájának és a kistelepülések szociális teherbíró és védelmi képességének a megerősítése, az ellátási hiányok kiegyensúlyozása volt.

A rendszerváltás magyarországi szociálpolitikája tehát a szociális válságkezelés technikáinak kimunkálásával és működtetésével, a szélsőséges szegénységet enyhítő ellátások megszervezésével, továbbá innovatív ellátások bevezetésével kezdődött. A válságkezelés eszközei a tartósan fennmaradt szükségletek és ellátási hiányok miatt az eltelt negyedszázad alatt folyamatosan működtek, azonban az ellátórendszer modernizációs pályára állítása, áttekinthető rendszerbe szervezése, működőképességének biztosítása a magyar szociálpolitika újjászületésének első éveiben megtörtént.

A törvény

Alkotmányunk az állampolgári alapjogok között nevezi meg a szociális ellátásokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, ezért a korábbi időktől eltérő módon már nem alacsony szintű jogszabályokban, hanem törvényben kell róluk rendelkezni. Ezért született meg az 1993. évi III. törvény a szociális ellátásokról és a szociális igazgatásról. Gyakorlatilag ezzel a jogalkotói lépéssel teremtődött meg a rendszerváltó és rendszeralkotó új magyar szociálpolitika. A szociális törvénynek és kapcsolódó rendeletei kidolgozásának szakpolitikai vezetését és koordinációját ugyancsak a válságkezelő programok kormánybiztosa látta el.

A szabályozás megalapozta a többszektörű – állami, piaci és civil – magyar szociálpolitika eszközrendszerét és szervezetét. A törvény a szubszidiaritás,⁵ a munka- és felelősségmegosztás elvét alkalmazva, a polgárok jólétéért és szociális biztonságáért érzett elsődleges állami felelősség vállalása mellett pontosan kijelölte az ellátási szinteket, feladatokat és kötelezettségeket, egszemes rendbe szervezte az ellátásokat, bevezette a garantált ellátási minimumok rendszerét,

⁵ – A szubszidiaritás elve ugyan már Aquinói Szent Tamás államelméleti munkáiban is fölsejlik, de kidolgozott társadalom- és államszervező elvként elsőként a XI. Piusz pápa által 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikájában jelenik meg.

valamint teljesen új jogintézményként bevezette és biztosította a szociális jogorvoslat intézményesülését.

A szabályozás gyakorlati jelentőségét fokozta, hogy megalkotta, és szektorsemleges, normatív finanszírozási rendszer kialakításával biztonságossá és kiszámíthatóvá tette a magyar szociális szolgáltatórendszer működését. Ezzel a szabályozással valójában megindult egy olyan szociális törvénykezési folyamat, amellyel Magyarország a szolidaritásalapú szociális piacgazdaság megteremtésének irányába tett jelentős erőfeszítéseket.⁶

...és a valóság

Nyilván nem csupán és még csak nem is elsődlegesen a szociális rendszerek működőképességétől várható a szegénység elleni küzdelem eredményessége. Erre evidenciaként szolgálhatnak más közszolgáltató rendszerek, mint az oktatás és az egészségügy, vagy éppenséggel a gazdaságfejlesztési programok. Az ezekhez való hozzáférés lehetősége és ezek optimális működése alapvető a szocializációban és a munkavégző képesség megalapozásában. Ezek eszközrendszerével segíthetjük elő a szegénység, a társadalmilag rossz helyzetek újratermelődési spiráljainak megtörését. Ezért vezettük be a *hároméves kortól kötelező* óvodáztatást, amellyel a szocializációs hátrányok és lemaradások kártételeit lehet ellensúlyozni, s elkerülni azt a helyzetet, hogy a mélyszegénységből érkező gyermekek sorsa már az általános iskola első osztályaiban eldőljön, tovább fokozva a túl korán érkező veszteségeket. Ezzel és az óvodai hálózat dinamikus fejlesztésével kísért programmal egyedül állunk Európában. A leghátrányosabb térségekben az úgynevezett Biztos Kezdet Gyerekházak segítenek ugyanennek a problémának a megoldásában azzal, hogy már a járni éppen csak megtanult kisgyerekek a szülőkkel együtt részesülhetnek felzárkóztatást segítő, korai szocializációs támogatásban.

A későbbiekben az úgynevezett második esély iskolák vagy a „Lépj egyet előre!”⁷ típusú, az iskolások tízezreit bevonni képes mentorprogramok, valamint a szintén unikális tanodák⁸ segíthetik az előrelépést vagy a későbbi elhelyezkedést a munkaerőpiacon. Az egyetemre vagy főiskolára bejutott cigány fiatalok felsőoktatási eredményességét segítik a világon ugyancsak egyedülálló roma szakkollégiumok, melyeket elsősorban a római és a görögkatolikusok, a reformátusok és az evangélikusok tartanak fenn és működtetnek.

Szociális segélyezési és szolgáltatói rendszerünk körül évtizedek óta folyik a vita, különösen arról, hogy a támogatások célba találnak-e, és megfelelő-e a hatékonyságuk. Mivel hajlamosak vagyunk alábecsülni saját eredményeinket, forduljunk csak az európai mérési, vizsgálati

6 – A szociális törvénykezés rendszerváltó folyamata már az önkormányzati törvénnyel (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról) elkezdődött, amely kijelölte a különböző szintű önkormányzatok kötelező szociális feladatait.

7 – Ilyen például az „Út a szakmához”, az „Út a középiskolába” vagy az „Út a felsőoktatásba” program.

8 – Jelenleg közel háromszáz tanoda működik az országban.

eszközökhöz és adattárhoz. Az Eurostat – rendre számításba véve a szociális támogatási rendszerek szegénységcsökkentő hatékonyságát – az adatok alapján azt látja, hogy Magyarországot ebben a tekintetben (bár csak minimálisan) a skandinávok, Ausztria és az Egyesült Királyság védelmi rendszere előzi meg. Ezekben az országokban 12%-nál is magasabb a hatékonyság mértéke. A mi rendszerünk közvetlenül utánuk következik azzal, hogy a nemzeti szintű segítő beavatkozás nálunk változó módon ugyan, de viszonylag magas intenzitással, legalább 7–11%-kal csökkenti a szegénység kockázatát (Eurostat, 2018: 38, 2.9. ábra). A szociális transzferek a gyermekek szegénységének csökkentésében játsszák a legnagyobb szerepet, ami azt jelenti, hogy ezek nélkül közel két és félszer több (!) gyermeket érintene a jövedelmi szegénység.

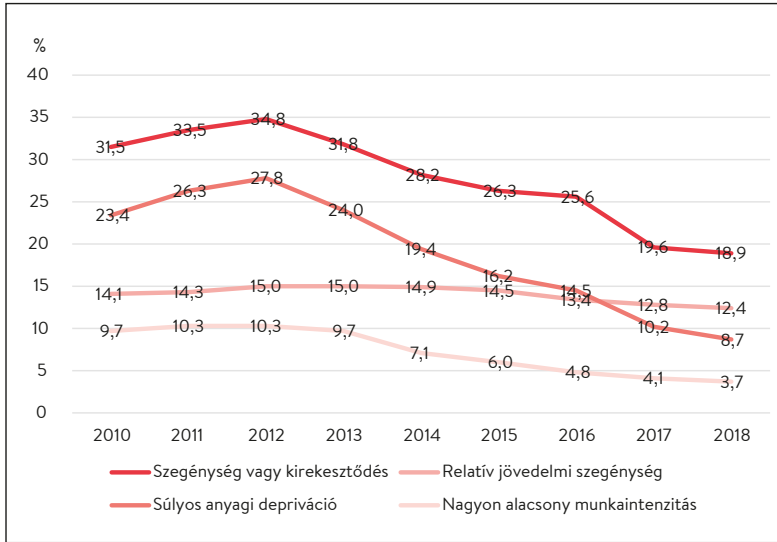
Tehát elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás utáni szociálpolitikánk – bár a rugalmasság, a hatékonyság és a hálózatszerűség, valamint a szakmai és módszertani terület, az ellátórendszer infrastruktúrája továbbra is sok fejlesztést igényel – az Európai Unió átlagánál fejlettebb és sikeresebb.

A hazai közbeszéd és a végletesen átpolitizált, politikai és szellemi szekértáborok szerinti értelmezési csoportokra oszló, magukat egyedül mértékadónak tekintő körök másként és másként látják s láttatják a valóságot. A tények azonban mégiscsak tények, s az ellenőrzött és az unió szakmai szervezetei által validált, szakmailag igazolt idősoros adatsorok azt mutatják, hogy a nemzeti kormányok működési ideje alatt az emberek szociális és életviszonyai rendre javuló tendenciát mutatnak, szemben a magukat szociálisan – legalábbis szavakban – érzékenyebbnek és szakmailag fölverteztettebbnek tartó „másik oldal” nyilvánvaló sikertelenségével.

Trendek és fordulók

Nincs más hátra, nézzük, hogyan is állunk! Mindenekelőtt azt érdemes világosan látnunk, hogy az unió létrehozott egy olyan egységes és nemzetenkénti összehasonlításra alkalmas munka- és vizsgálati módszert, amellyel egy-egy ország hiteles képet tud alkotni népességének társadalmi, szociális jellemzőiről. Már nem az úgynevezett létminimum-számítást használják, hanem korszerűbb megoldással, egységes módszertannal a szegénység és a társadalmi kirekesztődés kockázatainak négy dimenziójában mérik a lakosság szociális állapotát. Ezek a következők: a súlyos anyagi depriváció, a nagyon alacsony munkaintenzitás, a relatív jövedelmi szegénység, illetve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának való kitétség változói, dimenziói. Ez utóbbi az első háromban való együttes vagy szelektív érintettséget vizsgálja.

Az évente ismétlődő vizsgálatok azt mutatják, hogy az utolsó tíz évben szabályos trendforduló következett be. 2012-ig az emberek élethelyzetére rávilágító szegénységi mutatókban romlás, 2013-tól viszont töretlen és folyamatos javulás következett be.

1. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

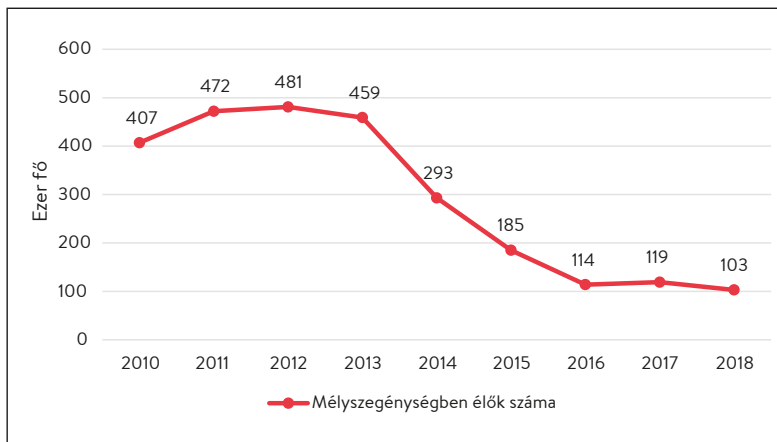
A folyamatok tehát egy irányba mutatnak, ami összességében azt jelenti, hogy 2012 óta legalább másfél millió ember, tehát az érintetteknek mintegy a fele már kikerült az összetett mutatókkal mért szegénységből.

A kutatási eredmények további elemzése azt mutatja, hogy a nélkülözésben (súlyos anyagi deprivációban) érintettek száma és aránya is folyamatosan csökken. A 2012-es tetőzéskor mért 27,8%-os arányról 8,7%-ra való visszaesés a gyakorlatban azt jelenti, hogy harmadára csökkent az érintett lakosság létszáma. Pontosítva a részleteket azt látjuk, 2018-ban már mintegy négy-millió (!) embernek van több rendelkezésre álló jövedelme váratlan kiadások viselésére, 1,3 millióval kevesebb embernek van fizetési hátraléka, és 650 ezerrel csökkent azoknak a száma, akik nem tudják megfelelően fűteni a lakásukat. 2018-ban az Európai Unióban az emberek 7,3%-a nem rendelkezett megfelelő fűtéssel. Ehhez képest Magyarországon mindössze az emberek 6,1 százaléka élt olyan lakásban, amelyben nem volt megfelelő a fűtés. Ezt az adatot azért is érdemes hangsúlyozni, mert a megfelelő fűtés hiánya egyike azoknak a jellemzőknek, amelyek alapján a súlyos anyagi nélkülözésben érintetteket külön is meghatározzák a különböző nemzeti statisztikai hivatalok. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez az egyik legkeservesebb tényezője a nélkülözésnek, ezért igen sok még a tennivaló ezen a téren (is).

A javuló viszonyok a gyermekes családok helyzetében is érdemi változásokat hoztak. 2012 óta a szegénység vagy a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek mintegy fele kikerült a komplex mutatóval jelzett, különösen nehéz élethelyzetből.

2018-ban már egy új, korábban még nem tapasztalt jelenségre is fölfigyelhettünk, ugyanis először fordult elő – s erre a család szerkezeti és szegénységi viszonyok összefüggéseinek vizsgálata mutatott rá –, hogy az egyszülős háztartások (többnyire gyermekeiket egyedül nevelő édesanyák) élethelyzetében is szinte radikálisnak mondható változásnak lehetünk tanúi. Az ő esetükben egyetlen év alatt, tehát 2017-hez képest 8,2%-kal csökkent az érintettség.

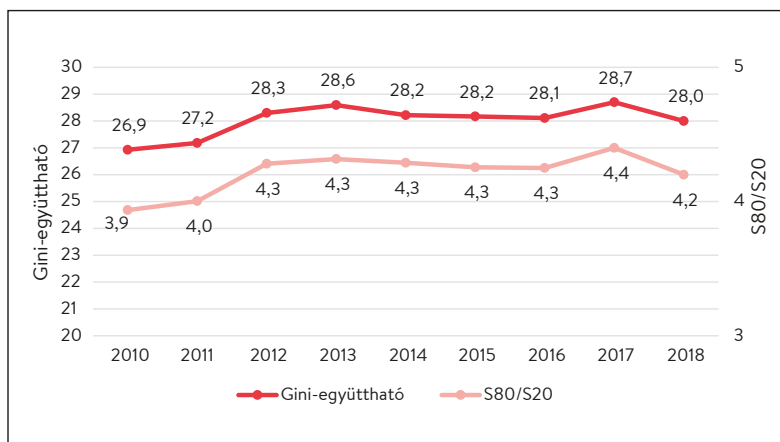
Vessünk egy pillantást a legrosszabb helyzetben lévőkre, azokra, akiket mélyszegénységben élőknek neveznek a vizsgálatok. Ők azok, akik egyszerre mind a három mutatóval érintettek, tehát alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek (munkaszegénység), anyagilag súlyosan depriváltak (nélkülözők), és relatív jövedelmi szegénységük is megállapítható. Számuk és arányuk az utóbbi nyolc évben kevesebb mint a negyedére (!) csökkent.

2. ábra: A mélyszegénységben élők száma

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

Ha ehhez az adatsorhoz hozzátesszük az egyenlőtlenségi viszonyainkat megvilágító mutatót, világosan kiderül, hogy a lakosság szociális viszonyainak javulását, bevételi forrásainak dinamikus növekedését a legszegényebbek helyzetének az átlagot meghaladó javulása kíséri.

3. ábra: Az egyenlőtlenségek alakulása (Gini-együtthető – S80/S20)

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

Az egyszerűség kedvéért nézzük meg az S80/S20 mutatót, amely azt jelzi, hogy mekkora a különbség a lakosság felső ötödének (kb. kétmillió ember) és alsó ötödének (kb. kétmillió ember) átlagos jövedelme között. Látható, hogy 2018-ban 4,2-szeres a különbség. Ez azt is mutatja, hogy a közhiedelemmel ellentétben Magyarország nem tartozik a legrosszabb helyzetű EU-államok közé, pozíciója jobb az uniós átlagnál.⁹

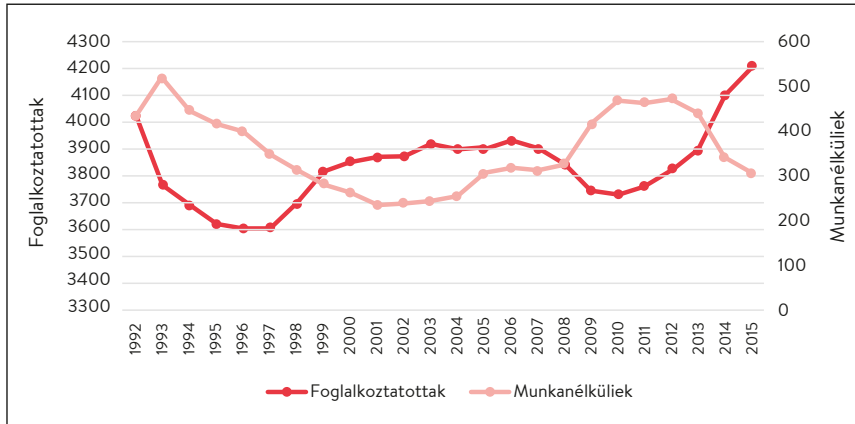
Ne csodálkozz, figyelj!

Rám is jó hatással lévő hajdani ferences tanárom¹⁰ mondta egyszer függvénymagyarázás közben ezt a fontos mondatot. Nos, mi is figyeljünk, mi is vezethetett a szegénység elleni küzdelem ilyen látványosnak tűnő eredményességéhez.

A magyarázat egyszerű: folyamatosan növekszik a foglalkoztatás, és ezzel párhuzamosan folyamatosan csökken a munkanélküliség. Ez azért fontos, mert az emberek egyre többen és egyre nagyobb arányban fedezik munkajövedelmekből a megélhetésüket.

9 – Az unió összességében az átlag kb. ötszörös.

10 – Benei György matematika–fizika szakos tanárunk, akit rettegve-szeretve tiszteltünk.

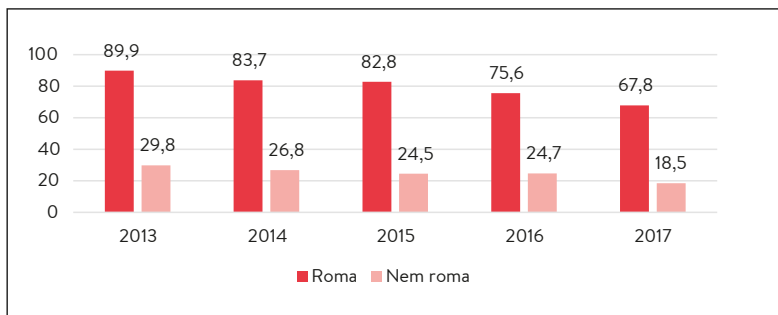

4. ábra: A foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma (ezer fő)

Forrás: KSH STADAT 2016

Ugye tudjuk – a létszámadatokat százalékos arányra átváltva, s a grafikont továbbgondolva –, hogy a 2010. évi mintegy 11%-os munkanélküliség 2020 elejére már 3,5%-osra mérséklődött, s a vele párhuzamosan növekvő foglalkoztatás már 4 millió 500 ezer főre (az 55%-os ráta 70%-osra) emelkedett? Ebből az következik, hogy az emberek valóban egyre nagyobb mértékben szerzik be a megélhetéshez rendelhető jövedelmüket a munkaerőpiacon.

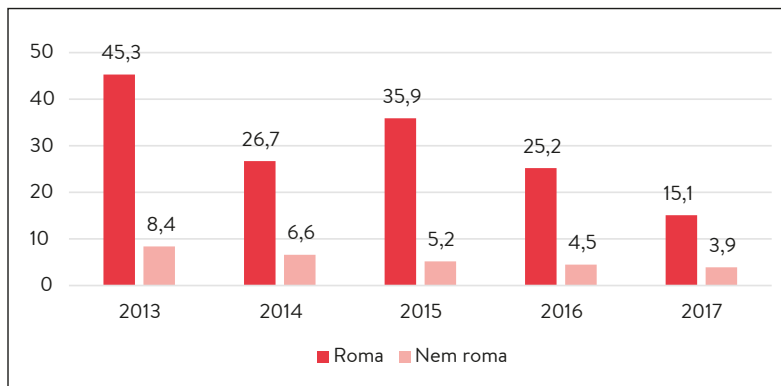
Ha mindehhez figyelembe vesszük a cigány lakosság körében tapasztalható változásokat, akkor még jobban megérthetők a szegénységi folyamatok változásai.

5. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának aránya a roma és nem roma népességben

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A romák helyzete a többségi lakossághoz képest még mindig háromszor kedvezőtlenebb állapotokra utal, de a javulás tendenciái egyértelműek és folyamatosak.

6. ábra: Az úgynevezett munkaszegénység arányai a roma és nem roma népességben

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A romák helyzetében bekövetkező változások legbeszédesebb és talán leglényegesebb jellemzője a munka világában, ezen belül is az elsődleges munkaerőpiacon való dinamikus megjelenés, amely magyarázatot ad a jövedelmi viszonyaikban ugyancsak bekövetkező folyamatos javulásra is. Az őket ért változások már egyfajta modernizációs fordulatot is jeleznek: a munkaerőpiacon való tartós megkapaszkodás és a férfiak mellett a roma nők ugrásszerűen történő életmódváltást jelző tartós elhelyezkedése is erre a tendenciára utal.

Összességében különös figyelemre érdemes az a körülmény, hogyan alakult a munkajövedelmek és a társadalmi jövedelmek aránya a háztartások bevételeiben. Ez az utóbbi tíz esztendő jellemzőinek talán egyik legfontosabb társadalompolitikai fejleménye, s igazolni látszik a „segély helyett munkát” szemlélet eredményességét.

	2010	2018
A munkából származó jövedelmek aránya (%)	65,3	73,4
A társadalmi jövedelmek aránya (%)	32,5	24,7

1. táblázat: A munkából származó és a társadalmi jövedelmek aránya

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A mintegy 700 ezerrel több, munkából élő és adófizető ember társadalombiztosítási és adóbefizetési nemcsak a költségvetés egyenlegének jelentős javulásához járultak hozzá, hanem a háztartások fogyasztási lehetőségeit is nagymértékben kiterjesztették. Ennek köszönhető, hogy a lakossági fogyasztás tízéves távlatban közel 50%-os növekedést képes produkálni. Részben ez lehet a magyarázata az elégedettségi index pozitív irányba való elmozdulásának is (KSH, 2019).

Szegények persze mindig lesznek közöttünk, s a töretlenül enyhülő szegénység viszonyaival távolról sem lehetünk elégedettek, hiszen még mindig elfogadhatatlanul sokan élnek reménytelenül kilátástalan helyzetben. Ráadásul létezik Magyarországon mintegy háromszáz olyan kistélepülés, ahol a pozitív változások szele nemigen érzékelhető. Erre adott válaszként indult el egy újabb, felzárkózást segítő kormányzati program, amely célzottan ezeknek a településeknek és a bennük élőknek a fölzárkózását segíti és szervezi a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által már kimunkált és beválnak ígérkező Jelenlét programra alapozva.

Gondoljunk végül újra Árpád-házi Szent Erzsébetünkre, aki a szegények támogatásában saját magára nézve nem ismert kíméletet. Folytatta a munkát, amíg csak tartott benne a lélek: szívvel, tettel, leleményességgel.

IRODALOMJEGYZÉK

- CSERTI CSAPÓ TIBOR: A Romaintegráció Évtizede eredményeinek módszertani vizsgálata, számszerűsített eredményei az oktatás és foglalkoztatás területén Közép-Kelet-Európában, in MÁRFI ATTILA (szerk.): *Cigánysors – A cigánység történeti múltja és jelene III.*, Pécs, Erdős Kamill Cigánymúzeum – Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, 2017, 140–161.
- EUROSTAT: *Living conditions in Europe, 2018 edition*, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2018. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0> (Letöltve: 2020.01.29.)
- KOLLÁR KRISZTINA – SCHWARTZ ANTÓNIA: Szegénység – jövedelemegyenlőtlenség, *Szociálpolitikai Szemle*, V. évfolyam, 2019/1., 59–80.
- KSH: *A háztartások életszínvonala*, 2018, Budapest, 2019. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.29.)
- KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH MEF adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/15_64_abra_18.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH MNTFS indikátor rendszer 2017. https://www.teir.hu/szoc_agazat/help/TeIR_Szoc%C3%81IR_NTFS_utmutato.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH: *Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014–2018*, Budapest, 2018.
- PÉNZES JÁNOS – TÁTRAI PATRIK – PÁSZTOR ISTVÁN ZOLTÁN: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben, *Területi Statisztika*, LVIII. évfolyam, 2018/1., 3–26.
- POLÓNYI ISTVÁN: *Emberi erőforrásaink 21. százada*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.
- SCHARLE ÁGOTA: Mennyit nőtt a foglalkoztatás 2008 óta Magyarországon?, in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi Riport*, 2016, Budapest, TÁRKI, 2016, 54–72.
- SPÉDER ZSOLT: *A szegénység változó arcai*, Tények és értelmezések, Budapest, ARTT – Századvég Kiadó, 2002.
- *Társadalmi folyamatok a magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia időszakának első felében, 2009–2017*, Budapest, TÁRKI, 2018.

ÁBRAJEGYZÉK

- 1. kép: Árpád-házi Szent Erzsébet botja az őrzési helyén. A háttérben az eredetiséget igazoló 18. századi okirat. Saját fotó
- 1. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- 2. ábra: A mélyszegénységben élők száma. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- 3. ábra: Az egyenlőtlenségek alakulása. Gini-együttható – S80/S20. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- 4. ábra: A foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma (ezer fő). KSH MEF adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/15_64_abra_18.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- 5. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának aránya a roma és nem roma népességben. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- 6. ábra: Az úgynevezett munkaszegénység arányai a roma és nem roma népességben. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)
- 1. táblázat: A munkából származó és a társadalmi jövedelmek aránya. KSH EU SILC adatbázis, 2018. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html> (Letöltve: 2020.01.26.)

THE POOR YOU WILL ALWAYS HAVE WITH YOU

Abstract

The study reminds us the Saint Elizabeth of Hungary, who, as the most well-known Hungarian woman, had an extraordinary and longlasting impact on the fight against poverty throughout the world.

He looks back at the practices and achievements of the renewed Hungarian social policy after the change of the communist regime, as well as the Office of Social Crisis Management, which professionally prepared the changes for social innovations and social legislation.

It gives an overview of the trends and processes related to poverty in Hungary and provides a detailed analysis of them, which shows that since 2012, inequality and poverty have been decreasing in Hungary with unbroken dynamics.

Keywords: Saint Elizabeth of Hungary, poverty, inequality, social exclusion, Social Crisis Management Program Office, social innovation, social legislation

Lakner Zoltán Lehel

PhD, a Szociálpolitikai Tükör főszerkesztője, egyetemi adjunktus, a szociális törvényt előkészítő munkacsoport vezetője, kormánybiztos, szociális és családpolitikáért felelős helyettes államtitkár.

HÁTRALÉKOK ÉS SZEGÉNYSÉGI KOCKÁZAT – A HÁTRALÉKOK ELŐFORDULÁSÁT MEGHATÁROZÓ TÁRSADALMI TÉNYEZŐK ELEMZÉSE

HEGEDÜS JÓZSEF – KATONA NÓRA

Absztrakt

A tanulmány a KSH 2015-ös felvételének segítségével a hátralékosság kialakulását elemzi, amelyet a szegénységi kockázat egyfajta indikátorának tekinthetünk. A problémát egy egyszerű ok-okozati modell segítségével elemezzük, amelynek főbb változói a társadalmi osztályhelyzet, a települési pozíció, a lakáspozíció és a demográfiai viszonyok. A modell a társadalmi osztályhelyzetből indul ki, és több változót, illetve a survey-ben meghatározott indikátorait csatolja be lépésről lépésre a logisztikus regresszió elemzésébe. A vizsgálat kimutatta, hogy melyek azok az élethelyzetek, amelyekben a hátralék valószínűsége (a szegénységi kockázat esélye) kiugróan magas, ami egyúttal a jóléti rendszer és a lakásrendszer hiányosságaira, kritikus pontjaira is utal.

Kulcsszavak: társadalmi egyenlőtlenségek, lakásköltségek megfizethetősége, hátralékok, szegénységi kockázat

Bevezetés – az elemzés elméleti keretei

A hátralék olyan társadalmi jelenség, amely egy háztartás költségvetésében az egyensúly megbomlására utal. Azt jelenti, hogy egy háztartás bevételei egy adott időszakban nem fedezik a kiadásait, azaz a háztartás költségvetési egyensúlya felbomlik, ami a szegénység kockázatát növeli. Nem véletlen, hogy a társadalmi egyenlőtlenségekkel, szegénységgel foglalkozó hazai irodalom már nagyon régen felfigyelt erre a problémára, de kevés olyan elemzéssel találkozhatunk, amely mélységében, kvantitatív módszerekkel elemzett volna a hátralékosság kialakulását befolyásoló társadalmi tényezőket (Győri–Gábor, 1990; Győri, 1995; Győri–Tausz, 1999; Hegedüs, 2006; Hegedüs–Somogyi, 2018; Missetics, 2019; Ferge–Darvas, 2011; Habitat for Humanity, 2014–2018; Bajomi–Pinkasz, 2018; TÁRKI, 2002, 2004).¹

¹ – E tanulmányhoz hasonlóan, egyszerűbb elméleti háttérrel már megkíséreltük magyarázni a hátralékosság főbb tényezőit (Eszenyi et al., 2009).

A kutatás elméleti kiindulópontja két alapállításban foglalható össze:

1. A hátralekosság mögött szisztematikusan társadalmi tényezők vannak. Az egyéni okok (feledékenység, hanyagság stb.) „véletlenszerűen” oszlanak el a háztartások között, de jelen vannak a jelenségben. A kutatás a szisztematikusan okokra koncentrál, az egyéni okok feltárása egy kvalitatív kutatás keretében képzelhető el. Emiatt beszélünk a hátralekosság valószínűségét meghatározó tényezőkről.

2. A hátralekosság három „szereplő” (a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségeket módosító jóléti rendszer, a különböző szolgáltatásokat és pénzügyi forrásokat nyújtó szervezetek és a háztartások) interakciójának az eredménye. A hátralekosság adott időpontra vonatkozó tényei mögött hosszabb alkalmazkodási folyamat van, amely szolgálatonként és társadalmi csoportonként eltérő mintát követhet. Elemzésünk egy pillanatnyi állapotra koncentrál, de ez nem feledtetheti el azt a tényt, hogy több szereplő közötti alkalmazkodási folyamat eredményéről van szó. (Gondoljunk itt a hátralekokok következményeinek szolgálatonkénti eltéréseire, a szociális, köztük a hátralek kezelésére irányuló programok háztartásokat befolyásoló tényezőire stb.)

Ebben a tanulmányban a KSH 2015-ben készült lakásfelmérésének adatait felhasználva (KSH, 2016) a hátralekosság valószínűségének alternatív magyarázatait teszteljük, egyszerű statisztikai módszerekkel és a többváltozós logisztikus regresszió módszerével. Kiindulópontunk a hátralekosság okainak kapcsolatait leíró modell (1. ábra).

A háztartások hátralekosságát elsősorban *társadalmi osztálypozíciójuk* magyarázza. A jobb társadalmi pozícióban levő háztartások értelemszerűen kisebb valószínűséggel lesznek hátralekosságosok, míg a társadalom legalsó osztálya jelentősen nagyobb valószínűséggel kerülhet olyan élethelyzetbe, amikor a bevételei és kiadási szükségletei közötti egyensúly felborul.

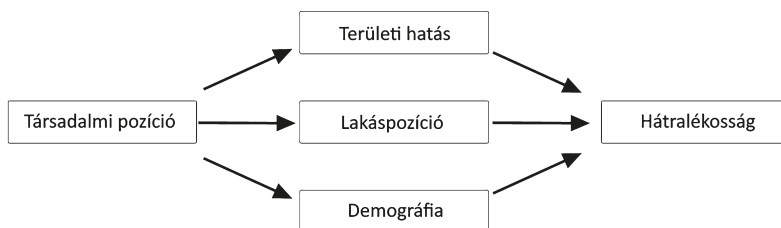
A társadalmi osztálypozíció mellett a *területi hatás* sem kerülhető meg. A társadalmi egyenlőtlenségek térben is megjelennek, emiatt a háztartások Magyarország régióin (és/vagy településtípusain) belüli pozíciója befolyásolja a hátralekosság valószínűségét. A kérdés az, hogy a területi hatás csupán közvetíti az osztálypozíció különbségeit, vagy létezik önállóan is, és (más mechanizmusok révén is) befolyásolja ezeket a valószínűségeket.

Feltételezésünk szerint az adott területi és társadalmi pozíció által meghatározott élethelyzetet tovább módosítja a háztartás *lakáspiacra elfoglalt helyzete*. Lakáspozíción a háztartás lakáspiaci pozícióját értjük, tehát hogy az érintett tulajdonosként vagy bérlőként lakik-e a lakásában.

A lakáspozíció mellett a háztartásokban élők *családi állapota, háztartásszerkezete, életkora (élethelyzete)* is hatással van a háztartások költségvetésüket kezelő stratégiájára. Például egy gyermekes háztartás számára a gyermekek többletkiadásokat jelentenek, ami alacsonyabb társadalmi osztálypozícióban levő háztartások esetében könnyebben megbonthatja a bevétel és a kiadás között feszülő egyensúlyt, aminek következtében nagyobb a háztartás hátralekosságának valószínűsége.

A magyarázó modell építéséhez a logisztikus regressziót alkalmaztuk. A logisztikus regresszió módszere alkalmas arra, hogy kezelje azt a tényt, hogy a hátralekosság valószínűségét

magyarázó változók nem függetlenek egymástól. Először operacionalizáltuk a hátralékosság indikátorait és a magyarázó változókat, majd megnéztük ezek egymáshoz való viszonyát. A változókat először külön-külön, majd valamennyit egyszerre vontuk be a hátralékosságot magyarázó logisztikus regressziós modellbe.

1. ábra: A hátralékosság kialakulásának magyarázó elméleti modellje

Forrás: Saját szerkesztés

A modell változóinak operacionalizálása

Függő változó: a hátralékosság definíciója

A 2015. évi lakásfelmérés (KSH, 2016) jelentése szerint a háztartások 15%-a (nagyságrendileg 575 ezer háztartásról beszélhetünk) maradt el legalább egyszer a lakbér, a hiteltörlesztő részlet, a közüzemi díjak vagy a közös költség fizetésével a kérdezést megelőző tizenkét hónapban. A megkérdezettek 3,8%-ának két-három vagy négyféle tartozása volt a kérdezést megelőző egy évben. A KSH életkörülményekre vonatkozó adatfelvétele szerint 2012-ben 26,2, 2013-ban 24,9, 2015-ben 19,0, 2016-ban 15,7, 2017-ben 12,8%-nak volt hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátraléka (KSH, 2014, 2016, 2017, 2018).

	Összes hátralék		Lakbér		Lakáshitel		Közüzemi díj		Közös költség	
	%	N (a háztartások száma)	%	N (a háztartások száma)	%	N (a háztartások száma)	%	N (a háztartások száma)	%	N (a háztartások száma)
Nincs	85,3	8343	81,9	584	89,6	1187	86,4	8453	93,6	3094
Van	14,7	1440	18,1	129	10,4	138	13,6	1330	6,4	213
Összesen	100,0	9783	100,0	713	100,0	1325	100,0	9783	100,0	3307
Háztartások országosan becsült száma	575 000		77 000		59 741		522 172		112 174	

1. táblázat: A hátralékosság számokban (2015)

Forrás: KSH, 2016

A KSH 2015. évi lakásfelmérése az alábbi négy költségben mérte a hátralékosságot: lakáshitel, bérleti díj, közüzemi díj, közös költség. Akkor tekintettünk egy háztartást hátralékosnak, ha e négy költség legalább egyikében keletkezett tartozása a kérdezést megelőző tizenkét hónapban.

Független változók: társadalmi pozíció, területi dimenzió, lakáshelyzet és demográfia

A tanulmányban a háztartások gazdálkodási egyensúlyának felbomlását, ennek társadalmi meghatározottságát elemezzük. Lakáspolitikai összefüggésekre koncentráló korábbi kutatásainkban (Hegedüs–Somogyi, 2018; Hegedüs et al., 2018) olyan osztályváltozót alkalmaztunk, amellyel a nyugdíjasokat külön kategóriaként kezeltük. Ebben a tanulmányban azonban az életkort és az élethelyzetet (családi állapot, életciklus stb.) önálló tényezőként kezeljük, így helyesebbnek találtuk, ha visszatérünk a társadalmi pozíció hazai irodalomban alkalmazott definíciójához (Kolosi–Róbert, 2004, és lásd a függelékét).

Ezek alapján az alábbi pozíciókat különböztettük meg:

- *felső osztály*: felső vezetők, értelmiségiek és a társadalmi státusz 10–6. decilisébe tartozó alsó értelmiségiek;
- *középosztály*: a társadalmi státusz változó 5–1. decilisébe tartozó alsó értelmiségiek, az egyéb technikus, irodai, kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak és a kisfoglalkoztatók, önálló vállalkozók;
- *munkásosztály*: szakképzett ipari foglalkozásúak és a társadalmi státusz változó 10–4. decilisébe tartozó betanított vagy egyszerű munkát végzők;
- *alsó osztály*: a társadalmi státusz változó 3–1. decilisébe tartozó betanított vagy egyszerű munkát végzők.²

A területi pozíciót két változó, a régió és a településtípus mentén mértük. A háztartás lakásrendszeren belüli pozícióját a tulajdonviszonyok és a lakáshitelteher kombinációjaként operacionalizáltuk, így négy kategóriával dolgoztunk: tulajdonos által lakott lakás hitel nélkül, tulajdonos által lakott lakás hitellel, magánbérlet és önkormányzati lakásbérlet. A demográfiai változók közül az életciklust (egyedülálló, pár gyermek nélkül, pár gyermekkel, egyedülálló szülő, gyermekes család más személlyel, egyéb) és az életkort emeltük ki.

Már az egydimenziós eloszlások is sejtetik a hátralekosság mögötti társadalmi egyenlőtlenségek nagyságrendjét és irányát. A társadalmi pozíció kategóriáin lefelé haladva nő a hátralekos háztartások aránya. A felső és a középosztályba tartozó hátralekos háztartások (felső osztály: 4,6%, középosztály: 12,0%) közötti nagyságrendi eltérés arra enged következtetni, hogy a két társadalmi pozíció között jelentős különbség van. A középosztály (12,0%) és a munkásosztály (14,5%) között csaknem megegyezik a hátralekos háztartások aránya. Itt inkább az a kérdés merül fel, hogy ez a kis különbség valamilyen szisztematikus oksági mechanizmusnak a következménye-e, vagy az itt

2 – A háztartás társadalmi pozíciójából következtethetünk a jövedelmi helyzetre is. A felső osztálynak mindössze 12,4%-a tartozik az alsó öt jövedelmi decilisbe, ezzel szemben a legfelső ekvivalens jövedelmi decilisbe a 31,5%-a. A középosztály közel 50%-a tartozik az alsó öt ekvivalens jövedelmi decilisbe, míg a felső osztályhoz képest töredékük (7,3%) a legfelső tizedbe. A munkásosztály 56,4%-a van az alsó öt ekvivalens jövedelmi decilisben, és a középosztályhoz képest még kevesebb, mindössze 3,5%-a tartozik a legfelső decilisbe. Az alsó osztályú háztartások 91,7%-a sorolható az ekvivalens jövedelmi tizedek alsó öt csoportjába, és elenyésző, 0,3%-uk a legfelső tizedbe.

definiált két osztály közötti eltérés csak véletlen, tehát tulajdonképpen hasonlítanak a hátralékoság tekintetében. Az alsó osztályba sorolt háztartások között 34,6% a hátralékosok aránya, ami a középosztályhoz és a munkásosztályhoz képest ismét hatalmas különbséget jelent.

A hátralékoság valószínűségét a területi pozíció is befolyásolja, többé-kevésbé abba az irányba, ahogyan a társadalmi pozíciók különbségei térben is megjelennek. A hátrányos helyzetű régiókban (Észak-Magyarország, Észak-Alföld) nagyobb a valószínűsége a hátralékoknak (18,8%, 19,4%), a várostípusokon belül pedig az urbanizáltság fokának csökkenésével (Budapest – megyeszékhely – város – község) nő a hátralékos családok aránya 11,6% és 18,0% között.

Kutatások igazolják, hogy a lakáshoz való jogcím és a hitelfelvétel tényének kombinációja jó magyarázó változó (Hegedüs–Somogyi, 2018). A lakás jogcímbeli pozícióját nagyon sokszor a családi háttér különbségei magyarázzák: rendszerint azok kényszerülnek magánbérletbe, akiknek a szülei nem voltak képesek komoly segítséget nyújtani a lakásvásárláshoz, és az elemzésbe bevett változók nem hozzák ezt az összefüggést. A magánbérlet esetében tehát a nagyon magas lakbér önmagában lehet kockázati tényező, amely befolyásolja a hátralékoság valószínűségét. Az egyszerű egydimenziós eloszlás jól mutatja, hogy két lakáspozícióban válik kritikussá a hátralékos háztartások aránya. A hitellel rendelkező tulajdonosok 25,1%-a és az önkormányzati bérletben élők 37,2%-a mondta azt, hogy volt valamilyen hátraléka a kérdezést megelőző tizenkét hónapban.³

A demográfiai változók közül a háztartások szerkezete (például egyedülálló-e, van-e gyermek a háztartásban stb.) tűnt olyan indikátornak, amely a hátralékoság kialakulásának valószínűségét magyarázhatja. A háztartás strukturális helyzete és élethelyzete együttesen jelöli ki a háztartás költségeinek, gazdálkodásának mozgásterét, amelynek feltételezésünk szerint szerepe lehet a hátralékoság kialakulásában. Ezt támasztja alá, hogy az egyedülálló szülő és a gyermekes család más személlyel háztartástípusok között nagy arányban (31,7%, illetve 30,2%) vannak hátralékosok. A másik fontos demográfiai változó, a családfő életkora önmagában is módosítja a hátralékok valószínűségét. A hatvanöt év feletti háztartások között sokkal kisebb arányban vannak hátralékosok.⁴

3 – Egyéb kategória nélkül (KSH, 2018, a *Miben élünk?* tanulmány 6. lábjegyzete)

4 – Ezt egy korábbi tanulmányban így magyaráztuk: „Az idősebbek jellemzőbben komforthiányosabb lakásban és rosszabb környezetben élnek. Az idősebbek jelentősen alulreprezentáltak a hátralékoságot illetően: kicsi lehet a jövedelmük, de a kiadásaik is, ami ellentmond annak, hogy inkább ez a csoport él a magas rezsi-költségű, pl. távhővel fűtött, rosszabb minőségű lakásokban, ráadásul egyedül vagy párban. Feltételezhető, hogy ők inkább visszafogják egyéb fogyasztásaikat, csak hogy befizethessék a közüzemi számlákat. Körükben kevesebben látják rossznak a megfizethetőségi helyzetüket” (Eszenyi et al., 2009: 18).

Magyarázó változók	Magyarázó változók	Kategóriák	Van hátraléka (%)	Hátralékos háztartások száma (ezer)	Az összes háztartás száma (ezer)
Társadalmi osztálypozíció	Társadalmi osztálypozíció	Felső osztály	4,6	37	812
		Középosztály	12,0	138	1150
		Munkásosztály	14,5	181	1250
		Alsó osztály	34,6	190	548
Területi hatás	Régió	Közép-Magyarország	13,4	174	1300
		Közép-Dunántúl	12,4	50	406
		Nyugat-Dunántúl	8,7	32	365
		Dél-Dunántúl	16,1	55	340
		Észak-Magyarország	18,8	78	417
		Észak-Alföld	19,4	102	525
		Dél-Alföld	16,5	84	510
	Településtípus	Budapest	11,6	99	852
		Megyeszékhely	12,8	92	718
		Város	15,9	204	1290
Község		18,0	181	1000	
Lakáspozíció	Lakáspozíció	Tulajdonos hitel nélkül	11,7	332	2850
		Tulajdonos hitellel	25,1	140	559
		Magánbérlet	17,6	60	339
		Önkormányzati bérlet	37,2	43	116
Demográfiai jellemzők	Élethelyzet	Egyedülálló	10,8	110	1020
		Pár gyermek nélkül	8,2	74	901
		Pár gyermekkel	17,7	147	830
		Egyedülálló szülő	31,7	58	182
		Gyermekek család más személlyel	30,2	92	303
		Egyéb	15,1	95	626
	Életkor	30 évnél fiatalabb háztartásfő	16,7	35	210
		30–44 éves háztartásfő	19,4	184	952
		45–64 éves háztartásfő	18,1	283	1560
		65+ éves háztartásfő	6,4	73	1140

2. táblázat: A hátralékos háztartások százalékos megoszlása a hátralékosságot magyarázó változók szerint

Forrás: KSH, 2016 (a KSH által készített súlyokkal felszorozva becsültük meg a hátralékos háztartások arányát)

Logisztikus regressziós modellek

A logisztikus regressziós modellek a független változók együttes hatását kívánják mérni a tanulmány elején vázolt ok-okozati logika mentén. Első lépésként egydimenziós modelleket futtattunk le, amelyek egy-egy változó hatását mérik a hátralékosság valószínűségére. Ezek a modellek csak annyiban különböznek az egydimenziós várható értékektől (2. táblázat), hogy nemcsak a valószínűség várható értékét mérik, hanem azt is, hogy az adott kategóriába tartozó háztartások a referenciacsoporthoz képest milyen eséllyel lesznek hátralékosok. Ha az érték egynél kisebb, akkor a referenciacsoportnál kisebb eséllyel, ha az érték egynél nagyobb, akkor a referenciacsoportnál nagyobb valószínűséggel.

Egydimenziós modellek

A négy egyszerű (1–4.) modell után a társadalmi változó mellé bevonjuk a területi, a lakáspozíció és a demográfiai változókat, így további három modellt hozunk létre (5–7.). Egy-egy modell magyarázóerejét a Nagelkerke R négyzet méri, amely – leegyszerűsítve – azt mondja meg, hogy a varianciának hány százalékát magyarázzák a változók. A modellek bővítésekor nem az egyes változók magyarázóerejét, hanem az elmélet logikáját követtük. Azoknak a modelleknek, amelyekben a magyarázó változókkal külön-külön magyaráztuk a hátralékosság esélyét, viszonylag alacsony a magyarázóerejük: Nagelkerke R értékük nem haladta meg a 9%-ot. Azonban azoknak a modelleknek, amelyekbe újabb magyarázó változókat vonunk be, növekszik a mutatóértékük, javul a magyarázóerejük. Az összes bevont változót tartalmazó modell esetén a Nagelkerke R négyzet értéke 17% körül mozog.

A társadalmi osztálypozíció egyértelműen meghatározza a hátralékosság valószínűségét. Minél alacsonyabb osztályban van egy háztartás a hierarchikus társadalomszerkezetben, annál nagyobb a valószínűsége, hogy elmarad legalább egy típusú lakhatási költség fizetésével. Egy felső középosztályba tartozó háztartáshoz képest egy középosztályi háztartásnak 1,7-szer, egy munkásosztálybeli háztartásnak 2,11-szor, egy alsó osztálybeli háztartásnak pedig 6,6-szer akkora esélye van az elmaradásra a költségek fizetésével (1. modell).

A területi helyzet is fontos tényező. A Nyugat-Magyarországon élő háztartásoknak kisebb esélyük van hátralékosá válni a Közép-Magyarország régióban élő háztartásokhoz képest, azonban a Kelet-Magyarország régióban élő háztartásoknak (főleg Észak-Magyarország és Dél-Alföld településein) sokkal nagyobb esélyük van erre. A településtípus esetében is kirajzolódik egy jól látható tendencia: a községekben élő háztartások 1,67-szer nagyobb eséllyel maradnak el a lakhatási költségek befizetésével, mint a Budapesten élő háztartások (2. modell).

A lakáspozíció már nem ennyire egyértelmű. Egy hitel nélküli tulajdonos háztartáshoz képest egy magánbérletben élő háztartás számára „csak” 1,7-szer nagyobb esélye van annak, hogy lakásköltségeit illetően hátraléka keletkezzen. A hitellel rendelkező tulajdonosoknak 2,5-szer

nagyobb esélyük van a hitel nélküli tulajdonosokhoz képest legalább egyféle költséggel elmaradni. Az önkormányzati bérlakásban élők pedig 4,5-szer nagyobb eséllyel kerülnek hátralekos helyzetbe, mint a hitel nélküli tulajdonosok (3. modell).

A demográfiai változók esetében látható, hogy a gyermeket vállaló párok a gyermek nélküli párokhoz képest 2,41-szeres eséllyel lesznek hátralekosok. A gyermekeket nevelő egyedülálló háztartások még ennél is nagyobb kockázatnak vannak kitéve: a pár háztartásokhoz képest 4,19-szeres eséllyel maradnak el valamilyen lakhatási kiadásuk fizetésével. Összességében az rajzolódik ki, hogy a gyermekvállalás olyan tényező, amely jelentősen megnöveli a háztartások bevételei és kiadási szükségletei közötti egyensúlyt. Az életkor esetében az eddigi hipotéziseket megerősítve jól látszik, hogy azok a háztartások, ahol a háztartásfő nyugdíjaskorú, tehát hatvanöt évesnél idősebb, lényegesen kisebb eséllyel lesznek hátralekosok, mint azok a fiatal háztartások, ahol a háztartásfő még nem töltötte be a harmincadik életévét (4. modell).

Többdimenziós modellek

Az 5. modellben a társadalmi osztálypozíció mellett bevontuk a település változókat. Jól látható, hogy a modell magyarázóereje alig változik, 8,0%-ról 9,2%-ra nő. A településtípus és a régiós hatás többé nem mutat markáns eltérést, ami alapján feltételezhető, hogy a területi jellemzők mentén talált eddigi eltéréseket általában véve a társadalmi osztálypozíció is magyarázza. Nem arról van szó, hogy a régiók között és a településtípusok között nincs eltérés, hanem hogy ezek nagy részét az osztálypozíció már megmagyarázta.

A 6. modellnek viszont jóval nagyobb a magyarázóereje, itt a Nagelkerke R négyzet 0,092-ről (9%) 0,12-ra (12%) nő. A lakáspiaci pozíció indikátorai magyarázóerőt „vesznek át” a társadalmi pozíció változótól. Így a társadalmi osztályok közötti különbség mérséklődik, de a korábban leírt egyenlőtlenségek továbbra is fennmaradnak, ugyanakkor a kritikus lakáspiaci pozíciók (önkormányzati bérlakás, magánbérlet és tulajdoni lakás hitellel) továbbra is kritikus nagyságrendűek.

Az összes releváns változót tartalmazó 7. modell magyarázóereje tovább javul. A demográfiai változók itt is átveszik a magyarázóerő egy részét a többi változótól, de a trendeket nem változtatják meg. A hatvanöt év felettiek, az egyszülős családok és a más felnőttel együtt élő családok esélye tér el lényegesen a saját referenciakategóriától. Az alsó osztályba tartozó háztartások esélye a hátralekosságra többszöröse a felső osztályba tartozókénak, bár 6,6-ről 4,9-re csökkent. Érdekes, hogy a középosztály és a munkásosztály közötti különbség nőtt, a kritikus lakáspiaci pozíciók hátránya csökkent, de a markáns különbségek megmaradtak.

		1. modell	2. modell	3. modell	4. modell	5. modell	6. modell	7. modell		
		Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)	Exp (B)		
	Konstans	Konstans	0,08***	0,13***	0,13***	0,12***	0,08***	0,06***	0,05***	
Társadalmi osztály	Társadalmi osztály*	Középosztály	1,70***				1,70***	1,62***	1,55***	
		Munkásosztály	2,11***				2,12***	2,04***	2,18***	
		Alsó osztály	6,60***				6,33***	5,55***	4,90***	
Területi tényezők	Régió*	Közép-Dunántúl		0,73***			0,68***	0,69***	0,74***	
		Nyugat-Dunántúl		0,50***			0,46***	0,44***	0,44***	
		Dél-Dunántúl		1,00			0,85***	0,87***	0,93***	
		Észak-Magyarország		1,18***			1,00	1,03***	1,07***	
		Észak-Alföld		1,28***			1,00	1,05***	1,07***	
		Dél-Alföld		1,05***			0,87***	0,94***	1,01	
	Település-típus*	Megyeszékhely		1,14***			1,15***	1,13***	1,08***	
		Város		1,46***			1,23***	1,31***	1,24***	
		Község		1,73***			1,24***	1,39***	1,28***	
Lakáspozíció	Lakáspozíció*	Tulajdonos hitellel			2,53***			2,63***	2,21***	
		Magánbérlet			1,62***			1,55***	1,34***	
		Önkormányzati bérlakás			4,48***			3,48***	3,24***	
Demográfia	Élethelyzet*	Egyedülálló				1,44***			1,57***	
		Pár gyermekkel				1,78***			1,30***	
		Egyedülálló szülő					3,83***			3,30***
		Gyermekes család más személlyel					3,62***			2,77***
		Egyéb					1,87***			1,65***
	Életkor*	30–44 év					1,01			1,00
		45–64 év					1,02**			1,03***
		65+ év					0,41***			0,44***
			Elemszám (súly nélkül)	9781	9781	9781	9781	9781	9781	9781
		Nagelkerke R négyzet	0,083	0,021	0,045	0,08	0,092	0,128	0,173	
Referencia-kategóriák	* Felső osztály, Közép-Magyarország, Budapest, Tulajdonos hitel nélkül, Pár, Harmincévesnél fiatalabb háztartásfő									

3. táblázat: A hátralékoság magyarázata a logisztikus regressziós modell segítségével

Adatok forrása: KSH 2016

Szignifikanciajelölések: < 0,001 (***) ; < 0,01 (**); < 0,05 (*); > 0,05 ()

Következtetések

A tanulmány egy specifikus szegénységi kockázatot, a háztartások hátralekossá válását, azaz a háztartás költségvetési egyensúlya megbomlásának esélyeit befolyásoló tényezőket elemezte. A KSH 2015-ös lakásfelvételi adatai szerint a háztartások 15%-a tekinthető hátralekosnak. Magyarázó modellünkben négy alapváltozó hatását tudtuk mérni (operacionalizáltuk): a társadalmi, a területi, a lakás- és a demográfiai helyzetét.

A szegénységi kockázat meghatározó tényezője a társadalmi osztálypozíció: a háztartások 25%-át kitevő alsó osztályba tartozó családok közel ötször nagyobb eséllyel kerülnek kritikus helyzetbe, mint a társadalom 21%-át képviselő felső osztályok; a középosztályba és a munkásosztályba sorolt háztartások esetében ez a valószínűség 1,6, illetve 2,2. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a gazdaság által generált jövedelmi és vagyoni különbségeket a jóléti rendszer nem képes kezelni, a társadalmi egyenlőtlenségek a szegénységi kockázatok egyenlőtlen elosztásában is megjelennek. A társadalmi egyenlőtlenségek térben is megfigyelhetők, de lényegében nem magyaráznak meg sokkal többet az egyenlőtlenségekből. A községben élő háztartások hátralekosságának esélye (az osztály változóval kontrollálva) 1,28-szor, a városokban élőké 1,21-szor nagyobb, mint a Budapesten élőké.

A lakásrendszer ugyanakkor jelentős mértékben befolyásolja a (hátralekossággal mért) szegénységi kockázatokat. A társadalmi osztály változóval és a területi pozícióval kontrollált lakáspolitikai pozíció hatása a lakásrendszer ellentmondásaira hívja fel a figyelmet. A hátralekosság esélye éppen abban a pozícióban a legnagyobb, ahol a legkevésbé várhatnánk. A lakásállomány 3%-át képviselő önkormányzati bérlakások esetében 3,2-szer nagyobb a hátralekosság esélye, tehát ott, ahol a lakbérek a piaci szint 30–50%-án vannak, és pontosan az alacsony jövedelmű háztartásoknak kellene hogy segítsenek. Ez nemcsak a jóléti rendszer (jövedelemkiegyenlítés) ellentmondásaira, hanem az önkormányzati bérlakásrendszer diszfunkcionális működésére is felhívja a figyelmet. A 15%-ot képviselő hitellel rendelkező tulajdonosok esetében 2,2-szer nagyobb a hátralekosság esélye, mint a hitellel nem rendelkező háztartások esetében, ami viszont a lakásfinanszírozási rendszer gyenge pontjára utal. A lakáshitelek terhei nagymértékben növelik a hátralekosság kockázatát. Végül a háztartások 9%-át képviselő magánbérlakásban lakó háztartások esetében is magasabb a kockázat (1,6), mint a tehermentes magántulajdon esetében. A lakáspolitikai (és a szociálpolitika) tehát nem képes ezeknek a kritikus helyzeteknek a kezelésére.

A demográfiai változók elemzése is a jóléti rendszer fontos ellentmondásaira mutat rá. A gyermeket nevelő egyedülálló szülő háztartások 3,3-szer nagyobb eséllyel lesznek hátralekosok, mint a házaspárok, ami összefügg azzal, hogy a jóléti rendszer az egyedül nevelő szülő anyagi hátrányait nem képes kompenzálni. Érdekes, hogy a szülőkön kívül más felnőtt személylyel együtt élő gyerekes családok 2,8-szer nagyobb eséllyel lesznek hátralekosok. Ennek az a lehetséges magyarázata, hogy ez a családtípus közvetve már hátrányos pozícióra utal. Végül érdekes és fontos következtetés, hogy az idős családok, valamennyi változó hatását kiszűrve,

önmagában 0,44-szor kisebb valószínűséggel lesznek hátralekösök, ami arra utal, hogy az idősebb generáció számára a hátralekosság komoly kockázatokkal jár.

Függelék: a társadalmi osztálypozíció definiálása

A társadalmi osztálypozíciót Kolosi és Róbert (2004) osztálypozíció-sémája alapján hoztuk létre a KSH 2015. évi lakásstatisztika-adatbázisában rendelkezésre álló változókra adaptálva. A társadalomban elfoglalt pozíciót a társadalmi státuszt mérő összetett változó és a foglalkozási struktúrában elfoglalt hely alapján határoztuk meg. A társadalmi státuszt az egy főre jutó jövedelem, a lakáskörülmények (lakászsúfoltság) és a vagyoni helyzet (az ingatlan becsült értéke) alapján definiáltuk egy főkomponens létrehozásával. A társadalmi státusz főkomponens értékeinek decilisei és a foglalkozási struktúrában⁵ elfoglalt hely alapján határoztunk meg eleinte öt, egymáshoz képest vertikálisan elhelyezkedő pozíciót: elit, felső középosztály, középosztály, munkásosztály és alsó osztály.⁶ A főkomponens kialakítása során több ponton is eltértünk az eredeti (Kolosi–Róbert, 2004) osztály-sémától. Egyrészt a lakáskörülményeket az egy főre jutó négyzetméterrel (zsúfoltság) és a lakás körülményeit mérő szubsztandard⁷ (a komfort alapján, a túlzásúlt vagy vizes/penészes/sötét minőségi jellemzők közül két fennálló) változóval mértük (Hegedüs–Somogyi, 2018: 10). Másrészt a vagyoni helyzetet a vagyontárgyak és az üdülési szokások helyett a lakás becsült értékével határoztuk meg. Annak ellenére, hogy a társadalom alapvetően jól leírható ezen öt csoport segítségével, a statisztikai elemzés miatt, főleg praktikus okokból (az elitbe mindössze 253 háztartás tartozott, ami a többi osztályhoz képest elhanyagolható, ezért a statisztikai elemzést torzíthatja, annak ellenére, hogy a háztartás stratégiája alapvetően nem különbözik a felső középosztálybeliektől), a felső két osztályt összevontuk. Azt gondoljuk, hogy ez a módosítás lényegében nem befolyásolja az interpretációt és a hátralekosság kialakulásának valószínűségéről megfogalmazott következtetéseket.

5 – A társadalmi réteget meghatározó foglalkozási struktúra kategóriái: (1) felső vezetők, értelmiségiek; (2) alsó értelmiségiek; (3) egyéb technikus, irodai, kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak; (4) kisfoglalkoztatók, önálló vállalkozók; (5) szakképzett ipari foglalkozásúak; (6) betanított vagy egyszerű munkát végzők (missing system: 27 fő).

6 – A „depriváltak” kifejezés helyett az „alsó osztály” terminust használjuk.

7 – Miből épül fel? A nem elfogadható minőségű (szubsztandard) lakások aránya 2003 óta 15%-ról 8%-ra csökkent. E kategória lakásainak száma 320 ezerre becsülhető, csaknem a felük községekben van, lakóik között nagyobb arányban fordulnak elő alacsony státuszú, illetve többgyermekes családok. Ezzel szemben 140 ezerrel, 440 ezerre nőtt a lakásminőségi hierarchia csúcsát képviselő dupla komfortos – két vagy annál több fürdőszobás – lakások száma (2003 és 2015 között 8%-ról 12%-ra). (https://www.ksh.hu/sajtoszoba_kozlemenyek_tajekoztatok_2016_08_09_2)

	Egy főre jutó háztartási jövedelem (ezer Ft)	Zsúfoltság (nm/fő)	Szubsztandard ⁸ (%)	A lakás becsült értéke (millió Ft)	Társadalmi státusz főkomponens ⁹
Felső vezetők, értelmiségiek	153	42,5	2	15,63	.92
Alsó értelmiségiek	125	42,2	3	12,4	.49
Egyéb technikus, irodai, kereskedelmi, szolgáltatási foglalkozásúak	102	45,2	5	9,1	.13
Kisfoglalkoztatók, önálló vállalkozók	1000	48,2	8	11,7	.25
Szakképzett ipari foglalkozásúak	88	38,0	8	8,9	-.15
Betanított vagy egyszerű munkát végzők	77	41,5	17	6,7	-.40
Összesen	98	42,4	10	9,5	.021

4. táblázat: A társadalmi státuszt mérő főkomponens alkotó változóknak és a társadalmi státusz változónak a háztartásfő foglalkoztatási struktúrában elfoglalt helye szerinti megoszlása

Adatok forrása: KSH 2016

Ezek alapján, megtartva a Kolosi–Róbert (2004) által definiált osztályokat, a következő társadalmi osztálypozíciókat különböztettük meg: felső osztály, középosztály, munkásosztály, alsó osztály.

A tanulmány alapjául a Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság EFOP-1.9.4-VE-KOP-16-2016-00001 kódszámú, „A szociális ágazat módszertani és információs rendszereinek megújítása” című kiemelt projektje keretében készített, Hátralekos családok túlélési stratégiái és az ellátórendszer nyújtotta lehetőségek című tanulmány szolgált, amelyben a szerzőkön kívül a Városkutató Kft. több munkatársa (Gerőházi Éva, Szemző Hanna, Tönkö Andrea, Somogyi Eszter) is részt vett.

8 – A szubsztandard változó értéke 0, ha nem szubsztandard, 1, ha szubsztandard lakásról van szó.

9 – A főkomponens kis értéke (negatív) alacsony társadalmi státuszt, a magas értékei (pozitív) magasabb társadalmi státuszt jeleznek.

IRODALOMJEGYZÉK

- BAJOMI ANNA ZSÓFIA – PINKASZ ANDRÁS: Eladósodottság és hátralékosság, 2018, in *Jelentés a lakásszegénységről*, <https://habitat.hu/mivel-foglalkozunk/lakhatasi-jelentesek/lakhatasi-jelentes-2018/eladosodottsag-es-hatralekossag/> (Letöltve: 2020.01.20.)
- FERGE ZSUZSA – DARVAS ÁGNES: *Gyerekesélyek Magyarországon, A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságának 2010. évi jelentése*, Budapest, A „Legyen jobb a gyermeknek!” Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottsága, 2011.
- GYŐRI PÉTER: Eladósodott társadalom, Fővárosi díjhátralékok 1984–1994, I–II., *Esély*, VII. évfolyam, 1995/1., 32–45., 1995/2., 59–70.
- GYŐRI PÉTER – GÁBOR LÁSZLÓ: Díjhátralékosok – díjhátralékosság, *Szociálpolitikai Értesítő* 1990/2., 147–322.
- GYŐRI PÉTER – TAUSZ KATALIN: A díjhátralék-probléma szociálpolitikai nézőpontból, in PÉTERI GÁBOR – TAUSZ KATALIN (szerk.): *Megelőzés és együttműködés, A díjhátralék-probléma megoldási lehetőségei helyi szinten*, Nagykovácsi, Pontes Kft., 1999, 15–30.
- HABITAT FOR HUMANITY: *Lakhatási jelentések*, 2013–2018.
- HEGEDÜS JÓZSEF: Lakáspolitikai és a lakáspiac, A közpolitika korlátai, *Esély*, XVII. évfolyam, 2006/5., 65–100.
- HEGEDÜS JÓZSEF – ESZENYI ORSOLYA – SOMOGYI ESZTER – TELLER NÓRA: *Lakhatási szükségletek Magyarországon*, 2009, <http://www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=114874> (Letöltve: 2020.01.20.)
- HEGEDÜS JÓZSEF – SOMOGYI ESZTER: A lakások megfizethetősége és a társadalmi egyenlőtlenségek – a KSH 2015-ös lakásfelvétele alapján, 2018, in DÓRA ILONA – SZÉKELY GÁBORNÉ: *Miben élünk? A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei*, Budapest, KSH, 2016, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15_2.pdf (Letöltve: 2020.01.20.)
- HEGEDÜS JÓZSEF – SOMOGYI ESZTER – TELLER NÓRA: Lakáspiac és lakásindikátorok, in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport, 2018*, Budapest, TÁRKI, 2018, 309–327.
- KOLOSI TAMÁS – RÓBERT PÉTER (2004): A magyar társadalom szerkezeti átalakulásának és mobilitásának főbb folyamatai a rendszerváltás után, in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY – VUKOVICH GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport, 2004*, Budapest, TáRKi, 2004, 48–74.
- KSH: *A háztartások életszínvonaláról*, 2014, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf> (Letöltve: 2020.01.20.)

- KSH: *A háztartások életszínvonala, 2016, 2017*, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv16.pdf> (Letöltve: 2020.01.21.)
- KSH: *A háztartások életszínvonala, 2017, 2018*, <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv17.pdf> (Letöltve: 2020.01.21.)
- KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, 2016*, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf (Letöltve: 2020.01.21.)
- KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés részletes eredményei, 2018*, https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15_2.pdf (Letöltve: 2020.01.21.)
- MISETICS BÁLINT: Kevesebbet, kevesebbeknek, A lakásfenntartás önkormányzati szintű támogatása 2015 után, *Esély*, XXX. évfolyam, 2019/1., 3–41.
- TÁRKI: *A lakásfenntartás költségei*, Támogatottak és támogatásra szorulóok, Budapest, TáRKi, 2002.
- TÁRKI: *A lakásfenntartási támogatás célzottsága, A helyi rendeletek és adminisztráció hatása*, Budapest, TáRKi, 2004.

ÁBRAJEGYZÉK

- 1. ábra: A hátralékosság kialakulásának magyarázó elméleti modellje. Saját szerkesztés
- 1. táblázat: A hátralékosság számokban (2015). KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, 2016*, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf (Letöltve: 2020.01.21.)
- 2. táblázat: A hátralékos háztartások százalékos megoszlása a hátralékosságot magyarázó változók szerint. Forrás: KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, 2016*, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf (Letöltve: 2020.01.21.) (a KSH által készített súlyokkal felszorozva becsültük meg a hátralékos háztartások arányát)
- 3. táblázat: A hátralékosság magyarázata a logisztikus regressziós modell segítségével. Adatok forrása: KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, 2016*, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf (Letöltve: 2020.01.21.)
- 4. táblázat: A társadalmi státuszt mérő főkomponenst alkotó változóknak és a társadalmi státusz változónak a háztartásfő foglalkoztatási struktúrában elfoglalt helye szerinti megoszlása. Adatok forrása: KSH: *Miben élünk? – A 2015. évi lakásfelmérés főbb eredményei, 2016*, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/miben_elunk15.pdf (Letöltve: 2020.01.21.)

ARREARS AND RISK OF POVERTY – ANALYSIS OF THE SOCIAL FACTOR DETERMINING THE HOUSEHOLDS' ARREAR

Abstract

The study, using the 2015 CSO survey analyzes the household arrears, which can be considered as an indicator of the risk of poverty. We build up a simple causal model, with the main variables being social class status, settlement position, housing position, and demographic conditions. The model starts from the social class situation and incorporates the other variables (operationalized in the data set) step-by-step into the analysis of logistic regression. The analysis revealed life situations (determined by the combinations of the variables) where the probability of arrears (risk of poverty) is extremely high, which also points to shortcomings and critical points in the welfare system and housing system.

Keywords: social inequality, housing affordability, arrears of housing cost, poverty risk

Katona Nóra

az ELTE Társadalomtudományi Karán végzett Szociológia és Survey Statisztika mesterszakokon. 2018 óta dolgozik a Városkutatás Kft.-nél, érdeklődési területe: módszertan, város és vidék kapcsolata, városi szegénység, városi egyenlőtlenségek.

Hegedüs József

közgazdász-szociológus. Egyik alapító tagja és igazgatója a Városkutatás Kft.-nek, amely 1989 óta az egyik vezető lakás- és várospolitikai kutatóközpont Magyarországon. A Corvinus Egyetem Szociológiai és Szociálpolitikai tanszékének vendégtanára. Kiemelt kutatási területe: kelet-európai poszt szocialista társadalmak lakásrendszerei.

DON QUIJOTE ÉS A SPANYOLVIASZ

IRODALMI KÖR A MENHELY ALAPÍTVÁNY VAJDAHUNYAD UTCAI INTÉZMÉNYÉBEN

KISS PÉTER

Absztrakt

Az esszé egy szociális munkás hajléktalanközpontban végzett önkéntes munkájának, egy irodalmi kör elindításának és másfél éves tevékenységének bemutatása. Hangsúlyozza, hogy az intézmény profiljába kevéssé illett bele ez a klub, és szakmai értelemben senki sem tudott vele igazán mit kezdeni. Gyakran volt olyan érzése, hogy álmodozónak tartják miatta, és különösebben nem értékelik, amit csinál. A kör tapasztalatai azonban megerősítették abban a meggyőződésében, hogy kulturális és spirituális kínálatra sokkal nagyobb mértékben lenne szükség ebben a körben, mert gyógyító és közösségépítő hatása van. Visszaadja a hajléktalan emberek hitét abban, hogy a helyzetük nem reménytelen, segít feldolgozni a múlt traumáit, és mozgósítani a belső erőforrásokat.

A kör működése és népszerűsége egyértelműen visszaigazolta, hogy a hajléktalan ügyfeleket súlyosan leminősíti a személyzet, ha csak a fizikai szükségleteik kielégítésében próbálja őket segíteni. Teljes emberségükben szorulnak segítségre, részben éppen azért, mert a többségi társadalom kizárja őket, és elesnek minden „polgári” időtöltési lehetőségtől. Meg kell akadályozni, hogy ők maguk is elhiggyék: nem méltók arra, amire a többiek, nincs útjuk visszafelé, senkitől sem számíthatnak igazi figyelemre. A kör tevékenységébe rendszeresen bekapcsolódó emberekből közösség alakult ki, amelynek tagjai egymás példájából, egymás sorsának és szerencsétlenségének megismerése révén paradox módon erőt meríthettek, és segítséget kaptak, hogy szembenézhessenek életük legtraumatikusabb történéseivel, de a többiek és a kör mint intézmény révén védett környezetben.

A projekt azzal a tanulással szolgált, hogy társadalmi méretekben is sokkal komolyabban kellene venni a legrászorultabb rétegek lelki gondozását. Ebben az eddigieknél sokkal hangsúlyosabb szerep hárulhatna az egyházakra: gyülekezeteikre, szerzetesi közösségeikre, iskolákra egyaránt. Az egyházak öndefiníciójához tartozik ugyanis, hogy a kasszszemléletet elutasítják, minden embert azonos méltóságúnak tartanak, küldetésük pedig egyetemes.

Kulcsszavak: hajléktalan emberek, irodalmi kör, közösségépítés, lelki gondozás

Annak, hogy egy hajléktalan embereket segítő intézményben helye és feladata lehet irodalmi körnek, az elmúlt másfél évben szerzett tapasztalataim alapján korántsem egyértelmű a megítélése. Olyannyira nem, hogy az erre vállalkozó szociális munkás vagy önkéntes szakmán kívül és belül egyaránt inkább értetlen vagy szánakozó reakciókat kap, mint érdeklődőket vagy elismerőket. Már önmagában ez a tapasztalat is arra készítet, hogy a feladat felismeréséről, értelmességének belátásáról írjak elsőként, nagyjából mindenféle körülmény ellenére vagy azoktól függetlenül.

Túl sokszor jutott eszembe az utóbbi időben Don Quijote és az ő „hősiessége”. Azt hiszem, ha őt választom előképemül, sikerrel kerülhetem el a nagyolás könnyen kínálkozó csapdáját. Tudjuk ugyanis, hogy Don Quijote elszántságát és céltudatosságát erősen ellenpontozza az általa kitűzött célok irrealitása. A külső szemlélő számára olyasmieért küzd nagy odaadással, amit vagy nem lehet, vagy nem szükséges elérni. Környezete így teljes joggal tekinti kedves, de a valóságról végzetesen leszakadt álmodozónak. Tevékenységét ennek megfelelően nem lehet a szó hétköznapi értelmében „elismerni”, hanem legfeljebb elnézni. „Virágozzék száz virág, legyen ilyen is, végül is miért ne – ha neki ez a mániája; ha ő lovagokat lát ott, ahol szélmalomok vannak, ám küzdjön meg velük, ha a szakadt gebe az ő szemében paripa, a parasztlány pedig a legszebb nemes hölgy, mi nem fogjuk e szép hitében megzavarni” – az efféle reakciók meghatározók egy hajléktalanszállón irodalmi körért lelkesedő munkatárs életében.

És valóban hasonlít az önjelölt lovaghoz abban, hogy más képe van a környezetről, az emberekről, az ügyfelekről, a lehetőségeikről és a vágyaikról, mint ami az ellátórendszer szerint „logikus” lenne. Valamiképpen rendszeren kívüli, sőt akár provokátorgyanúba is keveredhet. Meg a „széplelkűség” gyanújába, hiszen a problémákat nem megfelelő módszerekkel akarja orvosolni, és még csak nem is tiszteli eléggé azokat a kollégákat, akik viszont kifogástalanul szakszerűek. Mintha teljesen el lenne tévedve. E gyanú megalapozottságát erősíti egyik – az irodalmi körhöz amúgy kapcsolódó – ügyfelem jóindulatú, mégis némi szemrehányással nekem szegezett megjegyzése: „Az én problémáim olyasfélék, amelyeken az ön mosolya nem segít.”

Így aztán a feladat felismerése, jogosságának igazolása és megvalósítása – mint az előzőekből reményem szerint már kiderült – egyáltalán nem könnyű.

Az intézmény, amelyben az irodalmi kör végül mégiscsak megvalósult, komplex működésű: sokféle feladatot lát el, sokféle ügyfelet fogad. Van benne idősothton, nappali melegedő, éjjeli menedékhely és csomagmegőrző, sőt hat hónapon át, novembertől májusig lábadozó is. Sokakkal kerülünk sokféle kapcsolatba, sokféle igénnyel szembesülünk. A teendők az esetek nagyobb részében praktikusak, az elvárások gyakorlatiasak, és *azonnali intézkedést igényelnek*. Hiányok, még hozzá a leelemibb hiányok enyhítésére van szükség. A lábadozó nemegyszer életmentő funkciót is ellát, amikor védettséget, nővéri és orvosi felügyeletet biztosít a téli hónapokra, a csomagmegőrző sok száz ember számára könnyíti meg a mindennapokat, és a nappali melegedőhöz hasonlóan találkozási pont is. Az idősothton pedig nyugalmas éveket, figyelmet,

gondoskodást és közösséget kínál huszonnégy hányatott sorsú, a poklok poklait megjárt férfi számára.

A működést példás átgondoltsággal szervezték meg, a gépezet napról napra újraindul vagy soha nem áll le (attól függően, melyik részintézményről van szó). Azoknak az embereknek, akik felkeresnek bennünket, valamiféle szigetélményük van, hiszen egy őket kitaszító világból lépnek be hozzánk, és nálunk – bármilyen furcsán is hangzik ez – hosszabb vagy rövidebb időn át otthonra találnak. Nálunk lehet némi otthonosságérzésük; akár azért, mert ismerősökkel találkozhatnak, akár azért, mert bízhatnak abban, hogy az intézmény munkatársai kedvesen, tisztelettel, érdeklődéssel viszonyulnak hozzájuk.

A figyelem, amelyre tőlünk számítanak – és ez kulcsmotívum –, személyre szóló. Súlyosan traumatizált, kapaszkodóikat veszített emberek az ügyfeleink, de minden esetben eleven emlékeik vannak a korábbi életükről, sőt szerencsére erőt is képesek meríteni azoknak az éveknek-évtizedeknek az emlékeiből, amikor még család, munkahelyi közösség vette őket körül; amikor még olyanok voltak, mint a többség. Az a gyanúm, hogy számukra egyáltalán nem tűnik annyira átjárhatatlannak az átlagemberek és köztük húzódó határ, mint fordítva. Keresik a kapcsolódási pontokat, el akarják mondani a történetüket, és bármennyire csalódottak, kiábrándultak is, az az igény erős bennük, hogy ennek hangot adhassanak. Vagyis – bár ezt ők maguk sokszor tagadják – még nem adták fel a reményt. Gyakran bizonyosodhatom meg arról is, hogy mennyire ép a méltóságérzetük, hogy mennyire tisztában vannak vele: ugyanolyan tisztelet jár ki nekik, mint bárkinek – és ha nem ezt tapasztalják, az nem az ő hibájuk, hanem a világé, a társadalomé, az ellátórendszeré.

Az idősothonunk lakóinak nehézségei más jellegűek. Ők biztonságban, stabil keretek között élnek, és jóval több gondoskodásban van részük, mint kinti sorstársaiknak. A baj az ő esetükben abból származik, ha ügyüket már „elintéztnek” vesszük. Hiszen a fizikai védettség, a napirend, az intézményi szabályok még nem biztosítják automatikusan, hogy sorsukra, mindennapjaikra nézve ne legyenek aggodalmaik. Ennek az az oka, hogy hozzátartozói figyelmet csak kivételesen kapnak, és időskorukból fakadóan sajátos gondokkal is szembe kell nézniük: betegségekkel, a magánnyal, az unalom rémével, a személyes figyelem hiányával.

Azt hiszem, túl könnyen belenyugszunk abba, hogy élnek köztünk olyan emberek, ugyanennek az országnak a mieinkkel azonos jogokkal rendelkező polgárai, akiknek eleve kevesebb jár, akiket nem tartunk magunk közé tartozónak, akiknek csupán a szegénységük, reménytelen helyzetük miatt örülniük kell már egy jó szónak is, és kegyként kell megélniük, ha egyenrangúnak tekintik, „emberszámba veszik” őket.

Korábban soha nem hittem volna, hogy ennyire erős a kasztszemlélet a társadalmunkban. A nyomorban élőket szinte mindenki alacsonyabb rendűnek tartja, és könnyen kerülnek bűnbak szerepbe. Ijesztő azzal szembesülni, hogy újsághírekben a hajléktalan ember és a bűnöző felcserélhető fogalmak, hogy a legrászorultabbakhoz nem irgalommal és nagylelkűséggel,

hanem elzárkózással és megvetéssel viszonyulunk. Gyanakszunk rájuk, félünk tőlük; félünk belegondolni, hogy az emberi létezésnek lehetséges ilyen állapota, kimenetele. Eltoljuk magunktól ezt a rémképet, talán azért is, mert a lelkünk mélyén sejtjük: ha az egészségünk megrendülne, különösebb megtakarításaink nem lévén, könnyen kerülhetnénk hasonlóan kiszolgáltatott helyzetbe. Ennek belátása azonban olyasmi, amihez gyengék vagyunk, sokkal könnyebb a szegényt felelőssé tenni a szegénységéért. Túl gyakori jelenet, hogy az utcán pénzt kérő vagy a *Fedél Nélkül* hajléktalanlapot árusító embert elutasítják, sőt leckéztetik. Túlságosan gyakran tapasztalom, hogy e szerencsétlen sorsú honfitársaink már egyetlen kedves gesztust is milyen hitetlenkedéssel fogadnak, hogy a sokat rugdosott kutyákhoz hasonlóan már eleve durvaságra számítanak a többség részéről. Ezért arra jutottam, hogy a befogadó odafordulásnak, a tiszteltünk kifejezésének minden találkozás során jelét kell adnunk, ha legalább egy icipicit javítani akarunk ügyfeleink lelkiállapotán, fájdalmas kitaszítottságán. Ezen túl azonban egyre inkább szükségét éreztem annak is, hogy az ilyen találkozások számára egy kitüntetett időszakaszt és helyszínt is felkínáljunk az intézményben.

Ma már úgy látom, hogy ezt a kis oázist túl sok mindenre tartottam képesnek, és túl sokféle funkciót terheltem rá, de ez egyrészt ösztönös volt, másrészt „mozgás közben szereltem a vonatot”, vagyis minden alkalom aktuális körülményeihez igazodva próbáltam új megoldásokat keresni, rugalmasan alkalmazkodva a különféle igényekhez.

Kezdetől hittem abban, hogy az intézményünkben lennie kellene egy vonzó arculatú „repciónak”, amely már első pillanatban jelzi, hogy jó hely vagyunk, meg lehet bennünk bízni. Klubszerűség létrehozásában is gondolkodtam, ahol nyugodt, sőt oldott légkörben lehet együtt lenni. Bizonyos mértékben a rapid lelki segítségnyújtást, a meghallgatás lehetőségének felkínálását is a kör hivatásának tekintetem. És hajlamos voltam „tűzhelynek” is látni az együttléteinket, amely sokakat magához vonz, és egy kicsit az egész Vajdát átmelegíti. Sőt még abban is reménykedtem, hogy különböző státusú, élethelyzetű, érzületű ügyfelekből képes lesz közösséget kovácsolni. Mindezeket túl egy távolabbi célom is volt: önszervező csoportok létrehozása arra a felismerésre építve, hogy a résztvevők sokféle kompetenciával rendelkeznek, amelyek révén erősíthetik egymást.

Az irodalmi kör 2018. nyári indításakor az volt a szándékom, hogy mindenki, az összes ügyfél-típus számára nyitott együttlét lehetőségét teremtsük meg. Kapóra jött, hogy csak a nappali melegedőben kínálkozott ehhez hely, amely szabályos átjáróház. Ez természetesen nehézségeket is okozott, de a nyitottságunkat a legközvetlenebb módon bizonyítottuk vele. A káosz, amely a napi ügymenetből adódóan a kezdeti időkből nemegyszer kialakult, csökkentette az alkalmaink intimitását, viszont szándékom és vállalásom szerint egyre erősebb jelévé vált az egész intézmény be- és elfogadó arculatának, a meghallgatásra való készségünknek, amelyet minden nálunk megforduló ügyfél számára felkínáltunk. Kávével, keksszel, pogácsával, süttel készültünk, és a találkozások kiindulópontja, alapmotívuma mindig a kínálás volt, amit

az irodalmi művek meghallgatására, a róluk való beszélgetésre invitálás követett. Részben az idősothton lakóiból, részben az idejüket rendszeresen a nappali melegedőben töltő bejárókból csekély létszámú stabil résztvevői körünk is lett, de senki sem volt eleve kizárva belőle. Konfliktusok főként abból adódtak, hogy az állandó résztvevőket zavarták az alkalmilag csatlakozók, részben pedig abból, hogy a legtöbb érkező valamilyen praktikus elintéznivaló ügyében akart érdeklődni a kolléganőmtől vagy kollégámtól, akik párhuzamosan a melegedős feladataikat is ellátták, és az irodalmi körnek is résztvevői voltak.

Időnként káosz fenyegetett, de nagyobb baj sohasem lett, az egymásra idegenként tekintő idősothtoni lakók, melegedős ügyfelek és alkalmi betérők az esetek nagyobb részében egymásra tudtak hangolódni az irodalom élvezete és a hallottakról való beszélgetés révén. Jelentős részben pedig annak révén, hogy megérették: kíváncsiak vagyunk a véleményükre, bizalommal megoszthatják velünk és egymással a gondolataikat, senkinek nem kell attól tartania, hogy félbeszakítják, vagy vitatják, amit elmond. A kör szabályainak leszögezésével és időnkénti megismétlésével sikerült olyan teret nyitnunk, amely minden résztvevő vagy érdeklődő számára belakható volt. Az egyik ilyen szabály éppen a többiek által elmondottak tiszteletben tartására vonatkozott, mert nem akartuk, hogy viták alakuljanak ki. Az alapvetésünk az volt, hogy nem „az igazság” kiderítése a célunk, hanem elfogadjuk, hogy mindenkinek igaza van, hogy minden megszólaló elég tudással és élettapasztalattal rendelkezik ahhoz, hogy a többiek tanulhassanak tőle, és hogy mindenkinek annyira egyedi az életútja, hogy semmi értelme nincsen valamelyikük véleményét valaki másénál kevésbé igaznak, kevésbé érvényesnek tekinteni.

Egészen kivételes élmény volt átélni, hogy ezek a sok lenézést megtapasztaló, űzött emberek mekkora tisztelettel, figyelemmel hallgatják meg egymást. Élesebb vitákra nem is igen emlékszem az elmúlt másfél évből. Amik mégis voltak, azok abból adódtak, hogy a különböző helyekről érkezett résztvevők kezdetben idegenekként vagy „zavaró elemekként” tekintettek egymásra. A rendszeresen járók például nyugalomuk megzavaróiként a csak úgy beesőkre. És számomra sem mindig volt könnyű annak belátása, hogy hol húzódnak annak a kis közösségnek a határai, amelyet védenem, amelynek harmonikus együttlétét biztosítanom kell.

Élményszerűen tapasztalhattam meg, mit jelent az, hogy minden közösség konszolidációra, stabilitásra törekszik, és ismerős, biztonságot adó körülményeket igényel a működéséhez. Viszont mindennél jobban tartottam attól, hogy „elitklubot” képezzünk, amelyhez „idegenek” nem kapcsolódhatnak. És örömmel láttam, hogy a mi kis intézményünk szabályai révén befogadók tudtunk maradni. Hogy az az alapattitűd, amire kezdettől törekedtünk, fokról fokra megerősödött, és már nem kellett alkalomról alkalomra megküzdeni érte.

Csak meghatódva lehet arról beszámolni, hogy mennyire hálásak voltak a résztvevők a meghallgatásért. Már-már misztikus „mezőtapasztalat” az, amit alkalomról alkalomra megéltünk. Érzékelhető volt, hogy ez az esemény képes mindenkit magához alakítani; annak erőterébe vonni, hogy a rá irányuló figyelem, és az ő figyelve, amellyel a többiek felé fordul, egy nagy egy-

ség, „energiamező”. Mindenki megszólalása, véleménye egyformán fontos; a tisztelet, amelyet egymás iránt tanúsítunk, nem üres udvariasság, hanem az irodalmi kör „üzemanyaga”. Tényleg csak azt mondhatom, hogy valamiféle csodát éltünk meg, hiszen arra a két órára csütörtökönként legalább öt-nyolc ember számára egy jobb, egymást elismerő, minden résztvevő számára biztonságot adó kisvilágot alkottunk, amelynek élménye, reményem szerint, a távozás után sem maradt hatástalan.

Korábban én is jártam irodalmi körbe, és az ott szerzett tapasztalataimat haszonnal kamatoztattam itt. Az egyik ilyen felismerésem az volt, hogy a könyveket, amelyekről beszélgettünk, a résztvevők jelentős része nem vagy csak részben olvasta el. Ezért kezdettől az irodalmi alkotások helyszíni felolvasásában gondolkodtam, hogy mindenki számára azonos és teljes legyen az élmény. A felolvasó kezdetben én voltam, de aztán a kollégák és a résztvevők is bekapcsolódtak.

Nagy és nehéz kérdés volt a művek hossza (pontosabban rövidsége), mert egy-két hosszabb novellával megjártam: látszott, hogy huzamosabb időn át nem lehetett velük a résztvevők figyelmét fenntartani. Így aztán az egészen rövid, néhány perc alatt felolvasható kisprózák, például egyperces novellák, anekdotagyűjtemények történetei, mesék, példázatok váltak a legfőbb olvasmányainkká. Én válogattam őket, alkalmanként négyet-hatot, és mindig kérdéseket is írtam hozzájuk. Kezdetben kísérleteztem azzal is, hogy az írások elhangzása után minden megkötés nélkül a tagok véleményét kértem, de ez a modell nem volt sikeres – legfeljebb olyan reakciók születtek, hogy „tetszett”, „érdekes volt”. A kérdések viszont mindenki számára ihletőnek bizonyultak. Szinte mindig valamilyen személyes tapasztalatra és az abból levont tanulságra kérdeztem rá; a novellák révén kínálkozó problémákat boncolgattuk, jártuk körül.

Sokszor elgondolkodtam arról, hogy az irodalmi körünknek valójában mennyi tényleges köze van az irodalomhoz. Hogy a művek valóban fontosak-e, vagy csak ürügyül szolgálnak, dobantót jelentenek a beszélgetésekhez való elrugaszkodás számára. Ez a kérdés nehéz, és pontosan talán meg sem válaszolható, de abban biztos vagyok, hogy a több száz történet közül, amit együtt elolvastunk, egy-kettő egész biztosan „betalált” a résztvevők egyikének vagy másikának. Ezt nem tudhatjuk. Az irodalom élvezete önmagában is érték és segítség. A reakciók alapján jó néhány alkotás meghatotta, felderítette, mélyen elgondolkodtatta a hallgatóságot – hatott rájuk már azelőtt, hogy a kérdéseket elolvasták és megválaszolták volna. De kétségtelen az is, hogy a kérdéseimmel önkényesen kiemeltem bizonyos elemeket, és bújtatott módon már értelmeztem is a műveket. Nehéz szabadulnom attól az aggodalomtól, hogy az irodalomra már eleve csupán eszközként tekintetem, amelynek révén önmaguk és egymás jobb megismerésére, tanulságos beszélgetésekre indíthatom a kör tagjait. Sőt talán őket is jobban érdekelte, hogy valamilyen kérdésről elmondhatják a véleményüket, mint hogy csupán, egy zeneműhöz hasonlóan, az élménynek átadják magukat. (Korábban olyan körben is voltam már, ahol klasszikus

zenei alkotások nyomán támadt asszociációinkat, belső képeinket osztottuk meg egymással. Az élmény és a megosztása ott is szorosan összetartozott.)

Talán nem túlzás, hogy minden irodalmi mű annyit ér, amekkora hatással a befogadóra van, hogy az önmagában vett értéke talán meg sem határozható. Annak, amit végső soron állítok, az a lényege, hogy a körünk valóban, mélyen irodalmi motiváltságú volt, de kétségtelenül kezdet-től épített a művekből származó „gyógyhatásra” is.

És volt olyasmiből adódó vonzereje is a körnek, aminek egyáltalán semmi köze nem volt az irodalomhoz: hogy a valahová tartozás élményét kínálta.

Kezdetben egyáltalán nem lehetett tudni, hogy arra, amit kínálunk, lesz-e kereslet. Én hittem benne, hogy az igény, ha eddig rejtve is maradt, a többségben megvan, de abban nem voltam biztos, hogy képesek leszünk-e eléggé vonzó alkalmat teremteni a felszínre hozására. Nagy hálával gondolok vissza nappali melegedős kollégánóm tanácsára, aki a második-harmadik alkalom plakátjára az „irodalmi kör” elé már odaíratva velem, hogy „kávézós” – noha ezt akkor még engedménynek éreztem. Ha ő nem figyelmeztet a realitásokra, ragaszkodtam volna ahhoz, hogy akik jönnek, azokat kizárólag az irodalom szeretete, és ne valamilyen egyéb előny reménye vezérelje. Ebből látszik, hogy akkor még hajlamos voltam elefántcsonttoronyból tekinteni az irodalom szerepére, lehetőségeire ebben a környezetben. Később már egyáltalán nem éreztem megalkuvásnak, hogy a kávé és a süti is erősítheti a körünk vonzerejét, mert mindenféle szorongás oldásának eszközét kezdtem meglátni bennük.

A süti egyszerűen töltött be jelképes és éhségűző szerepet. Nyilván sokaknak jólesett reggeli-időben néhány falat, de nem hiszem, hogy jóllaktak tőle. Inkább olyasféle üzenete volt, hogy ez a hely egy otthonhoz hasonlít, ahol meleg van, és valami finommal várnak, ahol megnyugodhat, megpihenhet az ember, és egy kicsit újra hinni tud a „hazatalálás” lehetőségében.

Nem mellékes szempont, hogy akiket mi invitáltunk, azokat nagyon ritkán hívják-várják bárhová. Sokkal erősebb az az élményük, hogy nem örülnek nekik, és bármilyen okból is, de állandóan elutasítják őket, „létszám fölöttieké” válnak. A javaktól való megfosztottság idővel hozzátapad a személyiséghez, habitussá válik. A hajléktalan emberek helyzetét érzékeltesen jellemzi a Beteszda fürdőnél fekvő, évtizedek óta járóképtelen beteg Jézust megszólító mondata az Újszövetségből: „Nincsen emberem.” A hiány életük alapállapotává vált, és enyhítését senkitől sem remélhetik. Akik hivatásszerűen foglalkoznak velük, azok számára csak esetek, ügyfelek, kipipálandó tételek, „munkadarabok”. *Őket magukat* senki sem veszi észre; egy csoport tagjaként tekintenek rájuk, ezért esélyük sincsen „önmagukká válni”. Azokat, akik segíthetnének rajtuk, a tehetetlenség, amit a helyzetükkel kapcsolatban megélnék, rosszkedvűvé és agresszívvá teszi. Megfigyelésem szerint a legjobb szándékú segítők is beleesnek abba a hibába, hogy reflexből megoldást keresnek a rászoruló helyzetére, és tanácsokat osztanak neki arról, hogyan élhet-

ne jobban; arról, hogyan gondolkodjon, milyen hibáit javítsa ki. Ezzel – legtöbbször anélkül, hogy észrevennék – azt az érzetet erősítik a hajléktalan emberben, hogy ő egy probléma, hogy a létezése maga is problematikus. És ha megszólal, hogy elmondja a történetét, már minden szavát ebben az összefüggésben, „hajléktalansztoriként” értelmezik. Talán az eleve elrendelés tana köszön vissza ebben a szemléletben, hiszen a jelen állapot csíráit már a múltban is felfedezni véli, az élettörténetet a mostani inség felől próbálja értelmezni. Ezért – bár ezzel biztosan nem fedezem fel a spanyolviaszt – a magam részéről azt tartom a legcélravezetőbbnek, ha hajléktalan embertársainkkal ugyanúgy beszélünk, mint bárki mással: ismerőseinkkel, kollégáinkkal, barátainkkal. Ne tartsunk fenn számukra külön beszédmodot, ne helyezkedjünk fensőbbes, edukáló pozícióba, ne legyünk velük rosszhiszeműek, és ne gondoljuk, hogy feltétlenül a mi tanácsainkra van szükségük; hogy mi jobban tudhatjuk, mire van szükségük, mint ők. Egyszerűen adjuk meg nekik a tiszteletet, és a gesztusainkkal jelezzük, hogy kedveljük őket. Éreztessük velük, hogy ember voltunk hitünk szerint elemi módon összetartozóvá tesz bennünket.

Számomra ennek a meggyőződésnek a továbbadása, erősítése volt az irodalmi kör célja. A beszélgetések olyan alkalmainak megteremtése, ahol mindenki megélheti, hogy számít a szava. Hogy fontos, mit gondol. Hogy értékes ember, akire figyelnek. Ő maga mondhatja el, hogy kicsoda. Azért van jelen, mert elfogadta a meghívást. Nemcsak beszélnek hozzá, hanem meg is akarják hallgatni. Megélheti az autonómiáját. Két óra erejéig kívül kerül minden körülményen, amely amúgy szorongatja, megbénítja, lehúzza. Önmagává válhat: autonómmá egy olyan világban, amely dirigálja, sorszámnak tekinti.

Élményben van része. Olyan élményben, amely messzire repíti minden „realistól”, mert egy másféle realitásra hívja fel a figyelmét. Gyökössy Endre fordulatával élve megtapasztalja, hogy mindig van utunk befelé. A hallottak mélyebb önismerethez segítik, hiszen mindig önmagára vonatkoztatja, a maga tapasztalataival veti össze, ami a történetek hőseivel esik meg; azt, ahogyan reagálnak, döntenek, balsorsukat viselik. Lehetőséget kap arra, hogy szembenézzen a traumáival, de az irodalom közegén keresztül. „Belenézhet a rém szemébe”, pedig korábban ezt túl fájdalmasnak hitte, és inkább mindig félretekintett. És erre a félelmetes szembenézésre ráadásul játékos körülmények között, „védőburokban”, egy közösség megértő figyelmét élvezve keríthet sort.

Az élmény nem csupán valamilyen, bármilyen sztori, hanem egy számára és a kör számára tált irodalmi „fogás”, amelyből kérdések következnek, amelyhez valahogyan viszonyulnia kell. Az elbeszélte történet felolvasása egyfajta meditációs bevonódással jár, mint amikor bibliai jeleneteket olvasunk az egyik szereplő nézőpontjába helyezkedve. Ez előrevetített hatása annak, hogy a klubszerű működés folytán már tudható: ami elhangzik, azzal a jelenlevőknek dolguk lesz. Méghozzá együtt, párbeszédbe elegyedve. Közösségként kerülnek „odaát”, az irodalom „túlvilágába”. Együtt élik át, hogy létezik egy ilyen, egyértelműbb, újra meg újra felkereshető, magába vonzó világ, amelyben – mint az álmunkban – rólunk van szó, és csak mi dönthetjük el,

milyen értelmet adunk a látottaknak-hallottaknak. De ebben az álomban együtt vagyunk jelen, és a megfejtésére is együtt törekszünk! Ennek szerintem óriási jelentősége van. Arra ébreszt rá ugyanis, hogy maga a valóság is párbeszédese természetű. Mindent csak azáltal értünk meg igazán, hogy megnyílunk mások értelmezésére. Amit tudunk, egymástól tudjuk, és azáltal válik élő tudássá, hogy egymásnak elmondjuk, elmondhatjuk.

Az egymás iránti bizalom az irodalmi körben észrevétlenül a működés természetes velejárójává vált. Pedig időről időre új tagok csatlakoztak hozzánk, akiket kevésbé ismertünk. A tagjaink ennek ellenére az ő jelenlétükben is megosztották a többiekkel az életüket meghatározó intim történetek, sorscsapások emlékét. Titkaikat nem volt módomban megőzni, és úgy tűnt, ők jobban örülnek annak, hogy egészen őszinték lehetnek, kiönthetik a lelküket, mintsem attól féltek volna, hogy illetéktelen fülekre jut, amiről vallanak: a fájdalmas emlékek, amelyeknek a feldolgozásához ezek a beszélgetések hozzásegítették őket.

Volt ezenkívül egy érdekes külsőbb, „társutas” kör is: a körülöttünk levők, de közénk nem ülők, a melegedő állandó ügyfelei. Az, hogy rájuk is hat, amiről beszélgetünk, abból derült ki, hogy néha közbeszóltak. Ez a tagokat zavarta, de én bátorítottam a „partvonalról bekiabálókat”, mert csatlakozási szándékuk kifejezésének tekintettem a megnyilvánulásaikat. Invitáltam-invitáltuk is őket magunk közé, de csak a legritkább esetben jöttek közelebb, és akkor is csupán néhány alkalom erejéig maradtak velünk. De később is kitartottak mellettünk, és látszott, hogy figyelnek: néha együtt nevettek velünk, és a tekintetüket is magunkon éreztük. Örültem ennek a holdudvarnak, mert kialakulását az általunk képviselt párbeszédese együttlét vonzó hatásának tudtam be.

Mint a címmel már utaltam rá, nem hiszem, hogy a körünkkel feltaláltuk volna a spanyolviaszt. De arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az ilyesféle programoknak több esélyt, helyet, lehetőséget kellene biztosítani, és szélesebb körben, a napi működésbe beépítve rendszeresíthetnék őket a szociális intézményekben. Jelenleg ugyanis egy irodalmi kör csupán valami nehezen értelmezhető plusz, extra, „sallang” egy hajléktalanszállón, és kizárólag megszállottak ügye lehet. Szerintem ezzel önmagunkat mint segítőt is leminősítjük, és magáról az emberről, az emberi igényekről is lefokozott képet festünk. Lehetetlen szemléletre utal, ha úgy gondoljuk, hogy az ember fizikai szükségleteinek kielégítésével minden feladatunkat elvégeztük. Jó lenne, ha egyre kevésbé tekintenénk az efféle kínálatra luxusként.

Van az üzemszerűségnek, amely a miénkhez hasonló intézményeket jellemzi, valami lehangoló jellege. Mintha beletörődöttünk volna, hogy a „magasabb” igények kielégítésére sem módunk, sem erőforrásunk nincsen, de ha lenne is, nem találnánk hozzá alanyokat. Túl könnyen kimondjuk, hogy csak képzelődik, aki irodalmat, zenét, színházat, filmet, kirándulást, élményt, tánctanfolyamot, az újrakezdés reményét akarja kínálni a legelesettebbek számára. Mivel az ő

életükben „természetes módon” már nem kínálkoznak ilyen lehetőségek – szól az ellenérv –, az véti ellenük a legnagyobbat, aki a remény illúziójába ringatja őket. Pedig szerintem éppen arra lenne szükség, hogy a segítségünkkel elhiessék: van más, több, van merre továbblépni, és nekik is jár, ami a többieknek. Nem kevesebbek, nem alacsonyabb rendűek, nem rendeltettek élmények nélküli, örömtelen életre.

Nem tudhatjuk, milyen arányban, de egész biztosan lesznek köztük olyanok, akik belső erőforrásait éppen az ilyen lehetőségek fogják mozgósítani. Olyan emberekről van szó, akik óriási deficitekkel élnek, és mintha mindenki mindennap azt akarná velük elhitetni, hogy nincs számukra kiút. Ezt teljesen ellentétesnek tartom a céljainkkal; azzal az alapgondolattal, amely a hajléktalanellátó rendszert létrehozta. Ha nem tápláljuk a kitörés, a felemelkedés lehetőségének reményét, mi magunk „termeljük újra” azt az árnyéktársadalmat, amelynek tagjai mintha erre a sorsra lennének predesztinálva. Lehetetlen belenyugodni ebbe, és a „lázadási hajlamot” éppen azzal erősíthetjük, ha az adott élethelyzetben luxusnak számító tevékenységek lehetőségét biztosítjuk az ügyfeleink számára. A polgári élethez tartozó „fényűzéseket”, amelyek erősítik az önbizalmukat, és elhitetik velük, hogy ezekre is méltók és képesek.

Az irodalmi kör egy másik fontos felismerést is tudatosított bennem. Az irodalom transzcendál: kiutat mutat, határátlépéshez segít hozzá; meghaladhatóvá tesz amúgy áthághatatlanak tűnő akadályokat. Ráébredsz, hogy noha minden körülmény a gúzsba kötöttségünk mellett szól, legbelül szabadok vagyunk.

A hajléktalan embereknek talán még nagyobb szükségük lenne a spirituális távlatok felmutatására, mint az átlagnak. Nem azért, hogy a túlvilág vigaszát kínáljuk a jelenlegi kilátástalanság ellentételezéseként, hanem hogy ráébredszük őket: abban, ami a legfontosabb, semmiben sem különböznek a leggazdagabbaktól. Felfoghatatlan számomra, hogy az ő lelkipápaságukat, lelkipásztori értelemben (is) vett felkarolásukat miért nem végzik az egyházaink sokkal nagyobb intenzitással és odaadással. Talán még számukra is vannak fontosabb és kevésbé fontos lelkek? Vagy úgy gondolják, ebben a körben nincsen igény a szolgálatukra?

Óriási innováció lenne, ha az egyházak hajléktalan embereket segítő lelkipásztori programot dolgoznának ki, ha megszerveznék az ellátásukat, ha nem tekintenék őket a végképp elvesztett báránynak, akinek már a megkeresésére sem érdemes elindulni.

Úgy tapasztalom, hogy nagy lelki ínség, elhanyagoltság jellemző a körükben, de közben óriási fogékonyság, közösség és befogadás iránti vágy is. Mozgalom lehetne belőle, ha minden plébánia, szerzetesrend, egyházi iskola „örökbe fogadna” egy-egy hajléktalanszállót, és nemcsak ruha- és élelmiszer-adományokkal akarná őket segíteni, hanem azzal is, hogy lakóikat bevonja az életébe. Így válhatnának igazán jelekké: annak jeleivé, hogy nem kasztokból álló, hanem egymást felvállaló, az egész tudatát őrző közösségek társadalmára vágnak.

Egy hajléktalanokat fogadó intézmény gyakran szembesül azzal, hogy a segítség, amelyre a betérők számítanak, csak akkor ér valamit, ha azonnali. Hiszen annak, aki megfogalmazza, valami őt aznap szorongatóra kell megoldást találnia, és sokszor nem is képes már távolabbra tekinteni. Legalább arról a készségünkről meg kell győznünk, hogy a gondját komolyan vesszük, és ha lehetséges, legalább részben hozzájárulunk az enyhítéséhez. A „követelődzést”, amely a kérése mögött gyakran érzékelhető, nem szabad zokon vennünk. Számára csak az az igazi segítség, amelyet nem holnapra ígérünk, hiszen a halasztást hitegetésnek vagy elutasításnak fogja tekinteni. Ez természetesen nem jelenti azt is, hogy ott és akkor minden eszközzel rendelkezünk a segítségnyújtáshoz. De azt igenis jelentheti, hogy a személyünkben, a válaszukban megtalálja a kapaszkodót. Vagyis hogy többet kap, mint amit remélt. Két ember útja keresztezi egymást, és hogy találkoznak-e még egyszer, egyáltalán nem biztos. De ha a találkozásban ott van az a mozzanat, hogy egy reményvesztett, sokat bántott vándor egyszer csak valódi részvétellel találkozik, „emberére talál”, az alapvető változást fog jelenteni számára.

Ínségünk, hajléktalanságunk antropológiai alapadottság. Egymásra szorulunk. A konkrét segítségen túl, amelyet egymásnak nyújthatunk, valami sokkal mélyebb összetartozás, szolidaritás hitét kell visszaadni azoknak, akik talán soha ki nem javítható kudarcként tekintenek az életükre.

A leprásoknak a bibliai időkben a többiektől tisztas távolságban kellett élniük, és jövetelüket kötelesek voltak már messziről jelezni, *hogy találkozásra semmiképpen se kerüljön sor*. Gyógyulásukban senki sem hitt. Egy vándor prófétának mégis volt hatalma a szegények felett. Ami valójában a többség, mindannyiunk szégyene.

Köszönet Bazsa Tibor Zsoltnak, aki lehetővé tette, és Horváth Csillának, Bogár Gábornak, Móricz Mihálynak, akik segítették az irodalmi kör működését.

DON QUIJOTE AND THE SPANISH WAX LITERARY CIRCLE AT THE VAJDAHUNYAD STREET INSTITUTE OF THE SHELTER FOUNDATION

Abstract

The essay is the presentation of the volunteer work of a social worker to launch and operate a literary club in a homeless shelter. The essay stresses that such a literary club had not quite fit in with the profile of the institution and most people were at a loss of what to make of it professionally. The social worker often had the feeling that he is being considered an idealist and he is not appreciated. The experience has reinforced the notion that there is a much more extensive need for cultural and spiritual programmes among these people as such programmes have a healing power and contributes toward building society. It can help homeless people to regain faith that their situation is not hopeless, it helps to process traumas of the past and mobilize internal resources.

The operation and popularity of the club unambiguously reflected to the fact that the staff have gravely underestimated homeless clients as they only helped them in satisfying their physical needs. They require help in their full human capacity, in part because the majority of society excludes them and they are deprived of the „normal” means of spending their free time. They must be prevented from coming to believe that they are unworthy compared to others, or that they have no way back to society and cannot count on real holistic care. A community has been formed of the people regularly joining this club, the members of which have been paradoxically able to gain reassurance and strength from the fate of other members after their unfortunate past has been revealed to each other. They received help in facing the most traumatizing episodes of their lives in the safe context of other people and the institution.

The conclusion of the project is that spiritual care of the most needy should be taken much more seriously in society. A more empathic role is to be played by the church: congregations, monastic communities and schools as well. It is a part of the church's own definition of itself that a caste view of society is rejected, that all persons should have the same dignity and that the church's mission is universal.

Keywords: homeless people, literary club, society building, spiritual care

Kiss Péter

újságíró, szociális munkás, 2010 óta az Új Ember, 2016 óta (az Új Ember mellett) a Magyar Kurír, 2018 óta (újságírói munkájával párhuzamosan) a Menhely Alapítvány munkatársa.

TÁRSADALMI EGYENLŐTLENSÉGEK, SZEGÉNYSÉG, TÁRSADALMI JÓLLÉT

SZIRMAI VIKTÓRIA

Absztrakt

A tanulmány célja a mai nagyvárosi tüntetések térbeli társadalmi jellegű mozgatórugóinak a bemutatása, a nyugat-európai és a kelet-közép-európai nagyvárosi utcai megmozdulások hasonló motivációinak a jelzése. Ebből kiderül, hogy a szegénység, vagy a jóllét hiánya, deficitje, a lecsúszástól való félelem található-e a mobilizáló tényezők között. A zavargásokban részt vevők alapvető céljaiban, de társadalmi hátterekben is sok a közös vonás. Ők a kirekesztettek a társadalom különböző lehetőségeiből, a megfelelő munkához való jogból, a jó oktatási intézményekből és a minőségi egészségügyi szolgáltatásokból, a jó lakhatási körülményekből: a tények szerint ezek a rétegek kisebb részben a városközpontokban, nagyobb részben a nagyvárosok szélén élnek. Az elemzés rámutat a meghatározó térbeli társadalmi mechanizmusokra, mégpedig a globalizáció, illetve a globális urbanizáció hatásaira, az ebből adódó modern nagyvárosok térbeli társadalmi egyenlőtlenségeire, a globális, az európai és a magyarországi szegénység területi jellegzetességeire. A társadalmi jóllét koncepciója egyfajta megoldási lehetőségként fogalmazódik meg.

Kulcsszavak: térbeli társadalmi egyenlőtlenség, szegénység, globalizáció, kirekesztés, dzsentrifikáció

A tünetek

A világ nagyvárosai forrongnak: egyre gyakoribb az európai nagyvárosok utcáin, terein demonstrálók tömege, fiatalok és idősebbek egyaránt több beleszólást akarnak a politikai döntésekbe. Több demokráciát, nagyobb nemzeti vagy területi autonómiát követelnek, de legfőképpen jobb életkörülményeket, a jövedelmi és egyéb források társadalmilag igazságtalan és egyenlőtlen elosztásának megváltoztatását, a szegénység, a társadalmi kirekesztés, másképpen szólva a társadalmi egyenlőtlenségek enyhítését. A nyugat-európai és a kelet- és közép-európai nagyvárosok tüntetéseinek követeléseiben nincs igazán különbség. Szinte minden esetben hasonló jelenségeket tapasztalhatunk, jóllehet az egyes tüntetések élességében, időtartamában, a kormányzati reakciókban eltérések is előfordulhatnak.

A szegénység, vagy éppen a jóllét hiánya, deficitje, a társadalmi lecsúszástól való félelem mindig megtalálható a mobilizáló tényezők mögött. Sokszor csak rejtetten, a háttérben, majd egyre inkább megmutatkozva. Például a francia sárga mellényes mozgalom tüntetéseit a benzinár emelkedése robbantotta ki, de később már több demokráciát, igazságos nyugdíjrendszert vagy éppen béremelést, a szegénység enyhítését követelték a Lyon, Bordeaux, Toulouse, Nantes, Montpellier és Párizs különböző városrészeiben összegyűlt tömegek. De ugyanezeket követelték az időközben európai szintre, más országokba, más nagyvárosokba (például Hágába) átterjedt mozgalmi csoportok is.

A francia nagyvárosi társadalmi mozgalmak leglényegesebb befolyásoló tényezői, fő mozgatórugói a strukturális és területi társadalmi egyenlőtlenségek, köztük a nagyvárosok és környékeik egyenlőtlen gazdasági, társadalmi fejlődési lehetőségei. A globalizálódó, egyben dzsentrifikálódó¹ nagyvárosokban a belső negyedek ingatlanárainak folyamatos növekedése miatt is a centrumokból egyre inkább kiszorulnak a képzetlenebb, alacsonyabb jövedelmű rétegek, így a szegénység az elővárosokban koncentrálódik.

Az elővárosi szegénység kialakulásának történeti-várospolitikai okai is vannak. Az 1960-as években a nagyvállalatok (elsősorban az autógyárak) részben a francia, de nagyjából az Észak-Afrikából, Algériából bevándorolt, szakképzetlen, iskolázatlan munkásainak Párizs környékén építettek elővárosokat, lakótelepeket. Ezekben az években hatósági akaratra is beköltöztettek az elővárosi negyedekbe olyan észak- és nyugat-afrikai bevándorlókat, akik az általuk spontán létrehozott *bidonville*-ekben, nyomornegyedekben telepedtek le.

Ma már az egykori bevándorlók második, harmadik generációi élnek itt, azok, akik az első generációhoz hasonlóan szakképzetlenek, iskolázatlanok és többnyire munkanélküliek. Franciaországban körülbelül ötmillió ember lakik az „érzékeny városi zónákban” (Zones Urbaines Sensibles, ZUS), vagyis a társadalmilag problematikus elővárosi térségekben. Az itt élők majdnem 40%-a nem fejezi be iskoláit. Közülük kerül ki a mai munkanélküliek számottevő része. 2009-es adatok szerint a 7,5%-os országos átlaggal szemben 16,9% az elővárosi munkanélküliek aránya, akik főként fiatalok, sok közöttük a fiatal férfi (Bronner, 2010: 9). A későbbi időszakok adatai sem mutatnak javulást: 2012-ben az érzékeny városi zónákban a munkanélküliség 24%-os, miközben az országos átlag 10% volt. A munkanélkülieknek közel a fele továbbra is a fiatal korcsoportok tagja (Observatoire des inégalités, 2014). A 2017-es adatok sem biztatók: az elővárosi népesség 40%-a szegénységben él (az országos arány 15%). A szegény elővárosiak 45%-a fiatal (huszonöt éven aluli); 44%-uk inaktív, szemben az országos 20%-os adattal (Mérieux, 2017).

1 – A dzsentrifikáció kifejezésnek nincs magyar megfelelője, elsőként egy angol szociológus, Ruth Glass használta 1963-ban, egy észak-londoni negyed, Barnsbury városrész átalakulásának a jelölésére. A kifejezés a gentry, tehát a 'közneses', 'nemes' jelentésű szóból származik, és a régi, leromlófélben lévő, belső városi, elsősorban munkás- vagy szegényebb rétegek által lakott negyedek átalakulását, fizikai rehabilitációját, illetve a lakosság ebből is adódó kicserélődését, az eredetihez képest magasabb társadalmi státuszú lakosság beáramlását, egyszersmind a negyedek új, magasabb státuszú társadalmi szerkezetének kialakulását fejezi ki. A folyamatot a befektetési tőke áramlásának igényei mozgatják: a különböző okok, például a dezindusztrializáció következtében bezárt üzemek és kiüresedett lakóépületek, a lepusztult, elhagyott üzletek miatt funkciótlanná vált, főként alacsony státuszú munkások által lakott városi területek újrahasznosításának törekvése, az abból adódó befektetési, fejlesztési célok határozzák meg.

A jövő bizonytalansága, a mindennapi megélhetés gondjai, a lakóhelyi társadalmi feszültségek számos konfliktus forrásai. Ellentétek vannak az idősebb és a fiatalabb nemzedékek között, ezek oka az idősebbek félelme az „utcán élő” és randalírozó fiatal bandáktól. Néha csendes, néha inkább hangos viszályok alakulnak ki az aktívak és a munkanélküliek között is, amelyek sok esetben etnikai problémává eszkalálódnak. A lakóhelyi konfliktusok lényegében társadalmi strukturális ellentmondásokból fakadnak, mégpedig a bevándoroltak vagy leszármazottaik és a francia „öslakosság”, de legfőképpen a kisebbségben lévő elővárosi alsó középosztálybeliek, illetve a középosztálybeliek és a többségben lévő kirekesztettek között.

A területi egyenlőtlenségi problémák tovább szélesedtek a vidéki Franciaország és a párizsi agyrtérség között feszülő gazdasági dichotómiák, különbségek, a fővárosi agyrtérség fejlődési dinamikájához képest gazdasági, társadalmi hátrányokkal küzdő vidék leszakadása miatt. A középosztály lecsúsítása, életkörülményeinek romlása miatt is növekedett az országot vezető politikai és a gazdasági elittel szemben megnyilvánuló bizalmatlanság, erősödött az általános elégedetlenség. Mindez a tömegek radikalizálódásával járt együtt.

A zavargásokban részt vevők társadalmi háttérében is hasonlóságokat látni: ők azok, akiket kirekesztettek a társadalmi élet különböző lehetőségeiből, a megfelelő munkához való jog, a jó oktatási intézmények, a széles körű egészségügyi szolgáltatások, a minőségi lakhatási körülmények számukra nem egykönnyen érhetők el. Többségük a társadalom periferiáján, félperiferiáján helyezkedik el, sokan közülük iskolázatlanok, munkanélküliek, szegények. De köztük találni azokat az alsó középosztálybelieket is, akik a történetileg kialakult élethelyzetükből lecsúsztak, vagy egyelőre még csak rettegnek ettől. S bár a nagyvárosok központi negyedeiben is megtalálhatók, többnyire a nagyvárosok szélén, a peremkerületekben, a rosszabb minőségű lakótelepeken élnek. A fővárosok központi negyedeibe csak tüntetni, demonstrálni mennek.

A nagyvárosokban tüntetők, demonstrálók között sok olyan is van, aki kisebb városokból, vidéki térségekből érkezett. Ami nem véletlen, hiszen a legszegényebbek gyakran a vidéki térségekben, falvakban, kisebb városokban, gazdasági szerepüket veszített ipari településeken laknak. E településeken, térségekben nincs, vagy nagyon kevés a munkahely. A meglévő munkahelyek szakmai elvárásaihoz pedig nem elég a tudásuk, nincs meg a szükséges iskolázottságuk. Talán a fiatalságuk sincs már meg: a vidéki társadalmak elöregedőben vannak, ezért hiányoznak a változtatáshoz, egy jobb élet kialakításához nélkülözhetetlen lehetőségeik. De a fiatalabbaknak sincsenek meg az anyagi forrásaik, hogy kimozduljanak helyzetükből, más, gazdaságilag dinamikusabb településekre költözzenek, és ott vállaljanak munkát. A napi vagy akár helyi mozgásokhoz sincsenek meg a feltételek: sokuknak nincs gépkocsija, és a vidéki településeket a centrumokkal összekötő tömegközlekedés sem mindig biztosítja a mobilitás lehetőségét.

A volt szocialista országokban egészen az 1989-es, 1990-es politikai, társadalmi rendszerváltásig nem volt mód a politikai érdekek és ellentmondások kinyilvánítására, társadalmi mozgalmak szerveződésére, utcai demonstrációkra. Ennek legfőbb okai a politikai rendszer sajátosságai

voltak: a központosított, egypártrendszerre alapozott hatalmi berendezkedés, a redistributív, vagyis a pénzügyi erőforrások újraelosztására épülő társadalmi irányítás mechanizmusai, a helyi (vállalati és területi) önállóság hiánya, a kizárólagos állami tulajdon, a negligált piaci viszonyok, a társadalmi mozgalmak szerveződését, az utcai megmozdulásokat tiltó szabályok és törvények. Komoly szerepet játszott a „puha” és a „kemény” diktatúra jellegzetességei között lavírozó, az egyének mindennapi életére rátelepedő, félelmet keltő pártállami jelenlét, a szólásszabadság teljes hiánya is. A fejletlen, individuálisan élő, együttműködésre képtelen civil társadalmi erők, a tiltakozási kultúrák kialakulatlanságai, az önmagukért való kiállás hiányai, a szakszervezetek gyengesége, az állampárt érdekeinek való alávetettségük további meghatározó tényezők voltak.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy a kelet-közép-európai országokban az egypártrendszer keretében is létrejöttek mozgalmak: a gazdasági és társadalmi problémák következtében társadalmi konfliktusok is kialakultak, szabadságharcok, felkelések is szerveződtek. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc, az 1968-as prágai tavasz, a mindennapi élet nehézségei (főként a folyamatos áremelések) miatt kialakult 1956-os poznaíni, 1970-es gdański, valamint az 1976-os radomi és ursusi munkássztrájkok a hatalom kiszorításának igényét, a polgári jogok, az alternatív nyilvánosság, az egyesülés szabadsága, a hagyományos közösségek és kapcsolati hálók újratertemzésének céljait fogalmazták meg (Baranyai, 2017).

Az igazi változást azonban a nyolcvanas, de főként a kilencvenes évek hozták: a kelet- és a közép-európai országok nagyvárosaiban, fővárosaiban is szaporodtak az utcai megmozdulások, tüntetések. Ennek meghatározó tényezői a következők voltak: a volt rezsím bukása, a piaci társadalom szerveződése, a parlamenti demokrácia, az ellenzéki pártok és politikai erők megjelenése, a civil társadalmi szerveződés felgyorsulása, így a civil társadalmi mozgalmak számának, erejének növekedése és az önkormányzati önállósodás. Az új folyamatok a nyugat-európai modellhez, az ottani életszínvonalhoz való felzárkózás ígéretét hozták a volt szocialista országok számára. Azonban igen hamar kiderült, hogy ez országonként, térségenként, településenként és társadalmi csoportonként igen nagy különbségekkel történik, és nyilvánvalóvá vált, hogy a kelet- és a közép-európai országok európai szintű felzárkózása nem könnyű folyamat.

Az 1989-es, 1990-es rendszerváltó évek egy nagyon megtépzott, számos nehézséggel sújtott kelet- és közép-európai térséget találtak. S ebben alig volt különbség az érintett országok között. Mindegyikre igaz, hogy 1992-ben és 1993-ban romlott a gazdasági teljesítményük, a GDP aránya körülbelül 20%-kal csökkent, bár a lengyel visszaesés csak 15% volt (Ehrlich et al., 1994: 15). Mindez a munkanélküliség regionálisan differenciált növekedésén is meglátszott: a fejlettebb térségekben még kezelhető, a fejletlenebbekben már kezelhetetlen méreteket öltött. (A lengyeleknél, a magyaroknál és a szlovákoknál 1992–1993-ban az aktív népesség 12-14%-át érintette, a cseh adat ennél jóval alacsonyabb, csupán 5% volt – Ehrlich et al., 1994: 17).

A lassan kibontakozó piaci társadalom, a globális gazdaságba való integráció számos gazdasági és társadalmi problémára gyógyírt hozott: enyhült a korábbi rendszer viszonyaiból fakadó

gazdasági válság, megindult a korábbi állami vagyonok privatizációja, új vállalkozások jöttek létre, és megjelentek a multinacionális cégek, a globális tőke is. A globalizáció azonban nemcsak pozitív, hanem negatív következményekkel is együtt járt. Ezek között különösen súlyosnak bizonyult a jóléti államok fokozatos leépülése, a korábbi állami nagyvállalatok privatizációját követő munkanélküliség növekedése, a szegények, a hajléktalanok számának gyarapodása, a térségi társadalmi egyenlőtlenségek erősödése, a települések, a városok és vidékeik közötti gazdasági és társadalmi dichotómiák.

A rendszerváltáshoz fűzött remények megfakulása azonban újabb mobilizáló erővel járt: a kilencvenes évek elején a kelet- és közép-európai, így a magyar fővárosban is addig csak a nyugat-európai nagyvárosokban tapasztalt számos tiltakozást, köztük kormányellenes megmozdulásokat is lehetett látni. Ezek azonban többnyire hamar elcsitulak, majd később, főként a legutóbbi években ismét fellángoltak, de általában csak rövid ideig tartottak. (A francia sárga mellényesek mind a mai napig megnyilvánuló kitartását a keleti modellekben ritkán látni, a tiltakozási kultúrák eltérései miatt is.)

A társadalmi megmozdulások hullámvásáinak okait keresve a poszt szocialista múlt máig érvényes hatásait érdemes megemlíteni. Többek között a nyugati modellekhez képest megkésett vagy inkább felemás (Mellár, 2009) gazdasági, társadalmi modernizációt, a fejlett országok ajánlásainak kritikamentes másolását, azoknak a kelet- és közép-európai esetekben többnyire irreleváns hatásait. Az átvett vagy csak másolt modernizációs koncepciók fő problémái voltak, hogy nem az adott térségi és nemzeti viszonyokra, adottságokra épültek, figyelmen kívül hagyták a térségi, regionális társadalmi elvárásokat, nem készültek fel a várható társadalmi konfliktusokra, és országoként differenciált felzárkózási stratégiák sem jöttek létre. A térségi stratégiák kialakítása a nemzeti tőke hiánya miatt is lehetetlennek tűnt, s a helyi elitek is gyors változást ígértek és reméltek. S ebben akkor széles körű társadalmi konszenzus volt; a civil erő és autonómiához szokott polgári középosztály nélküli, paternalizmushoz szokott társadalmak elfogadták a külső szereplőtől (a „Nyugattól”) érkező megoldásokat. Ehhez szoktak hozzá. A saját ügyek kézbevétele, a tiltakozás nem minden kelet-közép-európai országra jellemző kulturális tényező.

A problémát erősítette, hogy az érintett társadalmak a helyi önkormányzatoktól sem kaptak más válaszokat. A rendszerváltás első éveinek euforikus hangulata, az önkormányzati pénzügyi és fejlesztési önállóság akkor reális lehetősége hamarosan gyengült, az évtized végére ismételen erősödött az állami centralizáció, a helyi források elvonása, aminek következtében mindenhol csökkentek a helyi érdekérvényesítés esélyei. A helyi hatalmaknak így nem maradt más választásuk, mint a központi modellek követése, a helyi (közte a lakás)vagyon gyors elherdálása, a privatizáció felgyorsítása, a külföldi működő tőke, a multinacionális cégek érkezésének reménye, s ennek érdekében számos helyi kedvezmény (többéves adómentesség, kedvező telephelyek) biztosítása számukra.

A tapasztalatok szerint a helyi vezetők mindezt a térségi vagy a környező településekkel kialakítható együttműködés nélkül tették, s ezzel számos térségi konfliktust is generáltak. Ennél

is nagyobb problémát okozott, hogy a helyi társadalmakkal való kooperáció sem jött létre, a helyi hatalmak (az országos mintáknak is megfelelően) a társadalmi igényeket félresöpörték, a várható társadalmi feszültségeket figyelmen kívül hagyták, nem törekedtek ezek kezelésére, a szegényeket, az átállás kárvallottjait pedig az „út szélén” hagyták.

A kelet- és közép-európai modernizáció eddig említett jelenségei mellett a civil társadalmi mozgalmak és szervezetek gyengeségeit, forrásaik hiányát, egyre erősödő állami függésüket, de a szakszervezetek tehetetlenségét, a látványos akciók kibontakozásához szükséges társadalmi bázis hiányát szintén meg kell említeni, hogy meg tudjuk érteni a társadalmi megmozdulások hullámszásait.

De talán ennél is lényegesebb a tiltakozó társadalmi csoportok megosztottsága és ennek következményei: az eltérő érdekszerkezetek, amelyek mögött a központi hatalomtól való erős függés, a múltból itt maradt individualizáció, a társadalmi együttműködés korlátozottsága rejtőzik. E csoportok társadalmi bázisai is elég egyoldalúak: a többséget egyes középosztálybeli értelmiségi csoportok adják, a munkásrétegek jóval kevésbé vesznek részt a különböző megmozdulásokban, a legszegényebbek pedig egyáltalán nem.

A különbségek bemutatása mellett nem szabad elfelejteni a hasonló jelenségeket: engem különben is mindig az érdekelt, mi a közös a nyugati és a keleti modellek legkülönbözőbb jellemzőiben, akár az urbanizációs trendekben (Szirmai, 2019), akár a társadalmi mozgalmak megnyilvánulásaiban (Szirmai, 1999). A különbségek ugyanis többnyire a múlttal való kapcsolatot mutatják, s jóllehet az is fontos, a hasonlóságok azért jelentősebbek, mert a máról, a jövő lehetőségeiről, az európai integráció szintjeiről szólnak. Ezért tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy milyen közös tényezők magyarázhatják a nyugat- és a kelet-közép-európai nagyvárosok tüntetéseinek ma tapasztalható hasonló trendjeit. Kutatásaim alapján úgy vélem, a meghatározó tényezők között különösen fontosak a globalizáció folyamatai és területi hatásai, köztük a térségi társadalmi egyenlőtlenségek, a társadalmi kirekesztés, a térségi szegénység jellegzetességei, azok mögöttes meghatározottságai.

A meghatározó tényezők

A globalizáció jelensége

Globalizációs jelenségek mindenkor voltak: mindig léteztek olyan gazdasági, társadalmi és kulturális folyamatok, amelyek szétterjedtek a világban, és hasonlóságokat eredményeztek az egyes országok között. De a mai globalizáció más, mivel ez a kapitalizmus terjedésével, nemzetközivé válásával függ össze: ez a kapitalista társadalom és gazdasági berendezkedés produkuma (Enyedi, 2012). A globalizáció részben az államok, de legfőképpen a piac és a neoliberális ideológia által szabályozott gazdasági folyamat, amelynek társadalmi, kulturális és politikai, de legfőképpen területi hatásai vannak (Richardson–Bae, 2005; Lim, 2005).

A globalizációban a tőke, a termelési eszközök és a termékek, a különböző tudások és kulturális modellek, értékek és eszmék, meghatározott életstílusok, valamint a munkaerő áramlását, nemzetek felett átívelő, általános jellegű, nemzetközivé válását figyelhetjük meg. Komplex, több összetevőjű folyamatról van szó, amely a világ központi helyzetű, fejlett, innovatív (általában gazdag) centrumországaiból indul ki, és a gazdaságilag kevésbé fejlett vagy éppen hátrányosabb helyzetű perifériák, félperifériák felé terjed, különböző tartalmakkal és eltérő időpontokban. Lényeges jellemzője, hogy integratív jelenség, mivel a folyamatban részt vevő, különböző érdekeltségű aktorok – eltérő mértékben és formákban – részévé válnak a centrumországokból kiinduló gazdasági és egyéb mechanizmusoknak. S ezzel megteremtik a globális gazdasági, politikai és társadalmi vagy éppen kulturális hálózati rendszereket.

A globalizációt a gazdaság világméretűvé válása mozgatja. Ennek során a termelés, az értékesítés és a fogyasztás világméretben szerveződik. A nagyvállalatok a különböző termékek előállítását és értékesítését nem egy országon belül, hanem világszinten szervezik. Ehhez számos feltétel megvalósulása szükséges: a műszaki haladás, ennek keretében a szállítás, a közlekedés és a távközlés technikai fejlődése, amely lehetővé teszi az áruk, a tőke, a tudás és a technika nemzetközi mobilitását. A tömegkommunikáció fejlődése szintén nélkülözhetetlen feltétele a folyamatnak, ahogy a tőkekoncentráció is.

A globalizáció szerveződése, a globális központok kialakulása mögött erőteljes koncentrációs, egyszersmind regionalizációs folyamatok találhatók: a globális gazdasági versenyben ugyanis döntő a földrajzi elhelyezkedés, mivel a különböző iparágak versenyelőnyei a földrajzi helyzetből erednek. A termelési lánc inkább jövedelmező a fejlett térségekben (Lengyel, 2003).

Az erőteljes földrajzi koncentráció már a hatvanas-hetvenes évektől megfigyelhető a világ-gazdasági termelés területi elhelyezkedésében. 2016-ban az USA, az Európai Unió, Japán és Kína a világ GDP-jének 67,5%-át állította elő.

A területi hatások

A földrajzi koncentráció nagyvárosi környezetben zajlik: a fejlett országokban szintén a hatvanas-hetvenes évektől megfigyelhető a szolgáltatás-szektor, a szakképzett munkaerő nagyvárosi koncentrációja, a multiregionális és interregionális, később multinacionális, transznacionális vállalatok nagyvárosi előretörése és ennek hatására a nagyvárosok és perifériájuk erőteljes fejlődése.

A globális gazdaság területi igényei újraszabják a területi társadalmi struktúrát, térbeli társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi, köztük foglalkoztatási problémák alakulnak ki. Egyrészt azokban a térségekben, ahová nem érkezik a globális tőke, másrészt azokban a térségekben, ahonnan a globális döntések következtében a transznacionális, multinacionális vállalatok elmennek.

A globális gazdasággal nem vagy kevésbé érintett térségekben a társadalmi problémák még súlyosabbak, miközben ezekben a térségekben igen dinamikus városrobbanás zajlik, amely az urbanizáció első szakaszának, a gyors városrobbanásnak a mai változata. A mai urbanizáció 93%-a a fejlődő országokban és a harmadik világ térségeiben, az ázsiai és afrikai országokban zajlik, a motiválóerők azonban eltérők: ezt a folyamatot főként a vidéki túlnépesedés, az ottani kilátástalan életkörülmények, a mérhetetlen szegénység és a hiányzó ipari fejlődés mozgatják. Példa lehet erre, hogy ezekben az országokban nyolcszázmillió ember slumokban él: a szub-szaharai afrikai térségben a városi népesség 62%-a, Kelet-Ázsia esetében 37%-a, Dél-Ázsiában 43%-a, Latin-Amerikában és a Karib-szigetek esetében pedig a 27%-a. A gondokat elsősorban a várostervezés, illetve az alapvető szolgáltatások (víz, csatorna, villany) hiánya okozza, továbbá a rossz közlekedés, a hatalmas munkanélküliség, a feketegazdaság jelenléte. Például Afrikában a munkanélküliség a városi népesség 50%-át érinti (Clos, 2016).

A fejlődő országokban a területi egyenlőtlenségek hatalmasak, a szeparált, kirívóan gazdagok által lakott és fegyveresen őrzött lakóparkok, a fizikailag és társadalmilag lepusztult slumok, a kirekesztettek enklávéi a polarizált társadalmi szerkezet élesen elváló két szélső pontját mutatják meg. A gazdaság fejlődését lényegi módon akadályozza a tervezetlenül lezajló urbanizáció, valamint a szakképzetlen és szegény vidéki népesség nagyvárosi tömörülése.

A globalizáció, a globális tőke mozgások területi hatására az egész világon, így Európában is átalakult a területi és társadalmi szerkezet, új térbeli társadalmi viszonyok szerveződtek, a nagyvárosi fejlődési folyamatok felgyorsultak. S ez új típusú városi terek, egész urbánus rendszerek kialakulásával, valamint a globális tőke és annak intézményei erőteljes nagyvárosi, világvárosi koncentrációjával is együtt járt (Friedmann–Wolff, 1982; Enyedi, 2003; Sassen, 1991). Korábban hatalmat birtokló települések hátrányos helyzetbe kerültek, mások pedig előretörték. Új, nagyvárosi hatalmak jelentek meg, ezek a globális városok, a világvárosok, amelyek gyakorta maguk mögé utasítják a nemzeti kormányokat, sajátos, nemzetek feletti döntési rendszereket hozva létre.

Az új gazdasági terek, a nagyvárosi gazdaságok a posztfordista gazdaság² működését (a szolgáltató- és a kvaterner szektorok növekedését) is képesek biztosítani. Ezek az új növekedési pólusok a gazdasági fejlődés csomópontjai, irányítóközpontjai, a parancsnoki helyek (Friedmann–Wolff, 1982), mivel itt koncentrálnak az irányítói funkciók, a transznacionális és multinacionális vállalatok központjai, a pénzintézeti centrumok.

Az egyes városok jelentsége eltérő, hierarchikus különbségek vannak köztük. A hierarchia csúcán azok a városok állnak, amelyek a globális folyamatokat irányítják, s ellenőrzésük alatt tartják a világ erőforrásait. Ezek a globális városok, a nagyvárosok.

2 – A tömegtermelésű fordista gazdasággal szemben a posztfordista termelés – az információs technológia, a modern elektronika révén – képes gyorsan alkalmazkodni a fogyasztói igényekhez. A termelési rendszer lényege a piac, a gyártott mennyiséget a kereslet és a kínálat szabja meg. Mindez területi dekoncentrációhoz vezet. Rövid idő alatt ugyanazon a gyártósoron új termékeket lehet gyártani. Mindenből annyit rendelnek a cégek, amennyire szükség van, nincs raktározási költség. A termelés egész folyamata során ellenőrzik a termék minőségét.

A globális urbanizációban szerveződő területi társadalmi szerkezetre éles regionális egyenlőtlenségek, a társadalmi polarizáció erősödése jellemző, egyrészt a globális városrégiók és a többi régió között, másrészt a metropoliszok és az egyéb városi formációk között. A világvárosok, nagyvárosok struktúrájában, a városközpontok és a környékük között szintén erősek a gazdasági, társadalmi egyenlőtlenségek. A fejlett ipari társadalmakban, az Egyesült Államokban, Japánban, az európai országokban a területi koncentrációt eredményező globális gazdasági folyamatok, a világgazdaság, a multinacionális cégek nagyvárosi régióbeli koncentrációja, az ott megjelent központi cégek és azok vezetői rétegeinek komoly mértékű jelenléte miatt a társadalmi különbségek számottevő mértékben növekedtek. A kétmilliónál nagyobb népességű településegységek koncentrálják a leghatalmasabb intézményeket, a leggazdagabb családokat, de az adott országokra jellemző szegénység egy részét is (Cadene, 2000).

Az európai városok eltérő sajátosságai

Az európai városok és társadalmi problémáik alapvetően különböznek az amerikai városoktól és gondjaiktól: eltérő a piaci mechanizmusok és az állami szerepek jelenléte és hatása. Az amerikai városokban erősebb társadalmi különbségeket okoznak a piaci folyamatok, míg az európai város jobban védett közpolitikai értelemben, magasabb a közszférában foglalkoztatottak, a városi viszonyokat hivatalból is alakítók aránya. A közszolgáltatások, köztük az infrastruktúra és a tervezési viszonyok szintén nagyobb mértékben tartoznak a közszféra, az állami rendszerek keretéhez, s ezek enyhíteni képesek a szegregációt, a társadalmi szegénységet is (Kazepov, 2005). A piaci viszonyoknak az amerikai modellhez képest erősebb állami koordinálása, a határozottabb és átfogóbb szociál-, illetve oktatáspolitikai szinten hozzájárul Európában a társadalmi kockázatok enyhítéséhez, a közös jólét erősítéséhez.³

A fejlett és a fejletlen országok városai, a globális és egyéb városok, az észak-amerikai és az európai nagyvárosok nemcsak méreteikben, nemcsak hajtóerőikben, hanem ellentmondásos jellegükben is eltérők: az európai társadalmi problémák, a szegénység, a kirekesztettség, de a közlekedési anomáliák sem hasonlíthatók össze sem az amerikai, sem a harmadik világ nagyvárosi feszültségeivel.

A jóléti állam visszaszorulásával, a piaci viszonyok megerősödésével összefüggésben azonban erősödnek a hasonló trendek is: a globális városoknak kiemelt sajátosságuk a magas társadalmi státuszúak koncentrációja. Ez a folyamat az európai (így a kelet- és közép-európai) globális és egyéb nagyvárosokra is jellemző.

3 – Az európai városi életfeltételek sok más városhoz képest kiemelkedő voltát mutatja például az, hogy a világ egyik legjelentősebb tanácsadó cége, a Mercer városi életminőséget feltáró vizsgálata számos európai várost talált a legjobbak között: a 230 elemzett város közül 23 került a legjobbak közé, ebből 14 európai város volt (Brinded, 2017).

A következmények

Dzsentrifikáció és kirekesztés

A nyugat-európai nagyvárosi dzsentrifikáció folyamata a hatvanas-hetvenes években kezdődött. Ekkor főként a különböző alternatív életformák szerint élő társadalmi csoportok képviselői, fiatal értelmiségiek, művészek jelentek meg a fizikailag és társadalmilag is válságban lévő, alacsony lakás- és ingatlanárakat kínáló negyedekben. Az ott élő úgynevezett régi középosztálybeliekkel (kisegzisztenciák, tulajdonnal is rendelkezők, szabadfoglalkozású értelmiségiek), kispolgárokkal, munkásrétegekkel közösen, fokozatosan kezdték megújítani a korábban ipari funkciójú, lepusztult barnaövezeti épületeket, lakótömböket, javítani a lakások méreteit és minőségét, és (forrásokkal és igényekkel) fejleszteni a kereskedelmi szolgáltatásokat is. A közösségi terek is új arculatot és új funkciókat kaptak. A meglévő és arra még érdemes építészeti környezetet, régi épületeket, lakásokat nemcsak megújították, hanem védtek is. Ebben az időszakban a hatósági támogatások jelentősége még elenyésző volt, a lakáspolitikai többnyire különböző egyéni lakásfelújítási hitelek formájában támogatta a folyamatokat.

A nyolcvanas évek új szakaszt, fizikai megújulást és új társadalmi helyzetű lakosságot hoztak. A globális gazdaság és a nagyvárosi elhelyezkedéshez kötődő érdekeik nagy, egyben többfunkciós rehabilitációs projekteket vontak maguk után. Az eredetileg ipari negyedet, nagy kiskötteket már nemcsak felújító, hanem gyökeresen át is formáló, s ezzel teljesen új városrészeket létrehozó ingatlanfejlesztések megvalósításában új szereplők is részt vettek: a különböző szintű hatóságok, ingatlanfejlesztők, nagy beruházók, hitelintézetek. Mindez nagymértékben megnövelte a lakás- és ingatlanárakat, ami pedig a helyi lakosság gyors kicserélődését eredményezte, társadalmi kirekesztést okozva: az alacsonyabb jövedelmű lakosság költözni kényszerült. Az újonnan érkezettek már magasabb jövedelműek, képzettek, a globális gazdaság működéséhez kapcsolódó felső és középosztálybeliek voltak.

A kelet- és a közép-európai nagyvárosok dzsentrifikációja lassan és a nyugati modellhez képest megkésve bontakozott ki. A közeledést a két modell között a kilencvenes évek során a nyugat- és a kelet-közép-európai nagyvárosokban egyaránt lejátszódó „citysedés”, vagyis a belvárosok új kereskedelmi, szolgáltatói vagy közigazgatási funkcióinak kialakulása hozta. Ennek hatására a dzsentrifikáció tovább erősödött. A kelet- és a közép-európai nagyvárosokban az adott időszakban fokozatosan szélesedő városrehabilitációs programok gyorsították fel a városközpontok társadalmi átalakulását, növekedett a lakosság középosztályi jellege. Az időközben fokozódó szuburbanizáció lassította ugyan a városközponti dzsentrifikációt, a nagyvárosi környezettel – annak rossz fizikai és társadalmi állapota miatt is – elégedetlenek közül sokan kiköltöztek a városok környékére. A szegényebb társadalmi rétegek pedig vagy visszaszorultak a felújítás nélküli, lepusztult negyedekbe, vagy visszaköltöztek eredeti vidéki lakóhelyükre. Az államszocializmusban még biztos munkahely elvesztése, a munkanélküliség mellett a belső városrészekben található lakás- és ingatlanárak növekedése szintén erősítették a társadalmi kirekesztést.

A nyugati és a keleti modell szerinti dzsentrifikáció (és a társadalmi kirekesztés) között meglévő számos különbség, a keleti modell késleltetett és lassabb folyamata ellenére is számos hasonlóság fogalmazható meg a nyugat-európai és a kelet-közép-európai dzsentrifikációs jelenségek között. Ezek a következőkben foglalhatók össze:

1. A nyugat- és kelet-közép-európai nagyvárosokban, fővárosokban egyaránt erőteljes dzsentrifikációs folyamatok zajlanak. Ennek során a belső negyedek, köztük a korábban lepusztult állapotú részek lakói kicserélődnek: az alacsonyabb társadalmi státuszú népesség tagjai (az iskolázatlanok, az alacsony jövedelműek) fokozatosan kirekesztődnek a rosszabb ökológiai pozíciójú belső negyedekbe, elővárosokba, de főként a nagyvárosok, a fővárosok környékére. A helyüket magasabb társadalmi státuszú (iskolázott, magas jövedelmű) népesség foglalja el.

2. Mindkét modellben a magas társadalmi státuszú csoportok, a képzettebbek, a magasabb jövedelműek elsősorban a városközpontokban, illetve a jó elővárosokban, a jobb város környéki településeken helyezkednek el. A társadalmilag magas státuszú felső és középosztálybeli elővárosok megjelenését a szuburbanizációs folyamatok dinamizálódása, a belső városi környezetből elvágók, a lakáspiac adottságaival élni tudók és élni is akarók kiköltözései magyarázzák.

3. Mindkét modellnek jellemzője az is, hogy az alacsonyabb társadalmi osztályok kisebb részben a városközpontokban, nagyobb részben a városkörnyéken, annak fejletlenebb részein koncentrálódnak.

4. A térbeli társadalmi átalakulást meghatározó tényezők között igen fontos az állami és a piaci mechanizmusok hatása, azok arányai. Az európai városok lényeges történeti jellemzői közé tartozott az amerikaihoz képest erősebb állami, különböző városfejlesztő hatósági részvétel, illetve a piaci hatások visszafogottsága és az ebből is adódó társadalmi szerkezeti különbségek, az enyhébb szegregáció rendje. A nyugat-európai nagyvárosok legújabb társadalmi szerkezeti jellemzőinek vizsgálatából azonban kiderül, hogy a nyugat-európai nagyvárosokban is enyhül az állami jelenlét, az állami szerepek fokozatosan visszaszorulnak, és átadják a helyüket a piaci folyamatoknak.

5. Ez a kelet- és közép-európai nagyvárosi modellre is igaz: a kilencvenes években kezdődött társadalmi és politikai rendszerváltással, a kapitalista gazdaság, a piaci társadalmi és gazdasági viszonyok kialakulásával a területi társadalmi szerkezet alakítását az állami beavatkozás, a hatósági tervezési és fejlesztési törekvések, a központilag irányított forráselosztás helyett egyre inkább a magánszektor, a privát szereplők, a vállalkozók, a külföldi befektetők veszik át.

6. A nyugati és a keleti modellek esetében a társadalmi szerkezeti átalakulást a globális gazdaságba való integráció, a globális hatások jelentős mértékben befolyásolják: a globális gazdasághoz kötődő döntési funkciók belvárosi elhelyezkedési igényei, a belváros citysedése, a központi üzleti negyed kialakulása, az ott koncentrálódó banki, kereskedelmi, idegenforgalmi

szerepkörök erősödése, a lakóhelyi funkciók visszaszorulása. A belső városrészekben zajló rehabilitációk, az épített környezet modernizációja, a városi szolgáltatások színvonalának emelkedése mindkét modellre igaz.

7. Mindkét modellben jelen van a szuburbanizáció, a jobb módúak belvárosból való kiköltözése a városkörnyékre, a nyugati modell esetében korábbi, a keleti modell esetében későbbi kibontakozással. Az új területi szerkezet mögött az „urban sprawl”, vagyis a városi terjeszkedés sajátos mechanizmusai is ott vannak. A kiköltözők egy része a városrehabilitáció hatására viszszaér a fővárosba.

8. Egy újfajta szuburbanizációs modell szerveződését is lehet érzékelni, amelyet részben a belső városrészekből a külső negyedek felé irányuló mozgások okoznak. Ez a modell a magas státuszúak által megvalósított területfoglalások eredményeként szerveződik, nevezetesen a korábban lepusztult, de most fejlődésnek induló külső városnegyedekbe költözés keretében. Az új negyedek vonzerejét részben a megújuló társadalmi szerkezet, a kedvező természeti adottságok, de legfőképpen az a fajta szuburbanizációs út adja, amely biztosítja a városi és kvázi vidéki adottságok egyidejű érvényesülését.

9. A két modell közötti közeledést az is mutatja, hogy mind a nyugat-európai, mind a kelet-és közép-európai nagyvárosokban a legújabb térbeli társadalmi szerkezeti változások fő irányai a belvárosok és a városkörnyékek voltak, de a nyugati modellhez képest a keleti modellben e változások később, késleltetett módon valósultak meg.

A globális szegénység

A világgazdasági folyamatok jövőbeni alakulásától további munkanélküliség várható. A növekvő munkanélküliség a szegénység növekedésével is együtt jár, amit a jóléti államok és lehetőségeik visszaszorulása is felerősít. Az 1973-as olajválságot követően, illetve a nyolcvanas évek óta különböző időszakokban kibontakozott gazdasági válságok miatt is fokozatosan visszaszorultak az állampolgári jogon kínált közszolgáltatások, megszűnt a stabil munkaerőpiac, a szociális ellátás, az alacsony szintű, de mindenkire kiterjedő jövedelembiztonság.

Különböző vizsgálatok szerint az elmúlt néhány évtizedben a legnagyobb amerikai metropoliszokban, így New Yorkban is éleződtek a térbeli társadalmi megosztottság folyamatai, a mai amerikai társadalom éles strukturális és jövedelmi egyenlőtlenségeit is kifejezve. A Columbia Egyetem Nobel-díjas professzora, Joseph E. Stiglitz szerint az amerikaiak 1%-a kontrollálja a nemzeti vagyont 40%-át. Ez a felső 1% élvezi a legjobb egészségügyi ellátást, oktatást és a vagyont előnyeit. A lakosság 99%-a mindebből kimarad (Stiglitz, 2012).

A mai nagyvárosi, világvárosi társadalmi kirekesztés nemcsak éles, hanem jelentősen fel is gyorsult. A szegényebb társadalmi csoportok még azokról a területekről is kiszorultak, ahol történetileg elhelyezkedtek, mégpedig az új piaci beruházások térfoglalásai miatt, a *public-pri-*

vat partnership (PPP, köz- és magán-együttműködés) megoldások szempontjából hasznos városfelújítások, az újonnan kialakított luxuslakások, bankok, bevásárlóközpontok, luxushotelek építése következtében is (Bliss, 2017). A vonatkozó kutatások szerint azonban a legnagyobb szegénység nem a globális amerikai nagyvárosok sajátja. Az államszövetségi népszámlálási adatok alapján a szegények aránya 17% a nem metropolisz térségekben, a városokban, miközben a metropoliszban élő szegények aránya 14,6% (Sternheimer, 2013).

A nyugat-európai globális szegénység értelmezéséhez szintén az 1973-as olajválságból kell kiindulnunk. Az ezt követő eladósodási folyamat és a nyolcvanas-kilencvenes években, majd 2008-ban kitört pénzügyi válságok, az egy főre jutó GDP szintjének változásai, erőteljes ingadozásai véget vetettek a hatvanas évekre jellemző optimista, a töretlen gazdasági fejlődés lehetőségeire alapozott időszaknak. A nyolcvanas évek óta egész Európában nyilvánvalók a gazdasági hanyatlás jelei és kedvezőtlen társadalmi következményeik.

A nemzetállamok alapvető jóléti céljai fokozatosan épültek le, a szegénység felszámolása, a teljes foglalkoztatottság és a teljes körű ellátás biztosítása egyre több országban megvalósíthatatlan ideává vált. A jóléti célok visszaszorulása társadalmi problémák sokaságát okozta. Ezek között különösen fontos a hosszú távú munkanélküliség, amely az európai államokat ugyan eltérő mértékben érinti, s a különböző időszakokban (például 2000 és 2014 között) erősen ingadozó értékeket mutatott, de a 2008-as gazdasági válság után folyamatosan növekedett.⁴

A szegénység, ezen belül a városi szegénység problémája komoly nehézséget jelent az európai országok számára: 2017-ben 113 millió ember, az Európai Unió népességének 22,4%-a volt kitéve a szegénység és a társadalmi kirekesztés kockázatainak (Eurostat, 2019). 2018-ban enyhe csökkenés volt tapasztalható: az Eurostat 2018-as adatai szerint az uniós állampolgárok 21,7%-át fenyegette a szegénység vagy a társadalmi kirekesztettség (Eurostat, 2018).

A szegénységnek több formája lehet: pénzügyi szegénység, anyagi depriváció és alacsony munkaintenzitású háztartási létforma. A pénzügyi szegénység a legjellemzőbb szegénységi forma: 2017-ben 85,3 millió embert, az EU-népesség 16,9%-át érintette.

Nyilvánvaló, hogy az európai háztartások szegénységi kockázatai között, főként a nyugat- és a kelet-közép-európai országokat összehasonlítva (az Európai Unió átlagához képest is) nagyok az eltérések. A kelet-közép-európai országokban az Európai Unió huszonnyolc⁵ tagállamának átlagértékeihez képest magasabb a szegénység és a társadalmi kirekesztés kockázata. Az Eurostat 2016-os elemzéseiből (több évre visszamenőleg is) kiderül, hogy az Európai Unió tagállamaiban a kockázatoknak kitétek legnagyobb arányban a rurális térségekben, és legkevésbé a kisebb városokban élnek; a nagyvárosi arányok a két kategória között jelennek meg. A fejlett

4 – Az EU munkanélküliségi rátájának alakulása: 2000-ben 9,2%, 2008-ban 6,8%, 2010-ben 9,2%, 2013-ban 10,95%, 2014-ben pedig 10,1%. 2019-ben a ráta 6,3%-ra csökkent (*Geoindex*).

5 – A tanulmány az Egyesült Királyság Európai Unióból való 2020. január 31-i kilépése előtt íródott.

nyugat-európai országokban a legnagyobb szegénységi és kirekesztettségi kockázat a nagyvárosokban jelentkezik.

Külön problémát jelent, hogy a városi szegénység mértéke nehezen becsülhető meg, mert kevésbé is látható, elsősorban az Európán kívüli országokban, ahol a hivatalos intézmények sokszor abban is bizonytalanok, mennyien vannak, hol, melyik nyomornegyedben élnek a szegények. Az ENSZ Emberi Települések Központja szerint ma hat emberből egy nagyvárosi nyomornegyedekben vagy önkényesen elfoglalt ingatlanokban él (Bartlett, 2011). Az Eurostat adatai szerint 2016-ban az EU-ban a 20–64 éves városlakók 24%-a volt kitéve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának (Tamara, 2016).

A térbeli társadalmi migráció, az ázsiai és az afrikai országokból érkező, többnyire szakképzetlen vendégmunkások, bevándorlók, menekültek tömeges méretű, fejlett európai országokba való beáramlása nemcsak a városi szegények számát növeli, hanem a társadalmi depriváció új paneljeit is létrehozza, a társadalmi kirekesztés folyamatait, a térbeli szegregációt is erősíti, a különböző kultúrák és vallások, társadalmi magatartási formák ellentmondásait, a társadalmi konfliktusok sokaságát is eredményezi.⁶

A magyarországi szegénység

A legújabb társadalomtudományi kutatások szerint az utóbbi tíz esztendőben éles strukturális változások figyelhetők meg Magyarországon, amelyek a növekvő elszegényedésben, a középosztály alsóbb rétegeinek leszakadásában, a társadalmi szakadékok mélyülésében jelentkeznek. A 2008-as globális válságnál korábban meginduló gazdasági és pénzügyi válság különösképpen kedvezőtlen hatásokkal járt. A TÁRKI 2018-as riportkötete szerint 2007 és 2012/2013 között növekedtek az egyenlőtlenségek, így a jövedelmi szegénység is. A TÁRKI adataiból az is kiderül, hogy 2007 és 2012 között 12,6%-ról 17%-ra, a KSH adatai szerint 2007 és 2013 között 12,3%-ról 15%-ra növekedett a jövedelmi szegénység. Az anyagi depriváció szintén kedvezőtlenül változott: a TÁRKI adatai azt mutatják, hogy 2009 és 2012 között 34%-ról 37%-ra, a KSH vizsgálatai szerint pedig 2007 és 2013 között 18%-ról 28%-ra növekedett az anyagilag depriváltak aránya (Branyiczki–Gábos, 2018: 125).

Az összehasonlító vizsgálatok sem mutatnak kedvező képet: a *Társadalmi Riport* 2014-es adataiból az derül ki, hogy a szegénységgel és társadalmi kirekesztéssel veszélyeztetettek aránya a visegrádi országok között Magyarországon nem csak a legmagasabb, hanem 2008 óta folyamatosan emelkedik, miközben a lengyelek, a szlovákok és a csehek 2005 és 2013 között csökkenteni tudták a veszélynek kitétek arányát (Szívós, 2014: 61–62).

6 – 2017-ben 2,4 millió bevándorló érkezett az EU-ba nem uniós országokból (Eurostat, 2017).

Ugyanakkor a válság enyhülését követően számottevő csökkenést mértek: a KSH adatai szerint a jövedelmi szegénység 15%-ról 13,4%-ra, az anyagi depriváció pedig 28%-ról 16%-ra csökkent (Branyiczky–Gábos, 2018: 125). Az Eurostat 2018-as adatai szerint Magyarországon 19,6% volt azok aránya, akiket szegénység és társadalmi kirekesztettség fenyeget (Qubit, 2019).

A megoldás lehetősége és szükségessége

A társadalmi jóllét fejlesztése

„A GDP-n túl: a gazdasági teljesítmény és a társadalmi jóllét mérése” címmel 2009. november 25-én konferenciát rendeztek a Magyar Tudományos Akadémián. A magyarországi tudományos közösség ekkor hallott először a Stiglitz-jelentésről, elismert hazai tudósok tolmácsolásában. A *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* [A gazdasági teljesítményt és a társadalmi fejlődést mérő bizottság jelentése] című tanulmány Stiglitz vezetésével, nemzetközileg ismert és elismert közgazdászok, társadalomkutatók részvételével készült 2009-ben.⁷ A jelentést a Francia Köztársaság akkori elnöke, Nicolas Sarkozy kérésére készítették. A felkérés célja az volt, hogy vizsgálják meg a 2006–2008-ban kiobbant gazdasági, pénzügyi és társadalmi válság főbb meghatározó tényezőit, s keressenek új problémamegoldásokat.

A jelentés megállapította, hogy a válság egyik számottevő oka, hogy a bruttó hazai termék (GDP), amely a társadalmi és gazdasági folyamatok méréséhez használt indikátor, nem alkalmas a társadalmi fejlődés mérésére, annak nem megfelelő mutatója, ezért új mérőeszközökre van szükség. Olyanokra, amelyek figyelemmel vannak a fenntartható fejlődés szempontjaira, annak fő pilléreire, a gazdasági, környezeti és társadalmi összefüggésekre, köztük az egyének társadalmi jóllétére (*well-being*) is.

A jelentés központi gondolata, hogy a termelés- és gazdaságorientált mérésekről a mai és a jövőbeni generációk társadalmi jóllétére,⁸ annak vizsgálatára kell helyezni a hangsúlyt. Ez a felfogás a mai korszak lényeges paradigmaváltását fejezi ki, azt, hogy nemcsak a gazdaság, a gazdasági folyamatok, hanem a társadalmi összefüggések, az érintett társadalmak mindennapi életviszonyai, így a jóllétük is fontos, akár a világban zajló jelenségek értelmezésekor, akár a legkülönbözőbb típusú fejlesztési célok kijelölésekor, akár a társadalmi és gazdasági, politikai problémák, feszültségek kiküszöbölésére való törekvés idején is.

A társadalmi jóllét fejlesztése nem könnyű feladat: a mai városfejlődés és a mögöttes városfejlesztések, valamint a várostervezés is alapvetően gazdasági prioritások és az azok mögött lévő

7 – A bizottság munkájában kelet-közép-európai tudósok nem vettek részt.

8 – A társadalmi jóllét fogalma nyolc tényezőt foglal magában: az anyagi életkörülményeket (ennek keretében a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon mutatóit), az egészség, az oktatás és az egyéni aktivitások szempontjait (a munkát is beleértve), a politikai képviselet és a kormányzás, vagyis a politikai érdekérvényesítés mutatóit, a társadalmi és a személyes jellegű kapcsolatrendszerek összefüggéseit, a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok és végül a gazdasági és a fizikai jellegű bizonytalanságok dimenzióit.

érdekcsoportok, befektetői, ingatlanfejlesztői érdekek érvényesítésére szolgálnak. A társadalmi szempontok, a területi társadalmi problémák enyhítésének célja, a térbeli társadalmi egyenlőtlenségek kezelésére irányuló törekvés a különböző fejlesztési koncepciókban sokszor csak ideológiai értelemben jelenik meg. A városok jövőjét kijelölni akaró stratégiák és a megvalósítási tervek nem biztosítják a területi egyenlőtlenségek tényleges és hatékony csökkentéséhez szükséges erőforrásokat, sem az olyan intézményeket, amelyek képesek lennének a városi társadalmak minél szélesebb csoportjai lakóhelyi érdekeinek képviselőjére, azok városfejlesztési modellekbe való integrálására. Ehhez persze strukturális, vagyis komplex beavatkozásokra is szükség lenne, mivel a területi célú fejlesztések önmagukban kevesek a nagyvárosi társadalmakat szétválasztó, strukturális eredetű távolságok csökkentésére.

A fentiekben már láttuk, milyen meghatározó mechanizmusok okozzák a mai térbeli társadalmi szerkezeti egyenlőtlenségeket: a globális gazdaság mai dinamikáit, az ingatlanpiac logikáját, a hatósági törvények és az azok mögött álló érdekviszonyok döntő hatásait kell ismét kiemelni. Ezek kiugró szerepet játszanak a nagyvárosi dzsentifikációban és a kirekesztésben. A modern nagyvárosnak szüksége van a dzsentifikáció folyamatára, de nincs szüksége olyan kirekesztésre, amely társadalmi csoportokat olyan kedvezőtlen lakóhelyi viszonyok közé kényszerít, amelyek a minőségi emberi lét minimálisan szükséges feltételeit sem biztosítják. A mai nagyvárosok sok embertől veszik el a városhoz való jogot, vagyis azt a jogukat, hogy úgy maradjanak a nagyvárosokban, hogy legalább átlagos színvonalú, a modern kornak megfelelő minőségű lakóhelyen élhessenek, hogy joguk legyen a lakhatáshoz. Ez máris azt az ellenvetést szülheti, hogy a kiszorítottaknak, szegényeknek nincs munkájuk, nincs jövedelmük. Ezért sem ők, sem más nem fizeti ki a lakóhelyük fejlesztését, a jobb lakások biztosítását. Az ő megsegítésüket elsősorban az államoknak, a helyi hatóságoknak kellene vállalniuk. Ez az európai gondolkodás lényeges szempontja.

Az állami szerepvállalás persze nem helyettesítheti a társadalmi és a civil szervezetek, az egyházak támogatását, az állami beavatkozások kontrollját s az Európai Unió támogató részvételét, pályázati forrásait szintén feltételezi. Ugyanakkor az újfajta, a társadalmi érdekek egyeztetésére, a társadalmi részvételre épülő városfejlesztő és tervezési felfogásokat sem helyettesítheti. Mindez jelzi, hogy az európai nemzeteknek és a széles társadalmi csoportoknak az összefogására is szükség van a szegénység, a társadalmi kirekesztettség leküzdéséhez, de legalábbis az enyhítéséhez.

A publikáció az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítójú, „Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban” című projekt keretében készült.

IRODALOMJEGYZÉK

- BARANYAI NÓRA: *Autonómiatörekvések Kelet-Közép-Európában*, Pécs–Székesfehérvár, IDRResearch Kft. – Publikon, 2017.
- BARTLETT, SHERIDAN: *A nagyvárosi szegénység gyermekei*, <http://www.csagyi.hu/jo-gyakorlatok/nemzetkozi/item/288-a-nagyvarosi-szegenyseg-gyermekei>
- BARTLETT, SHERIDAN: *Children in urban poverty, Can they get more than small change?*, 2011.10., https://www.unicef.org/socialpolicy/files/October2011_ChildPoverty-Insights_EN_Final.pdf
- BLISS, LAURA: *The New York that belonged to the city*, 2017.08.17. In: Citylab, <https://www.citylab.com/life/2017/08/vanishing-new-york-gentrification/537126/>
- BRANYICZKI RÉKA – GÁBOS ANDRÁS: A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon, in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi riport, 2018*, Budapest, TÁRKI, 2018, 125–144.
- BRINDED, LIANNA: *The 23 cities with the best quality of life in the world*, 2017.03.14. In: Business Insider, <https://www.businessinsider.com/mercer-2017-quality-of-living-worldwide-city-rankings-2017-3>
- BRONNER, LUC: La politique de la ville impuissante á résoudre les difficultés des quartiers, *Le Monde*, 2010. október 16.
- CADÈNE, PHILLIPE: La pauvreté du plus grand nombre et les difficultés de la gestion urbaine, in DORIER-APPRILL, ELISABETH (szerk.): *Les très grandes villes dans le monde*, Editions du Temps, 2000, 139–165.
- CLOS, JOAN: *Urbanization Challenges of the 21st Century*, 2016. <https://www.chatham-house.org/sites/default/files/Clos,%20Joan.pdf>
- EHRLICH ÉVA – RÉVÉSZ GÁBOR – TAMÁSI PÉTER (szerk.): *Kelet-Közép-Európa: honnan –hová?*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994.
- ENYEDI GYÖRGY: *Városi világ*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2012.
- ENYEDI GYÖRGY: *Városi világ, Városfejlődés a globalizáció korában*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, 2003.
- EUROSTAT: *Europe 2020 indicators – poverty and social exclusion*, 2019. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/29306.pdf>

- EUROSTAT: *International day for the eradication of poverty*, 2018. <https://ec.europa.eu/eurostat/news/themes-in-the-spotlight/poverty-day-2019>
- EUROSTAT: *Migration and migrant population statistics*, 2017. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Migration_and_migrant_population_statistics
- FRIEDMANN, JOHN – WOLFF, GOETZ: *World City Formation, An Agenda for Research and Action, International Journal of Urban and Regional Research*, VI. évfolyam, 1982/3., 309–344.
- GEOINDEX: *Munkanélküliség*. <http://www.geoindex.hu/munkanelkuliseg/>
- KAZEPOV, YURI (szerk.): *Cities of Europe*, Malden, Blackwell Publishing, 2005.
- LENGYEL IMRE: *Verseny és területi fejlődés, Térségek versenyképessége Magyarországon*, Pécs, JATEPress, 2003.
- LIM, GILL-CHIN: *Globalization, spatial allocation of resources and spatial impacts, A conceptual framework*, in RICHARDSON, HARRY W. – BAE, CHANG-HEE CHRISTINE (szerk.): *Globalization and Urban Development*, Berlin, Springer, 2005, 13–27.
- MELLÁR TAMÁS: *Felemás magyar modernizáció*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2009.
- MÉRIEUX, ALICE: *Chômage, services publics... Les chiffres désespérants des banlieues pauvres*, 2017.11.14. In: *Challenges*, <https://www.challenges.fr/politique/chomage-services-publics-les-chiffres-desesperants-des>
- OBSERVATOIRE DES INÉGALITÉS: *Le chômage dans les zones urbaines sensibles*, 2014.03.11. In: *Observatoire des inégalités*, <https://www.inegalites.fr/Le-chomage-dans-les-zones-urbaines-sensibles>
- QUBIT: *Magyarországon a népesség ötödét fenyegeti szegénység*, 2019.10.18. In: *Qubit*, <https://qubit.hu/2019/10/18/magyarorszag-a-nepesseg-otodet-fenyegeti-szegenyseg>
- SASSEN, SASKIA: *Global City: New York, London, Tokyo*, New Jersey, Princeton University Press, 1991.
- STERNHEIMER, KAREN: *Where do poor people live?*, 2013.06.10. In: *Everyday Sociology*, <http://www.everydaysociologyblog.com/2013/06/where-do-poor-people-live.html>
- STIGLITZ, JOSEPH E.: *The Price of the Inequalities, How Today's Divided Society Endangers Our Future*, New York – London, WW. Norton Company, 2012.
- STIGLITZ, JOSEPH E. – FITOUSSI, JEAN PAUL – SEN, AMARTYA: *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, 2009. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/118025/118123/Fitoussi+Commission+report>

- SZIRMAI VIKTÓRIA: *A környezeti érdekek Magyarországon, Fontosabb, hogy megéljünk?*, Budapest, Pallas Kiadó, 1999.
- SZIRMAI VIKTÓRIA: *Városok és városlakók, A befogadó és a kirekesztő városok*, Budapest, Corvina Kiadó – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2019.
- SZIVÓS PÉTER: A magyar háztartások jövedelme és fogyasztása nemzetközi összehasonlításban: felzárkózás vagy leszakadás?, in KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.): *Társadalmi Riport, 2014*, Budapest, TÁRKI, 2014. 51–63.
- TAMARA: *Szegénység, társadalmi kirekesztettség: a magyar városok „jobban teljesítenek” az uniós átlagnál*, 2016.06.01. In: Kamaraonline, <http://kamaraonline.hu/szegenyseg-tarsadalmi-kirekesztettseg-a-magyar-varosok-jobban-teljesitenek-az-unios-atlagnal/>

SOCIAL INEQUALITIES, POVERTY, SOCIAL WELL-BEING

Abstract

The aim of the article is to present the social driving forces of the contemporary demonstrations in the large cities: and to indicate the common motivations of the demonstrations formulated in the Western and Eastern Central European large cities. It is evident that the poverty, the well-being deficit, and the fear of losing social status are among the mobilising factors. There are a lot of common feature in the aspirations and the social base of the protesters. They are the excluded from the social possibilities and the right to proper work and quality healthcare services and good housing. According to facts these strata are located partly in the city centers and the majority on the edge of cities.

The analyses focus on the determining mechanisms also: namely the globalisation, and the effects of globalised urbanisation and their consequences on the spatial social inequalities formulated in the cities. At the same time the spatial characteristics of the global, and European, and Hungarian poverty are also analyses. The well-being concept suggest one possible solution to manage the above mentioned issues.

Keywords: the spatial-social inequalities, poverty, globalisation, exclusion, gentrification.

Szirmai Viktória

Széchenyi-díjas szociológus, az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének kutatóprofesszora, a Kodolányi János Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

DOROTHY DAY, A NAGY ISMERETLEN

GÖRFÖL TIBOR

Nehéz megmagyarázni, miért számít szinte teljesen ismeretlennek Magyarországon az amerikai Dorothy Day, a munkások nagy barátja, az igazságosság fáradhatatlan szószólója és a szegények táplálója, akinek boldoggá avatási eljárása az észak-amerikai katolikus egyház egyik legfontosabb ügye (legalábbis, ha a nehézségektől és botrányoktól eltekintünk). Ismeretlenségének talán három oka jelölhető meg. Először is a társadalmi kérdésekben tanúsított radikalizmus és a hagyományos katolikus vallásosság olyan összefonódását tanúsítja, amely egészen szokatlanul hat európai környezetben. Másodsorban Észak-Amerika 20. századi katolikus szellemisége általában sem vált ki különösebb érdeklődést mifelénk, s a múlt század amerikai nagyságai közül talán csak Thomas Merton alakja vésődött be a katolikus köztudatba, miközben továbbra is az ismeretlenség homálya fedi a lelki élet olyan mestereit, mint Fulton Sheen, a katolikus irodalom olyan óriásait, mint Walker Percy és Robert Lax, a szociális elkötelezettségű aktivizmus olyan hőseit, mint Catherine de Hueck Doherty. Harmadsorban Dorothy egyesek szemében naiv, mások szemében megtörhetetlen, de mindenképpen amerikai színezetű pacifizmusa is idegennek tűnik sokak számára. Pedig Dorothy nemcsak a múlt század nagy megtérői közé tartozik, s nemcsak személyének és írott életművének van máig ható kisugárzása, hanem hatalmas mozgalmat is létrehozott, amely a mai napig aktív: a Catholic Workert, a Katolikus Munkást, amelynek jelenleg közel kétszáz közössége, háza és farmja működik, főként az Egyesült Államokban, de másutt is.

Dorothy szellemi útja radikálisan baloldali, anarchista és kommunista körökből indult. 1897-ben született New Yorkban, s bár szülei megkereszteltették (az episzkopális egyház tagja lett), néhány fiatalkori vallási fellángoláson túlmenően a kereszténység nem játszott szerepet az életében. Egyetemre is csupán két évig járt, ahol belépett a szocialista pártba, de húszéves korától már baloldali lapok munkatársa volt, sokszor szabadúszóként (mások mellett Trockijjal is készített interjút). Bohém és kommunista New York-i baráti körétől, amelynek hosszú ideig Eugene O'Neill drámaíró is tagja volt, egyik harcostársa öngyilkosságának hatására kezdett eltávolodni: egyre magányosabb lett, egyre inkább valami mást kezdett keresni, s amikor egy utólag „igen rossznak” minősített regényének bevételeiből kis házat tudott venni magának Staten Islanden, új korszak kezdődött az életében.

A házba a természettudományok iránt érdeklődő, harcosan ateista élettársával költözött, aki rányitotta a szemét a világ és a természet szépségére, s részben ennek hatására Dorothy a Bibliát is fel-fellapozta olykor. 1925-ben váratlan terhessége ismét fordulópontot eredményezett bel-

ső fejlődésében, mivel eltökélte magában, hogy a gyermeket katolikusnak fogja kereszteltetni, amit viszont az apa oly hevesen ellenzett, hogy Dorothy válaszáig elkerült: vagy a szerelmet, vagy kibontakozóban lévő vallási meggyőződését választja, ahogyan egyik önéletrajzában fogalmazott: „a kérdés egyszerűen az volt, hogy az embert vagy Istent választom-e”. 1926-ban megszületett Tamar, Dorothy szakított az apával, és a szakítás másnapján belépett a katolikus egyházba.

Barátai szemében szörnyű áruást követett el, cserben hagyta a munkásokat, a szegényeket és a kizsákmányoltakat, s a kiváltságosok között foglalt helyet. Dorothy számára is kínzó gyötrelmet jelentett, hogyan maradhat hűséges azokhoz, akik miatt egész baloldali aktivizmusába belekezdett, „a munkásokhoz, a világ szegényeihez, akik társaságában Krisztus az életét töltötte”. 1932 decemberében Washingtonban részt vett a kommunista barátai által szervezett munkanélküli-tüntetésen, s a kismizetteket szemlélve gyötrelmében egy templomba menekült, ahol azért fohászzkodott, hogy vallási meggyőződésével együtt tudjon javára lenni a szegényeknek. Hazatérve a lakása bejáratánál egy elhanyagolt külsejű, francia akcentussal beszélő, kopott öltönyének zsebeit könyvekkel és rölapokkal telezsúfoló, furcsa alak várta (a *Commonweal* című katolikus lap egyik szerkesztőjétől kapta meg Dorothy címét): Peter Maurin, a hamarosan megszülető Katolikus Munkás másik alapítója.

A kereken húsz évvel idősebb Peter Maurin, aki elhanyagolt megjelenésén soha nem változtatott (amikor megkérdezték tőle, miért nem öltözködik rendesen, azt felelte, nem akar irigységet kelteni másokban), ekkor már évtizedek óta az Egyesült Államokat járta, szállásért és élelemért cserébe fizikai munkát vállalt, s közben a katolikus társadalmi tanítás elvei alapján a korabeli nehézségek és problémák megoldásán töprengett. Elvetette a marxizmust, de sajnálta, hogy az evangéliumban rejlő „gyújtóanyagot” az egyház nem használja fel a társadalmi betegségek orvoslására. Más lesz a jövő, ha átalakítjuk a jelent, vallotta, és a jelen megváltoztatását mindenkinek magán kell kezdenie. Dorothy és Peter barátsága csak az egyháztörténelem legnagyobb barátságaihoz fogható. Kezdeti programjuk három pilléren nyugodott. A katolikus társadalmi eszmék megvilágítása és megismertetése érdekében újságra van szükség, ez lett a *Catholic Worker*; a plébániákon befogadóhelyet kell létesíteni a munkanélkülieknek és a hajléktalanoknak: ebből lettek a Houses of Hospitality, a vendégszeretet házai, ahol a pénzszeretet és a gazdasági fejlődés hajszolása helyett az irgalmasság cselekedetei érvényesülnek; harmadsorban a csak háborút és nyomort kínáló társadalmi berendezkedés helyett újfajta közösséget kell biztosítani az embereknek, ahol az élet tiszteletének jegyében értelmesen dolgozhatnak: ebből születtek a mozgalom farmjai.

A mozgalom rövid időn belül hatalmasra duzzadt. Az újság idővel már százötvenezer példányban jelent meg (csak Dorothy ezerötyszáz cikket jelentetett meg benne), az ingyenebédre és ingyenkávéra naponta több százan kezdtek érkezni, s tíz év alatt harminc további ház létesült az Egyesült Államokban. Dorothy közben fáradhatatlanul járta az országot, írt, s a New York-i

Mott Streeten fekvő „főhadiszállása” országszerte fogalom lett. A mozgalom egészen új szereppel és jelentőséggel ruházta fel a katolikus laikusokat, akik egyre határozottabb hangon kezdték véleményét formálni a társadalmi igazságossággal, a háborúval, a békével, a lelkiismereti szabadsággal és más nagy kérdésekkel kapcsolatban, s meg sem fordult a fejükben, hogy ellentétbe kerülhetnének a katolikus egyház hierarchikus vezetésével. Nem meglepő hát, hogy egyetlen szekértábor és mozgalom sem tudott mit kezdeni a Katolikus Munkás elveivel és tevékenységével: egészen újszerű kezdeményezés született.

Peter Maurin 1949-ben, Dorothy Day 1980-ban halt meg. Dorothy negyvenhét éven át szerkesztette lapjukat, pacifista kiállása miatt a börtönt is megjárta, hatalmas levelezést folytatott, csodálatos könyvekben írta meg életét és a mozgalom történetét, s megunhatatlan naplójegyzeteket hagyott hátra.¹ Ha boldoggá avatják, alighanem Magyarországon is magára vonja a figyelmet. A *Catholic Worker*-ben megjelent következő négy írás² addig is betekintést enged a társadalom nyomorúságainak megítéléséhez és orvoslásához mérceként a jézusi szeretetet megjelenítő szellemi világába és tevékenységébe.

DOROTHY DAY, THE BIG UNKNOWN

1 – Első önéletrajzi kísérlete után (*From Union Square to Rome*, Silver Spring, The Preservation of the Faith Press, 1938) írta meg a legnagyobbkeresztény önéletrajzok közé tartozó *The Long Loneliness* (New York, Harper, 1952) és a mozgalom történetét (*Loaves and Fishes*, New York, Harper & Row, 1963). Egykori munkatársa, Robert Ellsberg tette a legtöbbet „a keresztény spiritualitás legmegragadóbb művei közé sorolandó” (James Martin SJ) naplójainak és leveleinek kiadásáért: *All the Way to Heaven, The Selected Letters of Dorothy Day*, New York, Image, 2010; *The Duty of Delight, The Diaries of Dorothy Day*, New York, Image, 2011. Az életrajzok közül kiemelkedik Jim Forest műve: *Love Is the Measure, A Biography of Dorothy Day*, Maryknoll, Orbis, 1994; a „szentek” körében szokatlan módon egyik unokája is elbűvölő könyvet írt róla: Kate Hennessy: *Dorothy Day, The World Will Be Saved by Beauty, An Intimate Portrait of My Grandmother*, New York, Simon&Schuster, 2017.

2 – Az írások eredeti címei és forráshelye: *Poverty and Precarity*; „And There Remained Only the Very Poor”; *Mysteries*; *Letter to the Unemployed*. In Dorothy Day: *Selected Writings*. Szerk. Robert Ellsberg. Orbis, Maryknoll, 1992, 106–109., 93–94., 78–80., 82–84.

DOROTHY DAY ÍRÁSAIBÓL

Görföl Tibor fordítása

Kulcsszavak: Katolikus Munkás, szociális kérdés, Dorothy Day, Peter Maurin, katolikus újságírás

Keywords: Catholic Worker, social question, Dorothy Day, Peter Maurin, catholic journalism

Szegénység és bizonytalanság

Nehéz dolog a szegénységről írni. A hely, ahol élünk, gyakorlatilag nyomornegyed. Egyre több Puerto Ricó-i zsúfolódik össze a környéken: az ő fizetésük a legalacsonyabb a városban, ők végzik a legnehezebb munkát, s a nemzedékekre visszamenő nélkülözés és kizsákmányolás következtében mind alacsony termetűek és alultápláltak.

Nehéz dolog írni a szegénységről, amikor a Chrystie Streeten a hátsó udvarban még mindig egymásra vannak hányva azok a bútordarabok, amelyeket az egyik szomszédunk kilakoltatása után tettek ki az utcára.

Hogyan mondhatnánk ezeknek az embereknek, „örüljetez és vigadjatok, mert íme, nagy a ti jutalmatok a mennyben”, ha egyszer mi kényelmes körülmények között, fűtött házban élünk, szépen megterített asztalhoz telepedhetünk, és rendes ruháink vannak? De talán nem is olyan rendesek. A múlt hónapban alkalmam nyílt, hogy felkeressem a város egyik szociális intézményét, ahol hajléktalan családokról gondoskodnak. Néhány óráig elücsörögtem, s a szegénységet és a nyomort szemléltem – az egyik családból két gyermek a szülei karjában aludt, miközben másik négy is nekik támaszkodott; amott egy fiatal pár, a fiatalasszony terhes. Bemutakoztam az éppen szolgálatban lévő egyik fiatalembernek (nem akartam, hogy úgy tűnjön, feleslegesen bámészkodom, hiszen csak azt akartam megtudni, hogy milyen lakhatási lehetőségeik vannak újabban a hajléktalan családoknak). Bocsánatot kért, amiért megvárakoztatott, de azt hitte, hogy én is ügyfélfogadásra jöttem.

Fontos, hogy szüntelenül gondolkodjunk és írjunk a szegénységről, mert ha nem tartozunk az áldozatai közé, könnyen szem elől téveszthetjük. Beszélünk kell a szegénységről, mert azok, akiket kényelmes életkörülményeik elszigetelnek másoktól, egyszerűen nem veszik észre. Anynyi tisztességes ember jön be hozzánk, és kezd mesélni arról, hogy a családjuk szegénységben élt, de megfeszített munkával és másokkal összefogva az összes gyereket taníttatni tudták – sőt papokat és apácákat is tudtak adni az egyháznak. Váltig állítják, hogy kiegyensúlyozott

életforma és biztos családi háttér mellett ki lehet törni az elszegényedett rétegek közül, mind-egy, mennyire lecsúszott környezetben voltak kénytelenek élni eredetileg. Hát miért nem tudja mindenki bejárni ezt az utat? – kérdezik. De nem, ezek az emberek nem ismerik a szegényeket. Olyan takarosnak és rendezettnak képzelik el, mint amilyen egy szerzetesi cella.

Lehet, hogy a szegénységet nem is lehet elmagyarázni senkinek; lehet, hogy mindenkinek közvetlenül kell benyomást szereznie róla. Az is lehet, hogy a szegénység olyan kegyelem, amelyért mindenkinek imádkoznia kell. Általában megkapjuk, amiért imádkozunk, és talán félünk attól, hogy a szegénységért fohászkozunk. Mégis meggyőződés, hogy ezért a kegyelemért kell imádkoznunk ebben a válságos korban, amikor milliárdokat költünk arra, hogy megvédjük az „amerikai életformát”. Lehetséges, hogy pontosan védelmi igényeink fogják ránk mérni a szegénységet, amelyért nem merünk imádkozni.

Jól emlékszem még, milyen erőfeszítéseket kellett tennünk, amikor megjelentettük az újságot. Nem volt irodánk, nem voltak eszközeink, csak egy írógépünk, amelyet az első hónapban már zálogba is adtunk. Parkokban, padokon ülve és konyhaasztaloknál írtuk a cikkeket. Azért, hogy valamelyest részünk legyen a szomszédaink nyomorúságában, túladtunk a bútorainkon, és dobozokon ücsörögtünk. Amint azonban megváltunk a tárgyainktól, többet kaptunk adomány gyanánt, mint amennyink volt. Ágyneműnket elvittük rászoruló családoknak, s amikor megnyitottuk az első Vendégszeretet Házát, az emberek összegyűjtötték nekünk a szükséges ágyneműt. Szétosztottuk az élelmiszert, amink volt, erre még több ételmezt kaptunk – egzotikus ételeket, példának okáért Északnyugat-Kanadából származó szarvascombot, osztrigakonzervet Marylandból, illinois-i mézet. Még most is érkezik hozzánk élelmiszer, például Seattle-ből lazacot kaptunk, mely az egész országot átrepülve jutott el ide; a szegényeknél nincs felső határa a minőségnek.

Akik a *Catholic Workernél* dolgoznak, nem kapnak fizetést, ezért arra kérjük olvasóinkat, hogy segítsenek, és támogassák az újság működését. És ekkor a szegénység egy másik formáját éljük át, a hírnévvel járó szegénységet. Sokszor mondják nekünk, megvetéstől sem mentesen: „Miért nem állnak munkába, és miért nem segítenek így a szegényeken? Miért lógnak mások nyakán, miért koldulnak?”

Az efféle bírálatok megfogalmazóinak csak azt tudom mondani, hogy minden sokkal bonyolultabb lenne, ha Roger fizetést kapna a naponta tizennégy órában végzett konyhai, irodai és ruhaosztási munkájáért; ha Jane fizetést kapna a nők részére alapított házunk vezetéséért, Beth és Annabelle pedig azért, hogy ruhát oszt, naphosszat a sokszorosítással bajlódik, s betegeken és szegényeken segít. Minden bonyolultabb lenne, ha fizetést kapnának, és a pénzt aztán visszaforgatnák a munkánk támogatására. Még bonyolultabb lenne minden, ha máshol vállalnának munkát, s arra fordítanák a fizetésüket, hogy kifizessék a szállásukat, az ellátásukat, és mások bérét fedezzék. Egyszerűbb, ha pusztán szegények vagyunk. Egyszerűbb, ha koldulunk. A legfontosabb, hogy semmihez se ragaszkodjunk.

Borzasztó azonban, hogy ez nem megy, mert mindannyian ragaszkodunk – a könyveinkhez, az eszközeinkhez, például az írógéphez, a ruháinkhoz. És ahelyett, hogy örülnénk, ha elveszítjük őket, csak siránkozunk, ha eltűnnek. Tiltakozunk, ha mások elrabolják az időnket, és megfosztanak a magánszféránktól. Ezekhez a „javakhoz” is ragaszkodunk.

Előfordul, hogy eszünkbe jut a szegénység (például azért, mert Labre Szent Benedek vagy más hasonló szent életéről olvasunk), s arról kezdünk álmodozni, milyen lenne, ha felhagynánk eddigi életünkkel, a nincstelenség körében kezdenénk élni, parkokban aludnánk, vagy a városi hajléktalanellátóba költöznénk, templomokban töltenénk a napjainkat, az oltáriszentség előtt ülve, ahogyan a sarki bérház lakóinál látjuk. És amikor ilyen gondolataink támadnak egy-egy kellemes tavaszi napon, mert a gyerekek a parkban fogócskáznak, és annyira jó érzés a város utcáit róni, tudjuk, hogy becsapjuk magunkat, hiszen csak a fényűzés egyik sajátos formájáról álmodozunk. A meleg nap kell nekünk, a nyugalom, arra vágyunk, hogy legyen időnk gondolkodni és olvasni, és szeretnénk távol lenni azoktól, akik kora reggeltől késő éjszakáig a nyakunkra járnak. Nem, egyáltalán nem könnyű dolog a szegénység.

A bizonytalanság fontos velejárója az önként vállalt szegénységnek, fogalmazott nemrég nekünk írt levelében egy szent életű martinique-i pap. „Ritka dolog a valódi szegénység – írja. – Meggyőződésem, hogy a mai szerzetesi közösségek jól működnek, de a szegénységgel kapcsolatban tévedésben vannak. Elvi alapon elfogadják és helyeslik a szegénységet, de ragaszkodnak hozzá, hogy körülöttük minden jó és biztos legyen, az épületek megfelelő tűzvédelemmel legyenek ellátva. A bizonytalanságot mindenki kerüli, csakhogy nélkülözhetetlen összetevője a szegénységnek. Erről megfélekedtünk. Itt, a mi monostorunkban minden téren bizonytalanságra törekszünk, kivéve a templomot. Az elmúlt napokban kis híján beszakadt az étkezőnk mennyezete. Megerősítettük néhány gerendával, így két-három évig talán még kitart. Egy nap majd a fejünkre omlik, amin biztosan jót nevetünk majd. A bizonytalanság jóvoltából többet tudunk segíteni a szegényeknek. Ha egy közösség állandóan építkezik, s bővíti és csinosítja az épületeit, már nincs mit adnia a szegényeknek. Nincs jogunk ilyesmivel foglalkozni, amíg nyomornegyedek vannak, és bárhol ingyenételt kell osztani.”

Az egyház története során a szentek rendszeresen nagy hangsúlyt helyeztek a szegénységre. Minden olyan hívő és szerzetesi közösség, amely szegény és hihetetlenül nehéz körülmények között kezdte meg az életét, de egyszerű papjai, testvérei, szerzetes papjai és apácái örömmel elfogadták a nehézségeket, s jó cselekedetekre áldozták fiatalságukat és életerejüket, rövid idő elteltével „hízni” kezdett. Vagyonuk egyre gyarapodott, épületeket és földeket halmoztak fel, s bár a közösség tagjai egyénileg szegények voltak, a közösség jómódú lett. Nehéz szegénynek maradni.

A szegénység megőrzésének egyik záloga, ha nem fogadunk el olyan pénzt, amely a szegények kifosztásából származik. Hadd meséljek el egy történetet a nemrég szentté avatott kapucinusról. Zsákkal a hátán rendszeresen útra kelt, hogy kolduljon a város lakóitól, de soha nem

kopogtatott annál a kereskedőnél, aki a szegények rászédése révén tett szert vagyonra. A gazdag Franchinót mindig ette a méreg, ahányszor csak a szent elhaladt a háza előtt. De nem az bántotta, hogy nem tud alamizsnát adni, hanem csak a többi ember megszólásától tartott. Panaszt tett a kolostorban, mire a gvardián atya meghagyta, hogy legközelebbi útja alkalmával Szent Ignácnak a kereskedőtől is adományt kell kérnie. „Rendben, atyám – mondta engedelmesen Ignác –, ha úgy kívánja, elmegyek hozzá, de nem fogom hagyni, hogy a kapucinusok a szegények véréből lakmározzanak.”

A kereskedő mézesmázos szavakkal fogadta Ignácot, bőkezű adományt nyújtott át neki, s azt kérte, máskor is menjen el hozzá. De alighogy kilépett Ignác a kereskedő házából, a vállán cipelt zsákból vércseppek kezdtek hullani. Végigcsöpögtek Franchino lépcsőjén, és egészen a kolostorig nem maradtak abba. Bármerre ment Ignác, mindenütt véres csík húzódott a nyomában. Amikor visszaért a kolostorba, a gvardián lábához helyezte a zsákot. „Hát ez meg mi?” – hökkent meg a gvardián. „Ez a szegények vére” – felelte Ignác.

A történetet legutóbbi írásában F. P. Kenkel, a nagy katolikus laikus, a társadalmi igazságosság szószólója, a St. Louis-i *Social Justice Review* szerkesztője meséli el (akit Peter Maurinhoz is barátság fűzte). Kenkel azt a megjegyzést fűzi a történethez, hogy a világban tapasztalható egyetemes válságot a pénzszeretet okozta. „A Távolság-Kelet és a Közel-Kelet [hozzátehetnénk, hogy nemkülönbön Afrika és Latin-Amerika] egyetlen hatalmas zsákot alkot, amelyből vér szivárog. Folyamatosan szivárogni is fog, amíg javarészt anyagi és gazdasági szempontból érdeklődünk az ott élő népek iránt.”

Peter Maurin azt mondaná, hogy a helyzetre az önkéntes szegénység a helyes válasz. Az önként vállalt szegénység rendelkezésünkre bocsátja azokat az eszközöket, amelyekkel segíteni tudunk testvéreinken. Még csak meg sem látjuk szükségét szenvedő testvéreinket, amíg le nem mézítelenedünk. Másképpen azonban nem tudjuk kimutatni a szeretetünket.

„És csak a legszegényebbek maradtak ...”

Így fogalmazott a Párizs evakuálásáról szóló egyik híradás szövege. New Yorkról is elmondható ugyanez nyáridőben. A szegények nem tudnak elutazni. Mindig maradnak nyomorgók a városban, akár az iszap a kiszáradt tóban. Ott vannak a parkokban, fényes nappal elnyúlnak a járdán, végig a Broweryn, az elfeledett emberek utcájában. Ott szédelegnek az egész városban, egyik végétől a másikig verődve.

Falkákban érkeznek hozzánk: reggelente nyolcszázan jönnek, hogy kapjanak az ingyencávéból; ebédre százhuszonöt vendégünk van, majd ugyanennyi vacsoraidőben. Szervezetlenül verődik össze a tömeg déltájban. Lassan gyűlni kezdenek az emberek az udvaron, mert néhányan megosztották a hírt más hajléktalanokkal, hogy talán hozzá lehet jutni némi ételhez.

Sokszor túl korán elfogy a leves, s ilyenkor csak kávé és keksz tudunk adni (hála a Macy's Áruháznak, mely reggelente nekünk adja, ami megmaradt az előző napról).

Sokszor telik el úgy a nap, hogy egyáltalán nem áll pénz a házhoz. Most éppen kikapcsolták a telefonunkat, de a szomszédos édességbolt tulajdonosa szól, ha az ő számán hív minket valaki. Ma azt várjuk, hogy kikössék az áramot és a gázt. Mitévők legyünk? Kölcsönkérhetünk néhány olajfűtésű tűzhelyet, s továbbra is főzhetünk azoknak, akik eljönnek hozzánk. Zöldségszomó adományt kapunk, csont érkezik a leveshez, hal is akad. A kávé, a cukrot, a tejet és a kenyéret azonban meg kell vennünk. Amíg hitelt adnak nekünk, gyűlnek a számláink. Még a nyomda is kinyomja az újságunkat, bár most nyáron már közel ezer dollárral tartozunk neki.

És akkor még nem is beszéltem a Staten Islanden szervezett gyerektáborról, amelyet egy barátunk adományából tudunk fenntartani. Most nyolc gyermek táborozik (a nyár folyamán negyvennek tudunk helyet adni), aki egész nap a tengerparton lehet, éjszaka pedig a tábort szegélyező juharfákban motozó szél hangjára merülhet álomba. Nincs szebb hang a világon, mint az átforrósodott tengerpartra kicsapó kis hullámoké. És nincs kedvesebb látvány, mint a négyéves Viola, aki hét testvérével egy lift nélküli hatemeletes házban lakik a Grand Streeten, s most a homokban és a hullámok között tölti a hetet. De talán ugyanilyen szép az olasz Rosemary és a fekete Barbara, akik egymást átölelve állnak a fényképezőgép lencséje elé a parton.

Szegénység, éhínség és háború dúl a világon. És arra készülünk, hogy fokozódni fog a háború. Szörnyen szenvednek emberek, s nincs kilátásuk enyhületre. Ám mi is növelnénk a világ nyomorúságát és kilátástalanságát, ha nem lelnénk örömmet a napban, a holdban és a csillagokban, a lakóhelyünkül szolgáló sziget körüli folyókban, az öbölben fújó hűvös szellőben, az életben, amink van, és jótévőinkben, akiket Isten küld hozzánk.

A hóhullám egyeseket letör, számunkra viszont öröm. Még emlékezetünkben él a kemény téli hideg, s akiknek a csillagos ég alatt kell aludniuk, befészkelhetik magukat az áthevült járda melegébe.

A legnagyobb szomorúságot az a szegénység okozza számunkra, amely a zsigereinket rágja, s gyötrelmet okoz a hozzánk tartozó családoknak. Mást nem tehetünk, mint hogy olvasóinkhoz fordulunk, és a segítségüket kérjük. Szolgák vagyunk, s alighanem nagyon ügyetlenül próbálunk gondoskodni azokról, akik felkeresnek minket, mert reményvesztettek és nincstelenek. Szent Péterhez hasonlóan azt mondják: „kihez mehetnénk?”, és mindannyian testvéreink Krisztusban. De többek is ennél: mindenki maga Krisztus, aki hozzátok fordul segítségért. Segítséget kérünk tehát ahhoz, hogy folytatni tudjuk. Azt kérjük, segítsenek Krisztus szomorúság sújtotta testének e szenvedő tagjain.

A szegények misztériuma

Nagycsütörtökön, ezen az igazán örömteli napon, a Chrystie Streeten működő Szent József Házban a vacsoraasztalnál üldögélve körbepillantottam a munkatársainkon, s arra gondoltam, mennyire reménytelen dologra vállalkozunk, amikor igyekszünk megőrizni a látszatot. A falak kellemes sárga színre vannak festve, a mennyezetet nagylelkű önkéntesek hozták rendbe, világos színekkel fára festett ikonszerű képek és feliratokat (már fakuló feliratokat) viselő zászlók vesznek körül minket, egy ismeretlen barátunk pedig hatalmas feszületet hozott, azzal a kéréssel, hogy tegyük ki abban a helyiségben, ahol az ételt osztjuk. (Egyik jó szándékú vendégünk megpróbált csinosítani a fekete vason, és bearanyozta, nekem pedig mindig eszembe jut, hogy tennem kellene vele valamit, helyreállítva korábbi komor fenségét.)

Körülnéztem, és hát a hely éppolyan volt, mint mindig: otthonos, kötetlen, zajos és kellemesen meleg ezen a hűvös estén. A kívülről szemével nézve az egész azonban kétségkívül ütött-kopott, zsúfolásig tele emberekkel, s néhány gyerek is akad, aki magán hordja a nyomor és szegénység félreismerhetetlen jelét. Nem csapjuk-e be magunkat mindazzal, amit teszünk? – biztos vagyok benne, hogy sokakban felmerül ez a kérdés. Mert hát mégis mit tudunk tenni ezekért az emberekért, és mivel tudjuk előmozdítani a közjót? „Rehabilitációs folyamaton mennek keresztül ezek az emberek?” – szinte naponta felteszik nekünk ezt a kérdést látogatóink és olvasóink (akik a jelek szerint előszeretettel írnak levelet). Volt egy pap, aki azt a feladatot adta a hittanosainak, hogy olvassák el a *The Long Loneliness* [Hosszúra nyúló magány] című könyvem, majd azt kérte tőlük, írjanak kérdéseket nekünk. A legtöbben ugyanazt kérdezték: „Hogyan tudja látni Krisztust az emberekben?” Mi pedig csak annyit mondhatunk: a hitünk lép mozgásba ilyenkor, újra meg újra. A szeretetünk lép mozgásba, mégpedig a hitünkéből fakadóan. A reményünk lép mozgásba, hogy az ő szívükben is fel tudjuk szítani ugyanezt, Isten segítségével és az irgalmasság cselekedetei révén, amelyeket olvasóink támogatásával tudunk végrehajtani, egész évben, nap nap után.

Húsvét napján, mikor felébredtem (késő volt már, hiszen plébániatemplomunkban éjszakába nyúltak a szertartások), elolvastam a négy evangélium utolsó fejezetét, s úgy éreztem, olvasásuk nagy világosságot önt belém, és sok mindent megértek. „Elvitték az Urat a sírból, és nem tudjuk, hova tették” – mondta Mária Magdolna, s ha kétely tör ránk, mi magunk is elmondhatjuk vele ugyanezt. Honnan tudhatjuk, hogy valóban hiszünk? Honnan tudjuk, hogy tényleg van bennünk hit? Azért tudjuk, mert láttuk az Úr kezét és lábát a körülöttünk élő szegényekben. Megmutatta magát bennük. Először érte szeretjük a szegényeket, hamarosan azonban önmaguk miatt is, hiszen mindannyian egyedülálló és különleges személyek.

A Lukács-evangélium csodálatos utolsó fejezetében Jézus azt mondja követőinek: „Miért rémültetek meg, és miért támad kétely szívetekben? Nézzétek meg a kezemet és lábamat, hogy valóban én vagyok! Tapintsatok meg, és lássátok, mert a szellemnek nincs húsa és csontja, de amint látjátok, nekem van.” Ők azonban bizonytalanok voltak, mert az egész túl csodálatosnak

túnt ahhoz, hogy igaz legyen. Ezért azt mondta nekik: „Van itt valami enivalótok?” „Erre adtak neki egy darab sült halat. Elvette, és a szemük láttára evett belőle.”

Hogy is ne gondolnék erre a jelenetre, ahányszor csak leülök a Chrystie Streeten vagy a Peter Maurin-farmon, s végignézek az asztalokon, amelyek körül kimondhatatlanul szegény emberek zsúfolódnak össze, azok, akiket már régóta keresztre feszítenek. Kétségkívül a hitünket kell mozgásba hoznunk, hogy megláthassuk egymásban Krisztust. Ám csak akkor növekedhetünk, ha mozgásba hozzuk a hitünket, a hivatásunkkal járó öröm pedig biztosít arról, hogy jó úton járunk.

Semmi kétség, könnyebb hinni ilyenkor, amikor a nap melegét élvezzük, s tudjuk, hogy hamarosan felbukkannak a rügyek a Katolikus Munkás irodájával átellenben fekvő elhagyatott területen, s tudjuk, hogy élet fog előtörni az út másik oldalán lévő zilált park görgöngyeiből. Háborúk dúlnak, és újabb háborúkról szólnak a hírek, szegénység és betegség, éhínség és fájdalom uralkodik. Ám a fákban keringeni kezd az élet, és ismét feltámadást hoz a tavasz, újra Isten ígéretét közvetítve, hogy mindig velünk van, s vigaszt és örömet nyújt, ha kérjük tőle.

A szegények misztériuma pontosan abban fedezhető fel, hogy azonosak Jézussal, s amit megteszünk értük, Jézusnak tesszük. Csakis ily módon tudhatjuk, és csakis ily módon hihetjük el, hogy szeretet van bennünk. A szegénység misztériuma abból fakad, hogy ha részt vállalunk a szegénységben, ha megosztjuk másokkal, amink van, s így mi is szegények leszünk, jobban megismerjük a szeretetet, és mélyebben hiszünk benne.

Levél a munkanélküliekhez

Két és fél hónapig jártam az országot, megfordultam Detroitban, Clevelandben, Chicagóban, Los Angelesben, San Franciscóban és New Orleansban, s közben vidéki helyszíneken is meg-megálltam. Mindenütt találkoztam munkanélküliekkel – az acélkohóknál, a munkaközvetítő irodák környékén, a folyópartokon és a lepusztult külvárosokban, a földeken, ahol a bérlők éhkoppot ígérő sovány hónapoknak néznek elébe.

Most már újra a Mott Streeten vagyok, s fél hétkor, amikor felkelek, már hosszú sorban álldogálnak az éhes emberek, akik a kávéra és az almalekváros kenyérre várnak, amit adni tudunk.

Emlékszem, milyen nehéz volt találkozni veletek múlt karácsonykor. Hogyan is tudtam volna boldog karácsonyt kívánni, mikor láttam, mennyire soványak és toprongyosak vagytok, s mennyire fáztok? A hangulatot a rádió sem tudta felvidítani, mert a zeneszámok között csak süteményrecepteket és részletre megvásárolható ruhákat, ruhaneműket kínált.

Nehéz hirdetni az evangéliumot olyanoknak, akiknek korog a gyomruk, mondta Lugan atya. Mi nem hittérítők vagyunk. Reggelente kikapcsoljuk a lehangoló vallási ajánlatokat harsogó rádiót. A hit nem más, mint öröm a Szentlélekben. „A vallás tűz; olyan, mint a Vigasztaló

érkezése, mint a feltámadó szélroham; a vallás szenvedély, a legsürgetőbb szenvedély, melyet csak ismer az ember. A vallás ugyanis »Isten által erős az erősségek lerombolására«. A vallás nem más, mint küzdelem” – írja Gillis atya.

Mivel pedig küzdelem, és mivel nem vagytok puhányok, mi is küzdünk azzal a kísértéssel, hogy szerény lehetőségeinkhez mérten csak a testeteknek adjunk táplálékot, és hagyjuk ezt a rövid írást. A harc azonban arról szól, hogy tartsunk ki a vallás mellett, mikor csüggedés venne erőt rajtunk. Harcolnunk kell azért, hogy emlékezetünkbe idézzük, Isten képére és hasonlatosságára vagyunk alkotva, amikor munkaadóitok, akik még annyit sem törődnek veletek, mint az állatokkal szokás, közönyösen hátat fordítanak nektek. Kemény harcot kell vívni azért, hogy megőrizzük méltóságunkat és öntudatunkat, ne feledjük, hogy testvérei vagyunk Krisztusnak, aki felemelte emberi természetünket azzal, hogy magára vette.

Ez a gondolat viszont önmagában is bátorságot és reményt önt belénk. Krisztus, az Emberfia harminchárom évig közöttünk élt. Sok-sok évet teljes ismeretlenségben töltött. Apró gyermek volt még, mikor nevelőapjának Egyiptomba kellett menekülnie vele. József ács volt, egyszerű munkás, és biztosan nem volt több pénz a zsebében, mint a munkásoknak általában. Ahogy a sivatagi hőségben és porfelhőben az emberpróbáló úton haladt, nyilván éhes volt, akárcsak Mária és a Gyermek. Vajon szenvedéseik közepette emlékeznek-e az egyiptomi menekülésre azok a stopposok, akik hegyeken és sivatagokon át Dél-Kaliforniába menekülnek a porviharok elől?

George Putnam, a Los Angeles-i házunk vezetője elmesélte, hogy a sivatagban felvett egy embert, aki már annyira kiéhezett, hogy a hátralévő napokban sem étel, sem víz nem maradt meg a gyomrában. Többször meg is kellett állniuk, mert le kellett feküdni, hogy csillapítsa görcsös gyomorrángásait. Amikor Los Angelesben voltam, egy fiatal házaspár jött a házba; az anya egy hónapos csecsemőt tartott a karjában, mellette másfél éves kicsi tipegett. Egy kedves munkás felvette őket az autójával, s átengedte nekik a szobáját, mivel éjszaka dolgozott, és elég volt, ha nappal aludt valamennyit. Az úton lévő férfi, a két kisgyerek apja szintén ács volt. Meglátta-e valaki Józsefet ebben a munkanélküli emberben? Észrevette-e valaki a Szent Családot ebben a kis csoportban? Látta-e valaki Krisztust a munkásban, aki a segítségükre sietett?

Krisztus szintén munkás volt, s a három év alatt, amikor Palesztina útjait róttá, nem volt, ahová lehajthatta volna a fejét. De azt mondta: „Ne aggódjatok, és ne mondogassátok: »Mit együnk?« vagy »Mit igyunk?« vagy »Mibe öltözködünk?« [...] Hiszen tudja a ti mennyei Atyátok, hogy mindezekre szükségetek van. Ti keressétek először az Isten országát és annak igazságát, és mindezt megkapjátok hozzá.”

Immár egy éve osztunk ingyenkávét. Most már közel háromszáz liter kávét főzünk minden reggel. Túl sokan vagytok, túl sokan vártok a sorotokra, nem tudunk mindenkivel szót váltani közületek. Gondolnunk kell azokra, akik még a hidegben várakoznak, de hát ezt ti is tudjátok, hiszen mindig gyorsan végeztek a reggelivel, és beengedték a soron lévőket. Zord és kemény harcot vívunk, hogy folyamatosan előrehaladjon a sor.

Újra elmondom hát, nehéz a hitről beszélni nektek. Ha viszont nem hiszünk egymásban, nem jutunk előre. Remény nélkül nem tudunk előrelépni. Remény nélkül nem tudunk hinni. Akikben nincs már remény, azokat Krisztusra, a testvéretekre szeretném emlékeztetni. A válasznak az a lényege, hogy Krisztus által testvérei vagyunk egymásnak – a vallás tehát nem a népi ópiuma. Hanem harc, „Isten által erős az erősségek lerombolására”. Ne hagyjátok, hogy akár a kapitalisták, akár a kommunisták kiöljék belőletek ezt a nemes ösztönt!

Görföl Tibor

A Pécsi Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola oktatója, a Vigilia folyóirat főszerkesztője, nő, négy gyermek apja.

DOROTHY DAY: SELECTED WRITINGS

NINCS ELVESZETT BÁRÁNY!

MUSTÓ PÉTER JEZSUITA ÉS A KÖZTÜNK ÉLŐ SZEGÉNYEK

PALLÓS TAMÁS – SOLYMÁRI DÁNIEL

Mustó Péter jezsuita szerzetest itthon jellemzően lelkigyakorlat-vezetőként, íróként ismerik. Pedig hamarabb és inkább volt a szegények „legkisebb testvére”, mint szemlélődő szerzetes. Az elfelejtettek, leselejtezettek, peremre szorultak papja ő, sőt ha lehet, még annál is több: társ, kísérő, jelenlévő, a nyomorgók „embere, amikor felkavarodik a víz”. Péter atyát, aki hosszú időt töltött Latin-Amerika szegényei körében, többek között élményeiről, tapasztalatairól kérdeztük. A beszélgetés során, amelynek dinamikája épp olyannyira formabontó, „szabálytalan”, mint ő maga, előkerült az amazóniai színódus, a házasság férfiak pappá szentelése, Óscar Romeróval való kapcsolata, Ferenc pápa és a katonai junta.

Budapesten vagy Bogotában kezdődött a történet?

– Jó kérdés. Magam is régóta keresem a választ arra, hogy mitől lesz valaki érzékenyebb a nehéz sorsú, rossz helyzetben lévő emberek iránt. Van, aki elmegy mellettük, mások érintve érzik magukat. És miért ez az empátia? Feltételezem, hogy ennek köze van a személyes tapasztalásainkhoz is. Például mellőzötteknek vagy elfogadottnak éreztem magam kisgyerekként a családban? Egyik teóriám, hogy túl hamar születtem utánam a testvérem, és át kellett adnom a helyemet. Fájt, hogy már nem én vagyok édesanyám mindene. Nem velem foglalkoznak a legtöbbit, hanem az öcsémmel és a bátyámmal. Úgy képzelem, hogy ebből a helyzetből is fakadhatott az empátiám. Heten voltunk testvérek. Még öten élünk. Mindegyikükkel jó a viszonyom, és most, öregkoromban, újra jobban keresem a kapcsolatot a testvéreimmel. Az említett öcsém, aki tizenkét-tizenhárom hónappal utánam született, egyszer elmesélte az álmát, amit mélyen megőriztem magamban. Nagyon örült a karácsonyra kapott háromkerekűnek, és féltékenyen őrizte. De a szomszéd kisgyerek odajött, és felpattant rá. Erre az öcsém odament, és durván lelökte róla. Akkor vette észre, hogy az a kisgyermek Jézus volt. A szüleim úgy neveltek bennünket, hogy ha valami rosszat teszünk másnak, azzal Istent bántjuk meg.

Mi volt az a pont, az az esemény, amelynek kapcsán a szegénység realitásával, konkrétságával szembesült?

– Valószínűnek tartom, hogy kisgyerekként a nagynéném cselédjének helyzete érintett meg először. Mesélték, hogy őt akartam feleségül venni. Ilus volt a neve. Hatvan éven át egy háztartásban szolgálta a nagynénémet, aki mindig úriasszonyként viselkedett vele szemben. Zavart, hogy a két ember között nem egyenlő a viszony. Az elviselendő fájdalomtól, nehézségektől talán nem is rendülök meg annyira, mint az ilyen különbségektől. Nem sajnálkozásról, együttérzésről van szó. Az egyenlőtlen kapcsolat – feloldhatatlan ellentétként – azt sugallja: te nem vagy olyan fontos, mint a másik.

Ez alapján hogyan írná körül, hogyan definiálná a szegénység fogalmát?

– Szegény az, akinek nincs szava. Akinek nem hallják meg a hangját. Akinek a mondanivalója senkit sem érdekel. Vannak, akiket csodálnak, vannak, akiknek adnak ... Téged pedig nem vesznek észre.

Leegyszerűsítve kétféle hozzáállást, emberi habitust említett. Összefoglalóan az ön által elmondottak azt jelentik, hogy lehetőség szerint senki ne menjen el a másik mellett szenvtelenül, együttérzés nélkül?

– Legyünk igazságosak és reálisak: én is sok szegény mellett elmegyek. Nem kétséges, hogy nem tudunk mindig, mindenki felé részvéttel, egyáltalán érdeklődéssel fordulni. Nem is csak részvétről van szó. Inkább az igazságtalanságról, az fáj igazán. Ennek következményei vannak. Az, aki iránt nem érdeklődünk, egy idő után azt hiszi magáról, hogy tényleg nem értékes, neki nincs mondanivalója. Nem is tanulja meg, hogy kifejezze önmagát. Nem hiszi el, hogy más érdeklődhet a sorsa, a véleménye iránt. Nem tudja meg, mi lehet a szerepe itt, a földi életben, milyen karizmákkal rendelkezik ...

A szegénységképe eszerint inkább „antropológiai”, „szociális” jellegű?

– A szegénység elsősorban nem anyagi kérdés. A következménye, illetve a segítségnyújtás oldaláról nézve persze az is. De a gyökere az, hogy a szegény – önértékelés, önazonosság hiányában – önmagát nem becsüli, nem tartja értékesnek. A nevelésünkben, a társadalmi közvélekedésben pedig az jelenik meg, hogy ő, a rászoruló a hibás. Miért nem tanult, miért nem fejezi ki magát, miért nem áll ki magáért, miért nem mondja meg, miért nem követeli ki, miért nem tesz erőfeszítéseket, miért nem gondoskodik magáról, miért nem akar *valaki* lenni? Pedig az ő hiányai valóságos hiányok, amelyeket egyéni és társadalmi szinten is orvosolni kellene. A szegény nem tud reklamálni. Tehetetlenségében pedig lehet, hogy csak haraggal, gyűlölettel, ellenségeskedéssel vagy éppen fásult közömbösséggel tudja kimutatni az érzéseit.

Ez a fajta alá- és fölérendeltségi viszony a „nyugati társadalmakban” is megjelenik. Ön azonban Latin-Amerikában, nevezetesen Bogotában, Kolumbia fővárosának szegénynegyedeiben szolgálva szerzett tapasztalatot a társadalmi egyenlőtlenségekről és hatásairól. Miért éppen ott kötött ki? És miért a gyerekekénél? Mert ők a legsérülékenyebbek, a legkiszolgáltatottabbak?

– Nem választottam ki egy-egy csoportot, racionális alapon végképp nem. Kolumbiába nem az utcagyerekek miatt mentem. Eredetileg a dél-amerikai viszonyokat, a felszabadítás teológiája szellemében kialakult gondolkodásmódot, egyházi intézményeket, megoldási kísérleteket szerettem volna megismerni. Elsősorban az érdekelt, hogy a keresztény hitből fakadóan mit tesznek ott a szegényekért, elnyomottakért, az őslakos indiánokért, az egykor rabszolgaként odahurcoltak rossz sorban élő leszármazottaiért. Egy Peruban élt dán jezsuita barátom például a szolgálata helyén, az Andok elszórt kis településein művelődési központokat hozott létre az őslakosok számára. Közvetlen kapcsolatot alakított ki a falvakban élő, többek között kávé, krumplit termelő és az áruikat a környező kisvárosokban értékesítő parasztemberekkel. A városi „fehér” és „gyarmatosító” kiskereskedők megharagudtak rá, mert egy asztalhoz ült a lenézett „indiánokkal”. Mert attól tartottak, hogy ha egy papi személy odaül hozzájuk, akkor „öntudatra ébrednek”, és majd több pénzt kérnek a termékeikért. A jezsuiták és munkatársaik praxisa az volt, hogy egyenrangúként kezelték az őslakosokat, és úgy is beszéltek velük, mondván: ugyanannak a mennyei Atyának vagyunk a gyermekei. Korábban sok egyházi személy is lenézte az indiánokat. Hosszú ideig tartott, míg a 16. században, a salamancai egyetemen, nagy viták után eldöntötték, hogy az indiánoknak is van lelkük.

És ez a példa, illetve minta hogyan hatott önre a kolumbiai missziója során?

– A felszabadítás teológiáját akkoriban itthon nem becsülték sokra; azt mondták róla, hogy kommunista irányzat. Az ideológiai megítélést félretéve tény, hogy a zsinat hatásaként a hatvanas években érzékenyebbé vált a keresztény társadalom. Egyszer csak észrevették, hogy micso-da igazságtalanságok vannak a „legkatolikusabb” kontinensen, Dél-Amerikában. Ez felháborította a hívőket, köztük az ott élő papokat, szerzeteseket, nővéreket. Azt mondták, hogy nem ezt tanítja a kereszténység, az evangélium. Ez az álláspont az egyházat is megosztotta; nagy feszültségek alakultak ki a szerzetesi közösségekben, egyházmegyékben annak hatására, hogy egyes csoportok felszólaltak a konkrét cselekvés érdekében, az igazságtalanságok orvoslásáért. Voltak, akik azt mondták erre: ti marxisták vagytok, forradalmat akartok, és ez veszélyes. Én az ügy iránt elkötelezett egyházi és világi emberek szellemiségét szívtam magamba. Vágyálomom lett, hogy egy társadalom igazságosabbá tehető.

És hogyan sikerült a tapasztalásokból szerzett elméleteket gyakorlatra váltani? Mik voltak a módszerei például a gyerekekre nézve?

– A gyerekekkel való foglalkozás valóban döntően fontos része, de csak egy szegmense volt a kinti tevékenységemnek. Itthon – a könyveimen keresztül – elsősorban erről ismernek. Hozzájuk Bogotában a szalézi atyákon keresztül jutottam el, akik egy nagy intézményt hoztak létre kimondottan az utcán élő gyerekek számára. Rövid ideig dolgoztam is velük, aztán önállósultam. Kolumbia fővárosa hírhedt volt az utcagyerekekről. De én nem csak gyerekeket akartam menteni. A felszabadítás teológiájában az tetszett, hogy elsősorban nem teória, hanem praxis. Rendtársamtól, *Jálics Ferenc* atyától, aki szintén Dél-Amerikában élt, más szinten ugyancsak nagyon sokat tanultam. Amikor befejezte a bogotái könyvemet, azt mondta: ez a legjobb, amit a felszabadítás teológiájáról olvasott. Azt kerestem, hogyan lehet az evangéliumból kiindulva erősíteni a társadalom igazságosabb oldalát.

Bogotában fordulópontot is jelentő, meghatározó élményem volt, amikor megszólított egy tizenkét év körüli kolduló gyerek. Odafordultam hozzá, és olyasmit mondtam neki: „Ne kéregegy, inkább menjél el dolgozni!” Soha nem láttam korábban, aztán később sem találkoztam vele. És én, a pap, aki a szegények mellett akar állni, azt mertem kérdezni egy gyerektől, hogy miért nem dolgozik. Önmagamon döbrentem meg. Hogy lehet az, hogy így válaszolok egy gyereknek, akinek nem is ismerem a sorsát? Egy gyereknek nem az a dolga, hogy dolgozzon, hanem az, hogy játsszon, tanuljon. Megrendültem a viselkedésem miatt. Hogyan lehettem ilyen érzéketlen egy gyermekkel, s rajta keresztül egy népréteggel, az utcagyerekekkel szemben? Elítéltem önmagamot a reakció miatt. Ezt sohasem gyóntam meg, pedig ezek az igazi bűnök. Azt hiszem, ez a találkozás hozta az igazi fordulatot az életemben.

Egy másik alkalommal, talán újév éjszakáján, a szaléziak intézetének bejáratánál összefutottam egy utcagyerekekkel, akit korábban többször láttam hosszú kabátban. Bogotában is vannak ilyenkor igen hideg éjszakák, és akkor nem volt rajta a nagykabátja. Megkérdeztem tőle, hol van; mire valami olyasmit mondott, hogy ellopták vagy elhagyta. Bementem az intézetbe, egy jót vacsoráztam, aztán négy pléddel betakarózva elaludtam. Én, aki szegénységet fogadtam a jezsuitáknál, és elköteleztem magam az evangélium mellett, enni kapok, meleg van, ágyban fekszem... – és ott egy gyerek, aki számára ez nem adatik meg. Ez a különbség értelmileg és érzelmileg is megérintett és foglalkoztatott.

A szegénységet elsősorban az egyenlőségtől, a méltóságtól való megfosztottságként értelmezi. A találkozások alapján milyennek látta még a szegénység arcait? Van például különbség a szegénység és a nyomor között?

– Sorolják csak, ami eszükbe jut, mert a szegénység mindez együtt. Jó, hogy említették a nyomort. Szintén nagy befolyással volt rám egy lengyel származású francia pap: *Joseph Wresinski*. *Szegények egyháza* című könyvének magyar kiadását magam szorgalmaztam a Bencés Kiadó-

nál. Ő nem szegényekről, hanem nyomorultakról beszél. A szegénység hiány. Nyomorult az, akit valami nyom. Elnyom, megnyomorít. Wresinski Franciaországban létrehozta az önkéntesekkel működő International Movement ATD Fourth World nonprofit szervezetet a világ különböző nyomornegyedeiben élők megsegítésére. Azok felé fordulnak, akik a legnyomorultabbak, akik annyira elszigetelten, mindentől megfosztva élnek, hogy még észrevétni sem tudják magukat.

A szegénységnek nagyon sok szintje van, ami racionális szempontból alig megragadható, a boldogság pedig viszonylagos. Egy szegény nem feltétlenül boldogtalanabb, mint egy tehető ember. Tudjuk, hogy a gazdagnak is lehet nyomora: szerencsétlen a házassága, kiábrándult, csalódott, nincsenek barátai, betegségek sújtják... Sok minden tehet boldogtalaná. Ez is lehet a szegénység, az elszigetelődés egyik fajtája.

A modern ember problémaival foglalkozó német szociológus, *Hartmut Rosa* az alany viszonyulásait, a világhoz, embertársainkhoz fűződő kapcsolataink minőségét kutatja. Szerinte az éltető viszonyulás az, amikor megérintődünk. Ezt rezonanciának nevezi. Számomra nem is e fogalom lényeges, hanem az, hogy megérint, megszólít-e valaki vagy valami a saját hangján, és én tudok-e erre a saját hangomon válaszolni. A probléma gyökere, hogy a technikai fejlődés a modern embernek megadja azt a lehetőséget és vele a reményt, hogy minden, még az életünk fölött is rendelkezhetünk: egészség, életmód, társadalmi fejlődés, öltözködés, mesterséges intelligencia... De minél inkább rendelkezünk valamivel, annál kevésbé érint meg a másik. Ha valami fölött rendelkezünk, az már nem tud megszólalni a saját hangján. A rabszolgáknak nincs hangjuk, véleményük. Nem jön létre a kölcsönös rezonancia, a megérintődés. Ebben a kontextusban emlegettem az igazságosságot. Meg kell hallanom a másikat! Ahogy utaltam rá: szegény az, akit nem hall meg senki, és aki nem tud a saját hangján megszólalni.

Sokszor írt és szólt az alulról építkező egyházzal, a megszólítás fontosságáról. Mondhatjuk, hogy „módszerének” lényege a személyes találkozás?

– Igen. Én nem racionálisan közelítettem meg a szegénységet, jóllehet a szegényekkel való foglalkozásnak, a segítségnyújtásnak van racionális oldala is: tájékozódni, megszervezni az utakat, a találkozásokat, kapcsolatokat építeni... Ez is fontos, de Rosához visszatérve: mindnyájunknak, szinte minden létezőnek megvan az a törekvése, hogy megszólalhasson, megszólíthasson, és engedje, hogy mások megszólítsák. Nem azzal a racionális attitűddel mentem Dél-Amerikába az emberek közé, hogy kitaláltam valamit a boldogításukra. Arra vágytam, hogy megszólítsam és meghallgassam őket. A találkozásokban, a megérintettségben találtam meg az erőforrást, az életet. A felszabadítás teológiáját követő rendtársaim Dél-Amerikában minden rendtartományban szociális intézményeket hoztak létre. Én is fontosnak tartom, hogy racionálisan is tanulmányozzuk a társadalmi helyzeteket, próbáljuk megérteni a folyamatokat, és publikáljuk a tapasztalatokat. Megpróbáljuk részekre szedni a szegénység formáit. Ez is kell. De ezt azért

tesszük, vagy legalábbis én azért teszem, hogy – a szociológus szavaival élve – mindannyian megérintettek legyünk.

A szegénység definícióját akkor megadhatjuk úgy, hogy amikor már „nincsen senkim”, a Szentírás szavaival élve: „nincs emberem” (Jn 5,7)?

– Ahogy Rosa írja: olyan nincs, hogy nincs senkim. Azt csak úgy érzem. A világ, amelyben élek, mindig megszólítható, mondja ő. És itt találok meg a kapcsolatot hozzám: ez az Isten. Istent mindig megszólíthatom, anélkül, hogy tudnám, van-e. Ha Istent megszólítom, azzal a reménnyel teszem, hogy a világ, amelyben létezem, megszólítható. Nem hideg, nem néma, hanem válaszol. Elérhető. Nagyon fontos számomra, hogy önök megszólítanak engem, válaszolok, és én is megszólíthatom önöket. Az erdész is megszólítja a fát, és az válaszol neki, mert ellenáll. A macska is megszólít, amikor enni akar...

De egy szegény számára, önnön valóságában realitás az, amiről beszélünk? Nem csak játék a szavakkal, a szellemi elefántcsonttoronyunkból... ?

– Azt csodáltam a szegényeknél, például éppen a legnyomorultabb, összeférhetetlen monori kábítószeres cigány fiatalnál, akit jól ismerek, hogy mégis túlél, mégis él. Koldul és enni kap. Bolíviában van, aki a földön ülve öt mandarint árul. Bogotában a legszegényebbek is meg tudnak élni valahogy. A semmiből. Igaz, sokkal előbb halnak meg, mint mi, túltáplált, biztonságban lévő, civilizált emberek. Én már nyolcvanöt éves vagyok. A szegénységi fogadalmam ellenére sokkal nagyobb biztonságban vagyok, mint a legtöbb kiszolgáltatott ember. Megtanultam, hogy a szegények, a koldusok sokszor a túlélés művészei.

Ferenc pápa sürgető üzeneteire, törekvéseire, „megoldási javaslataira”, de akár a világgazdasági folyamatokra, a globalizációra is utalva: hogyan látja a szegények, a menekültek jövőjét? Alapvetően költői kérdés, de megszüntethető a szegénység?

– „Szegények mindig voltak és mindig lesznek köztetek.” Ez „adottság”, ugyanakkor nem arra szóló felhívás, hogy akkor minden rendben, nincs semmi dolgunk. Nem tudom, hogy az emberiség mit tud megoldani. Vannak részeredmények, hiszen – hála Istennek – a rabszolgaságot megszüntették, nem égetnek boszorkányokat, a katolikus egyház nem áll szükségszerűen a halálbüntetés mellé, háborús helyzetekben remélhetően már nem áldják meg a fegyvereket... Születnek megoldások, és magam is sokat tettem azért, hogy emberek, családok élni és boldogulni tudjanak. Az általam képviselt spirituális megközelítés sem nélkülözte a gyakorlati szempontokat a szegénység megszüntetése terén. Az igazi feladat, hogy észrevegyünk és érzékenyek maradjunk. Mert az megváltoztat minket és a szegények sorsát is. A tengeren hánykolódó érezze, hogy ott van a közelében egy mentőhajó szolgálattevőkkel, akik a segítségére sietnek. A politikusok magyarázhatják ezt hibaként. Magam Ferenc pápa felszólításait, az általa adott

jeleket, a szándékait – amelyeket sokan félremagyaráznak – úgy értelmezem, hogy legyünk érzékenyek mindazok iránt, akik bajban vannak. Legyünk érzékenyek azok iránt, akik nem úgy élnek, mint mi. Jézus meghalt a keresztfán, nem szállt le róla, nem diadalmaskodott. Persze azután jött a feltámadás. Nem biztos, hogy a tényleges, materiális nyomornak véget tudunk vetni ezen a földön. Szerettem volna; egy időben azt hittem, hogy ez lehetséges. De azt változatlanul a magam és az egyház feladatának látom, hogy – a különböző segítő aktivitások mellett – az említett jóindulatot, érzékenységet képviseljük. A fő kérdés az, hogyan bánunk egymással.

A modern közgazdaságtan és szociológia szerint a szegénység megfosztottság, hiány. Lát bármiféle értéket a szegénységben, illetve – spirituális értelemben – a szenvedésben? Ha igen, hogyan lehet ezt elmagyarázni mondjuk egy favellában élő nyomorgónak, aki szeretne kiszakadni a maga rögvalóságából?

– Az érték számomra elvont fogalom. Én azt értem alatta, ami valami jót hoz elő, jó irányba vezet engem. Hosszú életem során nagyon sokszor tapasztaltam, hogy a betegség, veszteség, kudarc lehet pusztán negatívum, ami félelmet, indulatot, gyűlöletet, háborút vált ki. De lehet érték is: a megújulás, a dolgok újragondolásának forrása. A hiányban önmagában természetesen nincs érték. De ha bemegyek az illető kunyhójába, leülök vele beszélgetni, akkor ő értékesebbnek érzi önmagát. A szegénység és a nyomor viszonyítása számomra racionális jellegű megkülönböztetés. Mindig óvatos vagyok, amikor az értékekről beszélnek, mert úgy tűnik, mintha fix, konkrétan megfogalmazható dolgok lennének. A kapcsolatok változásokat hoznak létre. És én azt mondom, hogy van értékes találkozás. A favellában élők soha nem mondanám: érték az, hogy nem tudod, este mit fogsz enni adni a gyermekednek.

Szentírási, krisztusi alapon az egyház is vallja, hogy a szenvedéseink is értelmet adhatnak az életünknek. Viktor Frankl logoterápiája is erről beszél.

– Krisztus szenvedése és kereszthalála megváltó szenvedés, ami magasabb rendű életet eredményez. Az is egyfajta szenvedés, amikor megküzdünk a mindennapi feladatainkkal, a gyerekeveléssel... A hiányokra is szükség van. A házastársak akkor tudnak boldogok lenni, ha helyet adnak egymásnak az életükben. A gyereket csak úgy tudja megnevelni a szülő, ha a magából helyet enged neki. Vagyis a másik érdekében lemondok arról, hogy minden tervem, vágyam megvalósuljon. Megengedem, hogy a másik fél – a közösségben vagy a házasságban – megvalósítson valamit a maga elgondolásából.

Én az értéket, a segítségnyújtást elsősorban spirituális módon tudtam értelmezni, ha tetszik, megvalósítani. Csak ismételni tudom, hogy számomra az volt a legfontosabb, hogy én magam hogyan viszonyulok a másikhöz. A hozzám követelőzve forduló szegényben is azt kerestem és láttam, hogy Isten lelke ugyanúgy működik benne, mint bennem. Nem engedtem, hogy a viselkedése, durvasága megvetést vagy közönyt váltson ki belőlem. Ezek a találkozások az ön-

nevelés részét is képezték. Mindenki, aki szegényekkel, betegekkel, nehéz természetű emberekkel foglalkozik, óhatatlanul szembesül ezzel. Ilyenkor nem szabad a megbántottságunkkal visszavonulni.

Nekem nincsenek módszereim. Ismertem a saját gyengeségeimet. Én nem vagyok intézményépítő, egyesületszervező ember. Tudtam, hogy Kolumbiában, a helyiek szemében mindig is idegen, egy Németországból jött külföldi maradok. Én egyszerűen csak támogatni akartam az erőfeszítéseiket. Azok iránt érdeklődtem legjobban, akik a szociális hálóból, az intézményi rendszerekből is kiestek. Például olyan fiatalokkal foglalkoztam, akiket a gyerekvárosból is elküldtek, vagy kiszöktek onnan. Vagyis olyan gyerekekkel, akikkel az intézmény sem tudott mit kezdeni. Őket vettem észre legelőször.

Persze ez nem azt jelentette, hogy ne próbáltam volna meg intézményi megoldásokat keresni. Sőt, először nem is kifejezetten egyházi szolgálattevőként, lelkipásztorként működtem kint, hanem szervezeti keretek között. A saját szerzetesi közösségemmel, a tartományfőnökkel „konfrontálódtam” amiatt, hogy tulajdonképpen szociális segítővé váltam. A német barátaimtól kapott pénzt felhasználtam különböző célokra, munkatársakat kerestem. Amikor tudtam, igyekeztem „materiális” segítséget is nyújtani, például hogy valaki lakáshoz jusson, szakmát szerezzon, vagy együtt tudja tartani a családját, és a hatóságok ne vegyék el a gyerekeit... Visszanézve úgy fogalmaznék, hogy szociális-spirituális segítő voltam. De nagyon sokszor és jogosan kételkedtem abban, hogy valójában el tudtam-e érni valamit.

Tizenkét évig éltem Bogotában. Mielőtt eljöttem, mert a magyar rendem visszahívott, többször is megállítottak az utcán; volt, hogy az sem tudtam, ki az illető, és azt mondták nekem: „Köszönöm, hogy köztünk volt.” Akkor szembesültem azzal, hogy a jelenlét, a köztük és velük lét számukra érték volt. A spirituális szempontokat néztem, és főleg lelkipásztori feladatnak tartottam a hivatásomat. Jézus nem „intézményesen”, mondjuk a zsinagógában gyógyította az embereket, hanem találkozott velük. Faluról falura járt, közéjük ment, fogadta őket, és szükség szerint foglalkozott velük. Ez az én evangéliumi Jézus-képem. A jezsuiták regulájában is az áll: menjünk oda, ahol szükség van ránk. Én mindig oda mentem, ahol úgy éreztem, hogy nagyobb szükség van rám.

Ne legyen elveszett bárány! Ez lehet a keresztény szociális munka alap gondolata?

– Hogy más hogyan gondolja, miként teszi, nem tudom, abba nincs is beleszólásom, de nekem ez volt. Én csak így tudtam.

Mustó Péter

1935-ben született Derecskén. Teológiai és filozófiai tanulmányait Németországban és Franciaországban végezte, miután 1944-ben családja a front elől menekülve Németországba került, ahol édesapja amerikai fogságba esett. Frankfurtban szentelték pappá 1963-ban, majd 1965 és 1977 között Münchenben ifjúsági lelkészként működött. A hatvanas években a II. vatikáni zsinat szellemében a más vallásúak, másként gondolkodók és a jóléti társadalom sérültjei felé fordult. 1977 és 1991 között Bogotában (Kolumbia) élt és dolgozott, ahol a veszélyeztetett családok megsegítésére a helybiekkel együtt szociális kezdeményezéseket hozott létre. Egy egyszerű, előre gyártott elemekből épített kis házban családias légkörben élt a helyi utcagyerekekkel. Később, mélyebb sorsközösséget vállalva a szegényekkel, Bogotá egyik szegénynegyedébe költözött, és szolgálta a rászorulókat. A rendszerváltás után visszatért Magyarországra. Jelenleg a dobogókői jezsuita közösség tagjaként a szemlélődő imába vezeti be a hozzá fordulókat.

**THERE IS NO LOST SHEEP! PETER MUSTO JESUIT
AND THE POOR LIVING AMONG US**

Örömhír a szegényeknek – Beran Ferenc

Szegények mindig lesznek köztetek – Lakner Zoltán

Hátralékok és szegénységi kockázat – Hegedüs József, Katona Nóra

Társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység, társadalmi jóllét – Szirmai Viktória

Dorothy Day, a nagy ismeretlen – Görföl Tibor

Nincs elveszett bárány! Mustó Péter jezsuita és a köztünk élő szegények